

MUNTANYA
739 **1985**

TENDES SHERPA

La geometria cònica, comparada amb altres tipus de tenda emprats en alta muntanya, proporciona, amb igualtat de superfície a la planta, una àrea lateral i un volum interior mínims. És, per tant, la geometria que per ella sola fa òptim el nostre primer concepte de **MÀXIMA SEGURETAT** amb el mínim de pes, ja que és, a més a més:

SÓLIDA, perquè els esforços de tracció dels seus ancoratges al sòl, distribuïts simètricament al llarg del perímetre de la base, actuen sense descomposició sobre el vèrtex zenital, punt d'aplicació de les forces de resistència dels pals de suport;

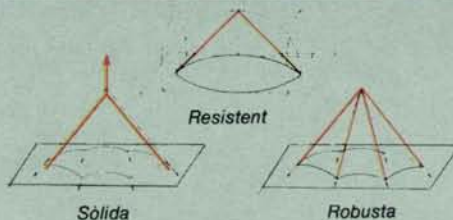
ROBUSTA, perquè, en el tall de la tenda cònica, les costures dels plans de tela propaguen directament i de manera natural els esforços de tracció. La confecció a base de costura sobrecarregada amb cinta longitudinal de reforç, i el cosit de doble agulla i puntada de cadeneta, realitzada per ARTIACH, formen així una nervadura estructural més eficaç i robusta que no pas en altres tendes de diferent geometria;

LLEUGERA, perquè, pel fet de ser el con la figura d'àrea lateral mínima, a igual densitat superficial de materials emprats, el seu pes serà menor. En doble sostre hem emprat poliamida 66, la qual, a l'elevada resistència (85 Kg/cm) uneix una densitat (50 gr/m²) mínima, i alumini 7707 com a aleació per als pals de l'armadura. Per a l'interior i el sòl, hem eleccionat el polièster en textura (40/45, 31/70). Amb això, continuem primant el pes d'aquesta configuració;

RESISTENT, ja que la secció eficaç que presenta la geometria al vent i a la pluja és mínima i, des del punt de vista aerodinàmic, és sens dubte la més idònia.

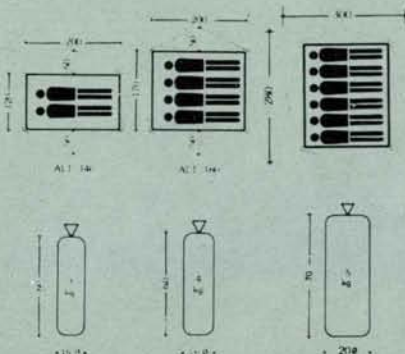

Pirineu Aragonès: Vall de Tena. Sierra Telera (Foto Duce)

això, la SHERPA inclou l'originalitat, introduïda per ARTIACH, de disposar de dues portes simètriques per a accessos independents i màxim airejament en dies calorosos. Finalment, el disseny en planta rectangular del dormitori proporciona dos amplis absos exteriors d'alleujament i magatzem independents.

SHERPA-2 SHERPA-4 SHERPA-6

Quant al **CONFORT** a muntanya, la segona exigència per a ARTIACH, la geometria cònica ens forneix immediatament unes excel·lents condicions **TÈRMiques**, ja que no tan sols el volum d'aire que ha d'escalfar el cos és mínim, sinó que, a més a més, en estar la major part d'aquest volum proper al sòl, l'habitant es troba amb aquesta geometria més proper a la zona d'aire més calent. L'**HABITABILITAT** ha estat un motiu d'un curiós estudi, i la tenda ha estat dotada de pals en V solidaris, per tal que, a més d'aconseguir un **MUNTATGE RÀPID** automàtic, s'hi tingui un aprofitament de l'espai amb tota l'amplitud possible. Ultra

DEMANI LA NOSTRA
"GUIA TECNICA DE PRODUCTES
D'ALTA MUNTANYA"

edelweiss:

CAP AL CIM

 esports
edelweiss Gran Via, 527 (xanfrà Urgell)
Tel. 254 83 00 - Barcelona-11

subscriuiu-vos a

espeleòleg

la revista d'espeleologia
oberta a tothom

La revista
espeleològica
de més
tradició i de
més difusió de
Catalunya.

Reflex de les
activitats més
destacades i
de tots els
aspectes de
l'espeleologia.

Tot el que pot
interessar
l'espeleòleg
ens interessa.

fundat l'any 1908

Plaça Universitat, 7 - Telf. 317.91.86

P Parking Plaça Castilla

Portal de l'Àngel, 32-34 - Tels. 317.91.86 - 317.91.90

P Parking SABA - Plaça Catalunya

BARCELONA

SUBSCRIPCIÓ

Nom

Carrer

n.º

pis

Població

D.P.

Se subscriu a **ESPELEÒLEG** a partir del n.º.....

Cobrament: per banc, segons autorització adjunta

Data

Banc / Caixa

Carrer

n.º

Població

D.P.

Sr. Director

Us preguem que fins a nova indicació, vulgueu fer efectiu el rebut de la revista, **ESPELEÒLEG** del Centre Excursionista de Catalunya corresponent a la subscripció

a nom de

que viu a

Població amb càrrec al compte

corrent
d'estalvi

núm.

a nom de

Signatura

Tallar per on
indiquen els punts
i reomplir adequadament
la butlleta

capel·lines i "ponchos"

per excursionistes

JABALÍ

FABRICAT PER
MANUFACTURES PLASTIQUES ALEU
BARCELONA

La revista excursionista de més tradició i de més difusió de Catalunya.

BUTLLETA
DE
SUBSCRIPCIÓ

MUNTANYA

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA
Club Alpi Català

c. Paradís, 10 Barcelona (2)

Si encara no sou
subscriber de
MUNTANYA,
retalleu i envieu
aquest butlletí
i rebreu
puntualment
la revista al
vostre domicili.

Si ja en sou,
doneu-lo a un
amic que
s'interessi per
l'excursionisme
i segur que
us ho agrairà.

Molts
excursionistes
no llegeixen
MUNTANYA
perquè no
la coneixen.

CATALANA DE
FOTOCOMPOSICION, S.A.

- Empresa líder, dedicada al servei del món editorial.
- Alta tecnologia en mètodes de fotocomposició amb la incorporació dels nous mètodes de:

★ AUTOCOMPOSICIÓ

★ AUTOCORRECCIÓ

★ TRANSCODIFICACIÓ DE TEXTOS PEL SISTEMA «MEDIACOM 4000»

★ TRACTAMENT DE TEXTOS A TRAVÉS DEL SISTEMA «MODEM TELEFÒNIC»

- Adquisició contínua dels últims sistemes de fotocomposició presentats al mercat.
- Personal altament qualificat en

★ Fotocomposició

★ Muntatges

★ Fotomecànica

Oficines: Sardenya, 221-223, entrol. 3.ª, Teléf. 232 41 62 (3 línies). 08013-BARCELONA
Tallers: Consell de Cent, 500, 6.ª planta. Telèfon 245 68 05/06

MUNTANYA

LA PRIMERA REVISTA DE L'EXCURSIONISME CATALÀ

BUTLLETA DE SUBSCRIPCIÓ

Nom			
Carrer			
n.º	pis	Població	D.P.

Se subscriu a la revista MUNTANYA a partir de l'any..... amb la quota anual de pessetes

Cobrament: per banc, segons autorització adjunta ☐ Signatura

Data		
Banc / Caixa		
Carrer		
n.º	Població	D.P.

Sr. Director

Us preguem que fins a nova indicació, vulgueu fer efectiu el rebut anual de la revista MUNTANYA del Centre Excursionista de Catalunya-Club Alpí Català corresponent a la subscripció

a nom de.....

que viu a.....

Població..... amb càrrec al compte corrent o d'estalvi núm.

a nom de..... Signatura

Tallar per on
indiquen els punts
i reomplir adequadament
la butlleta

MUNTANYA

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA
Club Alpi Català

ANY CIX N.º 739 VOL. 90 JUNY 1985

Redacció i administració:

Paradís, 10 - 08002 Barcelona

Tel. 315 23 11

Director:

Alfred Montserrat i Nebot

Adjunt al director:

Josep de Tera i Camins

Secretari:

Joaquim Bordons i Serra

Maqueta:

Antoni Inglès i Alcon

Disseny:

Emili Civis i Abad

Enric Franch i Miret

Corrector:

Joan Costa i Costa

Publicitat:

Centre Excursionista de Catalunya

Paradís, 10

Tel. 315 23 11

08002 Barcelona

Col·laboradors:

David M. Aloy, Jaume Altadill,

Armand Ballart, Lluís Belvis, Miquel

Bosch, Josep Casanovas, Francesc Herrera,

Agustí Jolis, Manuel Mateu, Martial Moioli
(Chamonix).

Modest Montlleó, Jordi Mullor,

Ramon Pujol i Alsina, Lluís Puntis i Pujol,

Joan Quintana, Joan Sabadell,

Josep M.ª Sala, Alfons Valls,

Suscripció:

2.000 pessetes l'any (sis exemplars).

Estranger: 2.800 pessetes.

Preu d'aquest exemplar, 375 pessetes.

(Comanda de números endarrerits, a la redacció de la revista.)

Dipòsit Legal: B. 545-1958

Fotocomposició i Fotomecànica:

Catalana de Fotocomposició, S.A.

Consell de Cent, 500

Impremta:

Gràfiques Encina

Encina, 31

08024 Barcelona

ISSN: 02112-2111

SUMARI

Editorial	386
Insòlites Dolomites.	
Sass da les Nü. Directa Messner	
Jordi Lluch	387
Com un ocell amic del vent.	
Crònica d'un vol amb ala delta a la Vall de Chamonix	
Carles Gusi	390
La comarca d'Olot i els seus volcans	
Salvador Ginesta	391
Santa Maria de Malanyanes.	
La Roca del Vallès	
Joan Rais i Soriano	396
La serra Ferrera i el seu entorn	
Kildo Carreté i Bisbal	399
El teatre de Trélatête.	
Pep Ollé, Pere Giró i Mònica Verge	410
Pic de Mainera, per la vall del Flamicella	
Josep de Tera i Camins	413
El patrimoni màgic-religiós d'Organyà	
Rafael Battestini i Pons	416
Memòria de Salvador Espriu	
Agustí Bou i Tort	421
Crònica excursionista	
Equip redacció Crònica	
Alpinisme	427
Espeleologia	429
Actes	430
Bibliografia	432
D'ací d'allà	432

NOTA: Per un error en la transcripció, a l'article LES MUNTANYES DE PRADES, EL MONTSANT I SERRA LA LLENA (Assaig per a una bibliografia excursionista), de Francesc Beato i Jaume Massó, publicat en la revista n.º 737 del febrer de 1985, en la pàgina 294 hi ha dues errades:

-A la línia 7, on diu CATALISME, hi ha de dir CATALANISME.

-A la línia 23, on diu COMARQUES TARRAGONINES, hi ha de dir COMARQUES MERIDIONALS.

-En la pàgina 304, fitxa n.º 382, «L'encís del Coll de Mònecs», de Modest Montlleó, és publicat a la revista MONTAÑA, n.º 83 gener/febrer de 1963, en castellà. La traducció catalana és publica en el llibre La Vall d'Ulldemolins, del mateix autor.

-A la fitxa n.º 383, L'article «La Torre de la Llena» publicat a la revista MONTAÑA n.º 124, és original de Josep Lladonosa i no de Modest Montlleó com s'hi diu. Ja és citat a la fitxa n.º 378.

Portada:

Cercant l'aresta de les Bosses del Mont Blanc. (Foto: P. Giró.)

Queda prohibida la reproducció total o parcial dels articles de la revista «MUNTANYA» sense citar-ne la procedència. Els articles publicats a «MUNTANYA» expressen solament l'opinió de llurs autors. La revista «MUNTANYA», editada pel Centre Excursionista de Catalunya-Club Alpi Català, es publica sense cap finalitat lucrativa.

AGRESSIVITAT I VIOLÈNCIA

(Una final europea de futbol)

Cap persona normal no pot haver estat insensible en assabentar-se dels fets ocorreguts en un estadi belga, en un partit de futbol entre dos equips europeus. El triangle Bèlgica-Itàlia-Anglaterra respira cultura per tot arreu; i, en canvi, han estat els protagonistes d'una barbàrie que ens avergonyeix com a gent civilitzada.

Què hi té a veure un fet així, per a ser tractat en la nostra revista?

No és la primera vegada que la violència de la societat civil és comentada des del CENTRE: a començaments de segle, llegim en una Acta l'acord de la Junta Directiva de fer constar el seu dolor i repulsa quan els fets de La Setmana Tràgica.

La magnitud social d'una final de futbol fuig de qualsevol comparació amb les activitats excursionistes; si més no perquè al futbol hi van com a espectadors. Però no hi ha dubte que, darrera la *massacre* de l'estadi belga, on el públic era bàsicament jove, hi ha actituds individuals que són el resultat d'una forma d'entendre la vida. O més ben dit: d'una forma d'ignorar-la.

El CENTRE, com la majoria d'entitats excursionistes, sense proposar-s'ho ha tingut una positiva influència formativa en la joventut. No ens referim, sols, als aspectes d'esforç, de sacrifici o companyerisme que les nostres activitats comporten; sinó als aspectes més subtils d'amor al país, de resistència tossuda a polítiques agressives, de fidelitat a les tradicions, de voluntat de comunicar desinteressadament tots aquests valors a l'entorn que ens envolta. La història dels «Centres», estesos al llarg de la geografia catalana, són una mostra d'aquest esperit generós.

No ens imaginem una persona influïda per aquest ambient entre els protagonistes del lamentable espectacle comentat.

Se'ns argumentarà que la cota d'influència de l'excursionisme és limitada, que no pot abraçar tota la societat. És possible; però estem convençuts que som més dels que ens pensem els qui hem estat marcats per aquells valors.

No obstant, una preocupació ens aclapara: hi ha el perill que el caminar que porta avui l'excursionisme vagi deixant pel camí l'aspecte formatiu sobre el jovent a què ens referíem abans, ja que la divulgació de base va passant paulatinament de mans de les entitats excursionistes a mans de Corporacions públiques, amb monitors més o menys retribuïts, que desperten en els alumnes una actitud passiva, atrets per l'avantatge econòmic que els estaments oficials ofereixen, i que, a poc a poc, va minant la vitalitat de les entitats tradicionals, les quals, dins el moment de desorientació actual, corren el risc de quedar limitades a activitats esportives cada cop més especialitzades i minoritàries, renunciant a molta part d'allò que les va definir com a EXCURSIONISTES.

I l'EXCURSIONISME és un concepte tan complex que no hem de permetre que quedi reduït a definicions que no li són vàlides.

Les circumstàncies actuals aconsellen de continuar amb l'esperit que va motivar el naixement de la nostra entitat; un esperit que va mantenir viva la lluita, durant molts anys, en defensa d'uns valors molt estimats per tots nosaltres. I ara, com a Entitat, hem de continuar treballant per la fomentació de tot allò que avui és tan vàlid com ho era ahir.

Això de començar un relat parlant d'una directa Messner «mola» d'allò més. Hom pot pensar de seguida en grans dificultats i en ambients severíssims... Doncs, en aquest cas, res de tot això: un entorn que tot i ser molt peculiar és amable, i unes dificultats que, als qui estem acostumats a les escalades calcàries en placa, no ens obliga a res d'extraordinari. Però no avançem els esdeveniments...

Si us volem presentar aquesta ascensió és per fer-vos interessar en una contrada estranya, particular, molt característica i, tractant-se de les Dolomites, absolutament insòlita. En efecte, qualsevol fotografia d'una

INSÒLITES DOLOMITES

Sass da les Nü. Directa Messner

Jordi Lluch

muntanya dolomítica identifica tot seguit a quina contrada alpina pertany. Exceptuant la Marmolada i certs cims de les Dolomites de Sesto, l'arquitectura de les parets, *spigolos* i *campaniles* ens

recorda a l'instant molts moments de meravel·lós vertigen, arrapats a unes semblants i articulades estructures.

El massís on hi ha la nostra paret d'avui correspon al de Conturines,

Vista de la Cima Dieci. (Foto: J. Lluch.)

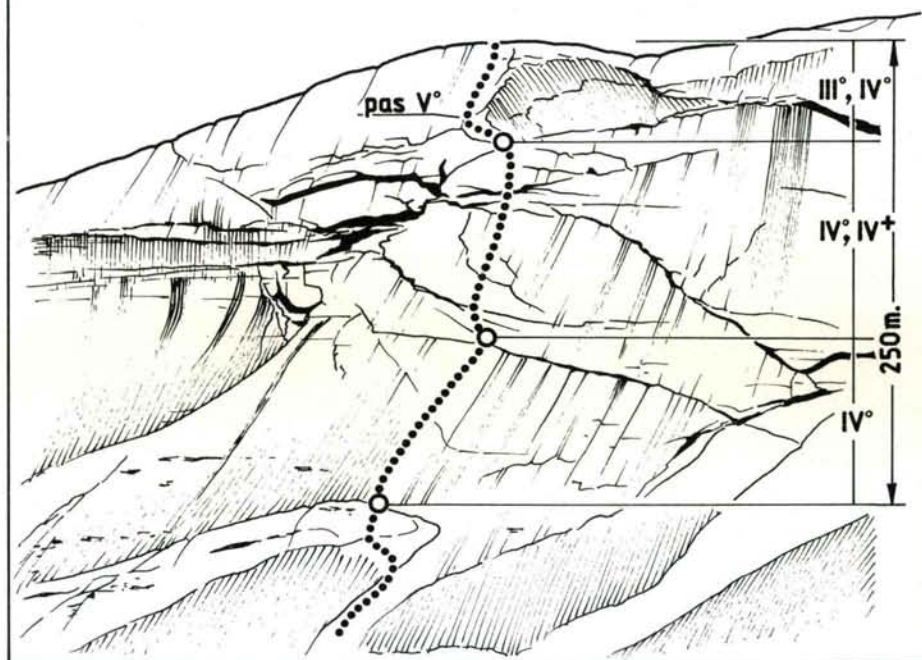
immediatament enganxat al NO de les Tofanes, i amb dues vies principals d'accés; per l'E, des de Cortina d'Ampezzo, o bé des del N, per la vessant Brunico o la vall Badia. La contrada es formada per un grandios altiplà d'uns 6/7 km de diàmetre, amb una cota mitjana de 2.300 a 2.500 m, de forma quasi circular i delimitat per unes crestes, dents o simples elevacions d'estratificació insòlita, les quals formen la vorera d'aquesta gran paella aixecada més de mil metres damunt de les valls veïnes. Justament, les puntes occidentals, Sass d'la Crusc (2.850 m) i la Cima Dieci (3.026 m) amaguen, a l'O, imposants bastions escollits més modernament com un dels llocs on desenvolupar les escalades més difícils i severes de totes les Dolomites.

Sota la lona de la gran tenda-xalet, embafada pels aparells calefactors i per la humitat que desprenen encara algunes peces de roba mullades, s'inicia una nova partida de *scrabble*. No es pot dir que ens hagi anat malament del tot fins ara: el preu de la Tofana va ser un gran xàfec de més de dues hores, que ens va deixar com a esponges; tant és així que les «mulladetes» de Ciavazes i Bosconero ja no van tenir història. A la quarta ascensió, la Torre Venezia, ja no va fer falta desplegar les peces impermeables; el vent tombà al nord... era el bon temps!

Mentres discuteixo a l'Armand que la darrera parauleta no és legal, el magí es complau a inventar la jornada de demà; aquelles lloses de la fotografia de la guia... Amb la Montse hem estat tota la primavera esperant el moment de tastar-les. Els companys han escollit

SASS DA LES NÜ. Via directa. Messner (Dolomites-Conturines)

Sella; però se m'acudeix que els vessants NO estaran massa freds i, a més, els diumenges, les Torres de Sella semblen Sant Benet un dia d'exaltació «free», aplecs al peu inclosos.

La negror de les cinc de la matinada és testimoni del nostre pas pel doble coll de Falzarego i Val Parola. Ens submergim tot seguit en la compacta boira baixa de la Val Badia que, alhora que retarda de forma considerable la conducció, és la bona senyal que la previsió meteorològica és l'adequada. Trencall a S. Vigilio i, poc després, la blavor intensa del cel i el groc encès dels cims que ens envolten saluden l'arribada a la «Pederu Hutte», amb una magnífica barrera anti-turismes i el corresponent servei de jeep..., al mòdic preu de *venti mila lire* per al refugi de

La Varella. «Vint mil punyetes!» és la immediata reacció interior, mentre que, amb un posat despreciatiu, ens anem canviant de roba, tot pensant que tot ha de sortir de la mateixa butxaca.

Ens carreguem les motxilles, mirem el primer i sobtat desnivell que hem de salvar i, prèvia consulta al rellotge i a l'esfereïdora blavor del cel..., les tornem a descarregar. Mitja hora després, deixem enrera La Varella, el jeep i les *venti mila lire* i ens endinsem amunt, per un bosquet creuat per mil espurnes de llum sorgides dels infinits regalims d'aigua despresos dels racons de calamarsa dels darrers dies.

Sortim dels últims pinets. Som al cor del Parc Natural de Fannes i entrem en un altre món. El terra no és format pel clàssic pedregam dolomític, sinó que és

de tipus càrstic, amb grans superfícies de calcari blanc molt esquerdat, relligat amb grans bandes de gespa. Viva verdor clapejada per innombrables tipus de flors, no per tan petites menys belles; i és clar: edelweis a pleret! Una vegada més es justifica la tanca i el jeep, i és amb forta irritació que recordem les motos de trial per la carena de Núria, i pel Pedraforca (foradat per un costat i asfaltat per l'altre), la depredació a què en aquest mateix moment estarà sotmesa la zona de Sant Maurici...

La primera visió de la paret del Sass da les Nù, a l'altre cantó de l'altiplà, és sobtada pel crit agut d'una marmota. Són crits i corredisses que ens acompanyaran per aquest paratge, desèrtic (?) i original, fins al peu de la paret.

Salvant moltes consideracions,

aquesta ens fa recordar el Miroir de l'Argentine, del Vaudois suís. Una muralla llisa com un mirall, d'uns 250 m d'alçada i tres vegades més ample, la qual, malgrat el seu aspecte no gaire vertical, fa dubtar un xic sobre les seves dificultats reals, si tenim en compte alguns aspectes de la relació consultada: «escassa possibilitat d'assegurança», «reunions rares i exigües»...

La realitat desmitifica tot seguit aquestes temences. Si bé en un parell de reunions tan sols hi ha lloc per a dos peus, a la resta són magnífiques. I si també és veritat que, en el primer llarg, tan sols s'hi poden posar dues assegurances en quaranta metres, i una cosa semblant en un altre tram de «per allà dalt», la resta es pot protegir de

forma raonable. A més, l'escalada, a la meua manera d'entendre, ha estat un bon xic sobrevalorada, malgrat ser treta d'una relació actualitzada el 1984. Potser ho fan els peus de gat o l'habitud en aquest gènere d'ascensions; el cert és que es tracta d'una escalada en adherència, esplèndida i elegant, amb continus moviments de ballet..., i llastimosament curta: en menys de tres hores, ja ets dalt. L'únic pas de V el podríem col·locar on també és l'únic pas atlètic de l'ascensió: una curta fissura balmada per sortir de la gran vira. La resta, ho repeteixo, és una molt ferma escalada que us recomano vivament, sobretot als qui l'ús de la corda i els pitons us són només l'excusa per a fruir, per damunt de tot, d'unes sensacions molt difícils de transmetre però que... ja ens entenem, oi?

BIBLIOGRAFIA

DINOIA, L. i CASARI, V. *Arrampicata Escelte en Dolomiti* (Melograno Edizioni-1984).

BUSCAINI, Gino *Les Dolomites Orientales* (Editions Denoël-1983).

Carta dei Sentieri e Rifugi (Ed. Tabacco) Full n.º 1. Escala 1:50.000.

DADES TÈCNIQUES

Sass da les Nù (2.968 m) Via directa Messner (Dolomites-Conturines).

Punt de sortida: S. Vigilio de Marebbe, uns tres km cruïlla amunt, de la Val Badia, a la carretera Brunico-Corvara.

Base d'atac: Refugi de La Varella, dins del parc Nacional de Fanes, a 2.042 m. Accesible en 1,30 h des de l'hotel Pederu, a uns 12 km de S. Vigilio, per bona carretera. De Pederu, servei de jeep (l'any 1984, 20.000 lires, fins a sis persones, només d'anada).

Apropament: Sortir del refugi pel sender n.º 7, i creuar després l'altiplà, al S, fins al peu de la paret. Prop de dues hores des de La Varella.

Dificultat: MD inf. en 250 m de desnivell, segons les guies. D, amb un passatge de V, segons l'apreciació personal.

Horari: 2/3 hores.

Material: Un parell de pitons, un joc de bicoins i un excèntric gros per al pas de V.

Descens: Per la carena a l'E, fins a la segona depressió, després duna breu desgrimpada. D'ací, per tartera, al camí d'anada.

1.ª ascensió: Gunther i R. Messner, el 1965. Repetició efectuada l'agost de 1984 per Montserrat i Jordi Lluch.

COM UN OCELL AMIC DEL VENT

Crònica d'un vol amb ala delta a la Vall de Chamonix

Carles Gusi

Ja és mig dia. Una ventada escampa la boira i aconseguixo de veure la vall, més de dos mil metres sota meu. Ja estic arribant a l'estació superior del funicular dels Grands Montets. En altres ocasions ja havia estat en aquest indret per tal d'anar a escalar al cercle d'Argentière o bé per fer alguna travessia amb esquís, però mai no hauria pensat que podria davallar volant, des d'ací, algun dia.

Amb no poques maniobres, entre en Joan i jo aconseguim descarregar l'estel de la cabina, i el portem fins a l'indret ideal per al llançament. El lloc és formidable: podré acóstar-me bastant als Drus i veure com està el *couloir* Nord. Això, és clar, si els núvols que volen més alts que jo no decideixen de tapar-ho tot.

Mitja hora més tard, l'estel ja està muntat. Una ràpida revisió de tot, i enganxo el mosquetó de l'arnès a l'ala.

Uns moment d'espera fins que arriba el vent ideal, unes passes corrent..., i a l'aire!

La sensació de trobar-se de cop suspès en l'aire és meravellosa; és una cosa que no canvia ni la mateixa emoció que vaig tenir quan vaig volar per primer cop; és una experiència que es repeteix cada vegada.

El vol lliure, ara que el començo a conèixer, el trobo un esport com l'alpinisme; en cap dels dos no hi ha lloc per als errors, i és fonamental per a qui el practica que desconeixi la por, però que tingui molt present el respecte. No s'han de confondre aquets termes: el perill existeix; però, afrontant-lo amb tècnica i seguretat, és mínim. Cal saber en cada moment què s'està fent i perquè es fa.

Al cap de poc d'haver sortit, ja sóc davant mateix dels Drus. Realment, hi ha molta neu nova: haurem d'escollir un altre itinerari.

Miro cap enrera, i encara hi ha gent al lloc de sortida: ha de ser un bonic

espectacle!

Sense perdre més de temps, prenc la direcció de la vall, aprofitant una aclarida dels núvols que la cobreixen. Quan hi arribo ja torna a estar tapada: però, després de perdre alçada amb alguns tombs, aconseguixo de quedar-me per sota els núvols. Dec ser a uns mil cinc-cents metres de terra, encara. Passo per damunt de Pierre d'Hortaz: quantes tardes de mal temps passades allí, per tal d'enfilat-me un pam de terra.

Una hora i quart després d'haver sortit aterro a Chamonix mateix, darrera l'hospital, en un camp no massa gran, però que ho és prou per fer-ho sense problemes.

Irreals somnis aconseguits!

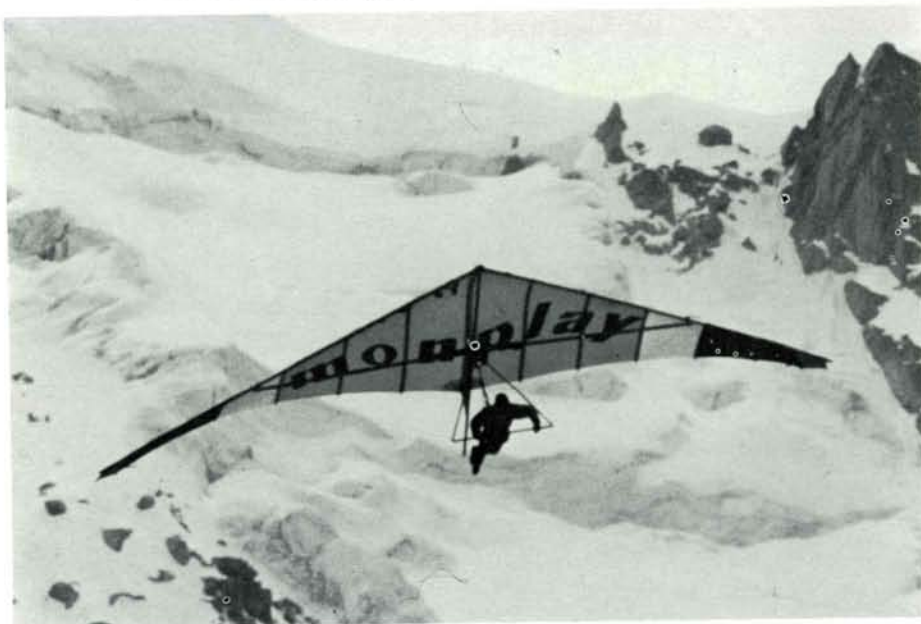
Estic content, i això es la poca cosa que puc explicar d'un vol amb ala delta. En realitat, és molt més... Però, la resta, l'ha de posar cadascú.

Si us voleu sentir ocells, endavant i a provar-ho! No us n'arrepentireu...

Sobrevolant Chamonix, al fons l'Aiguille du Midi.
(Foto: Leo Vegué.)

Dessota de l'Aiguille del Dru. (Foto: Lèo Vegué.)

LA COMARCA D'OLOT I ELS SEUS VOLCANS

Salvador Ginesta

Una de les contrades més interessants de Catalunya des del punt de vista paisatgístic és, indiscutiblement, la d'Olot i els seus voltants. Les aparents dificultats per a traslladar-s'hi des de Barcelona i la seva àrea metropolitana que troben la major part dels turistes i excursionistes, fa que la contrada no sigui massa visitada, tot i que la capital, Olot, ofereix els deliciosos paisatges i paratges dels voltants.

Oficialment, Olot i les poblacions que l'envolten formen part de la comarca de la Garrotxa, però no ofereixen cap de les peculiaritats de l'Alta Garrotxa. El diccionari Fabra defineix el mot **garrotxa** com a terra aspra, trencada, de mala petja, definició que escau perfectament a les terres de l'Alta Garrotxa, paradís dels excursionistes, però de cap manera a les verdes i bucòliques valls d'Olot, i a les seves veïnes de Bianya i d'En Bas.

Antoni Noguera, a «La ciutat d'Olot», volum I, atorga a la comarca olotina uns 300 km², incloent-hi les poblacions d'Olot, Castellfolit de la Roca, Sant Joan de les Fonts, La Vall de Bianya, Sant Salvador de Bianya, Ridaura, La Pinya, Sant Privat d'En Bas, Joanetes, Sant Esteve d'En Bas, les Preses i Batet. Però, l'any 1968, els municipis de Sant Privat d'En Bas, Joanetes, La Pinya i Sant Esteve d'En Bas foren incorporats al nou municipi de la Vall d'En Bas, i un any més tard ho era Sant Salvador de Bianya. El municipi de Batet de la Serra, l'any 1971, fou annexat al d'Olot. L'any 1981, aquests sis municipis tenien una població de 32.100 habitants, dels quals 25.072 corresponien a Olot.

El pla d'Olot, envoltat en part per la serra de Sant Miquel del Mont (790 m), la muntanya de sant Valenti (705 m), la serra d'Aiguaneira (613 m) i la serra de Batet (734 m), fou reestructurat pels corrents làvics que sorgiren dels

El volcà Montsacopa. (Foto: S. Ginesta.)

cràters volcànics dels voltants i dels de la majoria del Pla de la Cot, alguns dels quals, però, s'escorregueren per la vall de Santa Pau.

Els materials terciaris i sedimentaris que formen la base de la vall estan coberts, en la major part, per basalts compactes (*pedra ferral*, a la comarca) o per lava porosa (*pedra tosca*).

Olot és a uns 440 m d'altitud. Situat a l'anomenada Catalunya humida, la mitjana de pluja anual hi es d'uns 1.000 mm, essent els mesos de maig i juny els més plujosos, tot i que el mes d'octubre és el que més enregistra els aiguats més forts.

La ciutat no presenta cap monument anterior al segle XVI. Els anys 1427 i 1428, la comarca sofrí uns forts terratrèmols que destruïren completament Olot. I, en reedificar-la, poc després, els olotins no tenien diners per a fer obres d'art i es limitaren a construir senzills habitatges que foren canviats més endavant, quan la vila començà a reviscolar-se.

El nucli antic d'Olot, centrat per la plaça Major i amb l'església parroquial de sant Esteve i el santuari del Tura, sense oferir res de particular, té un encis tot especial que fa agradable de deambular pels seus carrerons estrets, amb variades i bigarrades botigues (on trobareu els estris més impensats) amb bells racons: la plaça del Conill i la de l'Àngel, amb els corresponents monuments-fonts (record de la portada d'aigües a la vila a la primera meitat del segle XVIII), les galeries d'art i mil altres detalls que us sorgiran als indrets menys sospitats.

Entre els edificis sobresortints de la ciutat, destacarem:

TEMPLE DE SANT ESTEVE.—Construcció d'estil neoclàssic, situada en un turó, a ponent de la vila vella; és un edifici reconstruït entre el 1750 i el 1763. De planta de creu llatina, té una cúpula de trenta-sis metres d'alçària i un campanar de quaranta-dos metres. A la capella dedicada a la Verge del Roser hi ha un

(putzolanes) i escòries basàltiques, negres i roges, molt esponjoses.

Les gredes dels seus vessants havien estat explotades; tant, que posaven fins i tot en perill els fonaments de l'església del cim.

A ponent de la ciutat s'aixeca el **Montolivet**, de 542 metres d'altura, que enllaça pel vessant occidental amb la serra de Sant Valentí. El con és format per laves i escòries groguenques, i també per alguns cristalls de feldespat que constitueixen els nuclis de bombes volcàniques. El subsòl és de basalt, alternat amb capes tabulars i columnars. El cràter del volcà, de forma de ferradura, està esvorellat del cim a la base en el vessant nord-occidental del con, que s'aixeca uns vuitanta metres damunt la plana d'Olot. La colada de lava trencà les parets del con i s'estengué pel pla fins a la ribera de Ridaura, no lluny de l'Hostal de la Corda. L'any 1835, a l'època de la primera guerra carlina, fou aixecada una torre de defensa al cim. Al vessant llevant del turó ha estat edificat el barri de Sant Pere Màrtir, centrat per una moderna església. Els vessants no degradats per les edificacions estan poblats de roures i alzines.

Prop del Montsacopa, separat només per una petita collada, hi ha l'interessant volcà de la **Garrinada** que assoleix els 536 metres, amb una alçària relativa de 116 metres. El con del volcà és de forma cònic-hemisfèrica i presenta la particularitat de tenir tres cràters arrencats i situats a diferents altituds: el superior, al vessant nord del con, i els altres dos, al costat del migdia. El central, de forma circular, fa tres-cents metres de diàmetre i té un disc basàltic al seu voltant. L'inferior, té dos-cents metres de diàmetre. Enmig de les gredes i les escòries hom troba cristallets d'augita, piroxè i feldespat, així com petites bombes volcàniques. Les tres boques dels cràters estan conreades.

A la base del volcà hi ha diversos bufadors, curios fenomen format per llargs conductes subterranis pels quals circula un aire procedent del subsòl que tot l'any manté una temperatura constant (a l'estiu, resulta fresc i, a l'hivern, calent.) La masia El Bufador, situada a l'indret on té l'inici el camí de pujada a la Garrinada, aprofita aquest «aire condicionat» gratuït.

Un altre volcà dels voltants d'Olot, força interessant i poc visitat, és el de les **Bisaroques** (mot sinònim de gamarús). Té el cràter en forma de ferradura, esvorellat en el vessant nord del con, format d'escòries de molts colors i gredes finisimes. Fa seixanta-sis metres d'amplària, uns cent vint de llargària i una fondària màxima d'uns nou metres. Com altres

volcans, prop del cim té una torre de defensa, edificada arran de les guerres carlines.

Un curt recorregut a peu de prop d'una hora, iniciat en el complex esportiu del Club de Natació Olot i el càmping de les Tries, passa per l'estació d'aforament del riu Fluvià, i permet de vorejar el cràter de les Bisaroques i passar per les fonts de la Salut i de les Tries, ambdues d'aigües que contenen àcid carbònic, carbonats càlcic i sòdic, sulfats càlcic, magnèsic i sòdic, clorur sòdic, sílice i indicis de manganès. La deu de les Tries brolla prop del riu Fluvià.

Dins el terme del veí municipi de Santa Pau, prop del quilòmetre 6 de la carretera d'Olot a Santa Pau, a banda i banda d'aquesta, s'aixequen els

Monòlit a Joan Maragall. Fageda d'en Jordà. (Foto: S. Ginesta.)

volcans del **Croscat**, el més alt de la Península Ibèrica (però no de l'Estat espanyol: recordem el Teide) i el de **Santa Margarida**, que són els més interessants de la contrada: el primer, des del punt de vista geològic, i, el segon, del turístic i paisatgístic.

El volcà de Santa Margarida queda a uns vint minuts de la carretera, al coll de Caselles, on és el desafectat hostal de Santa Llúcia. El volcà assoleix els 769 m d'altitud. El seu enorme cràter, d'aparença circular, té uns 2.000 m de perímetre i uns setanta de fondària. Al centre hi ha l'ermita de Santa Margarida de la Cot, restaurada darrerament, que dona el nom al volcà. El con, pels vessants N i part de l'E i l'O, està format de putzolanes negres, mentre que el de migdia és calcari, i la part SE ofereix una barreja d'argiles, laves poroses, basalts, pudingues, quars i altres.

El Croscat assoleix el 786 m, amb

una altura relativa de cent cinquanta-sis metres. El con, de fort pendent i espessa vegetació, té les restes d'una torre de defensa de l'època de les guerres carlines. El cràter és esvorellat en el vessant ponentí, gairebé a la base, i està vorejat per roures a les parts obagues, mentre que, al vessant de migdia, la vegetació predominant és l'alzina. Té també diversos cons adventicis.

El corrent de lava d'aquest volcà obstruí la vall del riu Fluvià, i motivà la formació del llac d'En Bas.

Les gredes del vessant nord del con havien estat fortament explotades i, en cessar aquesta explotació, les grederes foren aprofitades per l'Ajuntament d'Olot per a convertir l'indret en un abocador d'escombraries, amb el greu perill de contaminació dels aqüífers subterranis.

L'activitat de la majoria dels volcans de la comarca sembla que fou efímera. Les primeres erupcions de caràcter explosiu del tipus estrombolià (del nom del volcà Stromboli, a les illes Eòlies, caracteritzat per explosions freqüents) tingueren lloc entre la tercera i la segona glaciació, fa cosa d'uns 300.000 anys. El volcà **Puig de Mar**, considerat un dels més moderns de la vall del Ser, prop de Santa Pau, fou datat, per mitjà de mètodes radioactius (una anàlisi de les roques mostra un lleuger augment de potassi en les més recents) en uns 110.000 anys d'antiguitat, i sembla que els de la vall d'Olot són quelcom posteriors. El Croscat es mantingué actiu fins fa uns 15.000 anys.

Les diverses explosions queden enregistrades en els estrats dels dipòsits d'escòries i gredes, que hom pot veure perfectament a les grederes explotades. La més important és la situada a l'anomenat Coll de les Forques o de l'Infern, pel color dels materials, situada entre els volcans Croscat i Puig Martinyà.

Les laves són els materials fosos que vomiten els volcans en erupció, junt amb cendres, putzolanes (gredes), bombes volcàniques i gasos. En refredar-se, produeixen roques de textura vitria o porfírica, que formen uns amuntegaments caòtics de blocs irregulars. Els prismes basàltics, de cinc o sis cares, columnars (estructura típica dels basalts de les eres terciària i quaternària –cas dels volcans d'Olot–), es formaren en refredar-se i solidificar-se els corrents làvics. Quan el gruix del corrent és considerable, la retracció produeix aquestes formes poligonals, mentre que quan el gruix del magma és escàs, com al Vora Tosca, llavors la forma del basalt es carreuada, essent fàcilment destruït pels agents

atmosfèrics i la flora.

Josep Maria Mallarach i Miquel Riera, a *Els volcans olotins i el seu paisatge*, assenyalen afloraments interessants, amb el corresponent itinerari per a desplaçar-s'hi, a més del de Castellfollit de la Roca: a Sant Joan les Fonts, on aflora l'enclavament de tres corrents làvics, separats per al·luvions fluvials; a la cinglera de cal Sordet i a la de can Gradò-Gorg de Soms, al Fluvià; i als cingles de Fontfreda i de can Xorbanda, a la riera de Bianya.

A la comarca d'Olot, els principals escolaments basàltics són al riu Fluvià i als seus afluents. Com a més importants, assenyalarem:

1. L'originat pels volcans del **Puig Subià, Puig Martinyà i Santa Margarida**, que s'estén per la vall del riu Ser, d'un recorregut d'uns deu quilòmetres fins a prop de l'indret de Torn. El riu, que neix als vessants septentrionals de la serra de Finestrelles, s'escola per un llit sovint encaixonat entre fileres de basalt i murs de lava en descomposició que, en alguns indrets, assoleix els trenta metres de gruix.
2. El que té inici al Pla de la Cot, d'uns cinc quilòmetres de llargària, que procedeix dels volcans **Puig de Sant Miquel, Puig Jordà, Cabriolé i Elias**, que arriba a Codella, a uns tres quilòmetres d'Olot, i
3. El format al principi pels volcans **Puigalós i Puig Astrol** que, al pla d'Olot, s'ajunta amb els provinents del Vora Tosca i els volcans Montolivet, Montsacopa, Garrinada i Bisaroques, i que, més enllà a Sant Joan les Fonts, rebé el corrent dels volcans d'**Aiguanegra** i, a Castellfollit de la Roca, s'uní als que baixaven

Cingle de Castellfollit. (Foto: S. Ginesta.)

Cingleres del Fluvià, vall alta. (Foto: S. Ginesta.)

dels volcans de l'**Estany i Puig de l'Ós**, pel llit del riu Turonell, que conflueix amb el Fluvià, junt a la cinglera de Castellfollit. Aquest important corrent arribà fins a prop d'Argelaguer.

La cinglera de Castellfollit de la Roca, és la més espectacular i coneguda (il·luminada de nit els dissabtes i diumenges); té una cinquantena de metres d'alçària i uns cinc-cents metres de longitud visible. Al seu damunt s'assenta la part antiga de Castellfollit.

Aquesta cinglera, que durant la tardor de l'any 1976 sofí algunes esclavissades, és el resultat de la sobreposició de dues importants emissions de lava. La primera, procedent de Batet, s'escolà fins a l'aiguabarreig del Fluvià amb el Llierca. Un altre corrent, aquest procedent de la banda de Begudà (rec Turonell), recobrí el corrent primitiu i, en trobar algun embús, les laves fluïdes agombolaren fins a uns trenta metres de gruix i, en refredar-se, formaren la imponderable cinglera posada al descobert quan els rius aconseguiren novament d'obrir-se pas. Al damunt de la terrassa fluvial primitiva hi ha una franja d'hàbit de solidificació prismàtica sobreposada, amb l'hàbit lenticular, motivat, possiblement, per un metamorfisme tèrmic sofert en romandre coberta per les laves superiors en estat de fusió. A la cinglera, hom distingeix perfectament les terrasses esglaonades que assenyalen els diferents nivells de la llera del riu.

L'anomenat Bosc de Tosca, o Bora Tosca i, encara, Malatosquera, està situat a migdia de la ciutat d'Olot, amb una extensió d'uns cinc quilòmetres, que s'atura al Fluvià a uns tres quilòmetres d'Olot, al pas de Codella, on el riu s'encaixona a causa

precisament dels boscos làvics que trobà, arribant fins a les fonts de Sant Roc, ja dins el municipi olotí.

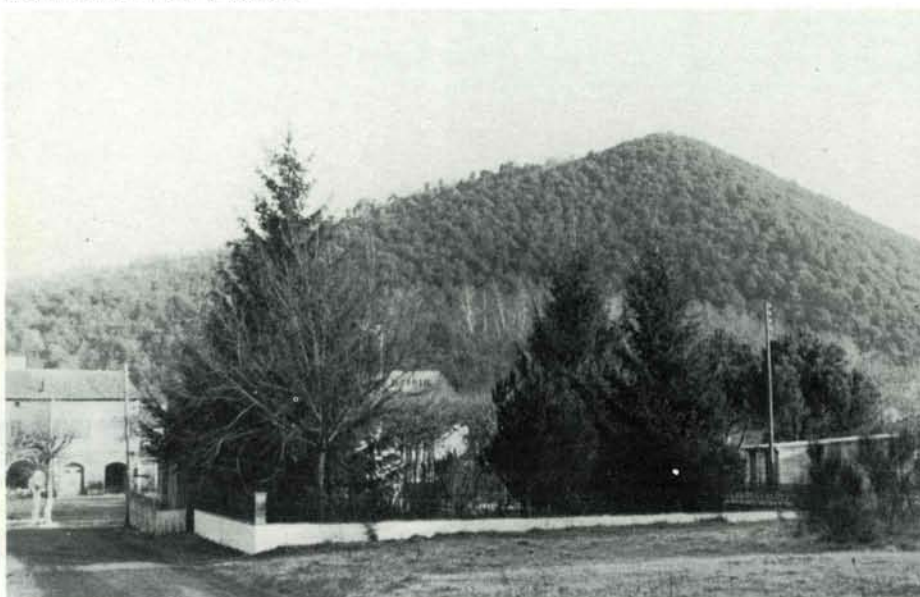
Terreny pedregós, format per un corrent de lava porosa, en el seu terme figuraven una seixantena de protuberàncies, generalment de forma de túmul, algunes de basalt compacte i, la majoria, de putzolanes de diferents colors, bombes volcàniques i conglomerats làvics, a la comarca anomenats tussols; d'una alçària entre cinc i trenta metres (hom troba també aquests tossals a la Fageda d'En Jordà, puix el sòl té el mateix origen del Bora Tosca).

Aquest Bosc de Tosca, quan Olot començà a deslliurar-se del domini dels abats de Ripoll i de Sant Benet de Bages (de qui la vila depenia), fou un terreny comunal del qual s'apropriaren els olotins. Aquests, per a cultivar-los, recolliren els blocs de lava, amb els quals assenyalaven els límits dels terrenys, i aixecaren parets mitgeres i construïren barraques, de les quals hom arribà a comptar-ne dues-centes.

Les marginades de pedra motivaren que algun historiador digués que corresponien a les restes de la vella ciutat de *Basi*, citada per Ptolomeu. Això motivà la dita de:

*Quan Olot era un prat,
Bora Tosca era ciutat.*

Fins a la invasió de la fil·loxera, la vinya era el conreu predominant; després ho foren el blat i els fesols. D'uns anys ençà, en no poder mecanitzar l'explotació, les antigues foren abandonades, per bé que la crisi actual ha motivat que les poques que restaren es convertissin en horts familiars. La construcció de nous barris als municipis d'Olot i Les Preses ha motivat la desaparició d'una bona part

d'aquest original paratge.

El conjunt d'Olot és l'únic model de paisatge volcànic ben conservat a la Península,¹ gràcies a la seva relativa juvenesa, així com a l'ambient humit (recordem que Olot és «l'orinal del cel») que facilita una frondosa vegetació protectora de l'erosió.

L'explotació de les gredes dels volcans olotins començà un segle enrera. I, darrerament, a la dècada dels seixanta fou iniciada l'extracció massiva que culminà l'any 1975, en unir-se dues empreses (una, madrilenya, i l'altra, del país) i fundar «Minas de Olot, S.A.», que arribà a extreure 500.000 tones anuals de greda, essent l'antic Pla de les Forques, entre els volcans Croscat i Puig Martinyà (sembla que aquests volcans tingueren una activitat perllongada), la zona més explotada amb la consegüent degradació que ha convertit l'indret en un espectacle dantesco i fantasmagòric. En els talls estratigràfics, hom distingeix fins a quaranta-tres erupcions volcàniques.

Les putzolanes (gredes, a la comarca) són emprades per a la fabricació de ciments anticorrosius i per a l'elaboració de prefabricats de formigó lleuger, instal·lacions de filtratge, com a aïllant tèrmic i per a ornamentació en jardineria. Al peu de gredera, les gredes roges garbellades costen sis-centes pessetes la tona; les negres, sense garbellar, 314 pessetes.

Les campanyes portades a cap per nombrosos grups ecologistes, cívics i culturals, han aconseguit, per ara, el cessament de l'extracció en algunes grederes dels vessants volcànics, ensems que estabilitzar l'explotació anual en unes 30.000 tones.

Així com l'explotació de la greda ha pres un gran increment, la de basalt ha disminuït sensiblement. S'exploten

solament les pedreres de Castellfolit de la Roca, les de la vall del Turonell i, esporàdicament, les de Sant Joan les Fonts. Abans, el basalt, era usat per a la fabricació de llambordes. Ara, ho és per a la fabricació de moles, cubetes i atuells resistents als àcids, i com a ornament per a llars de foc.

Al vestíbul del Museu Geològic Barceloní, al Parc de la Ciutadella, hi ha un mapa de la regió volcànica d'Olot (estructures de basalt compactes, bombes volcàniques, gredes, laves cordades, gràfics i fotografies).

Un altre dels atractius dels voltants d'Olot són les nombroses fonts que hi brollen.² A més de les ja citades de la Salut i de les Tries, assenyalarem la de Sant Roc i, sobretot, les del sector de la Moixina, l'indret declarat Parc Artístic Nacional l'any 1945, amb nombroses deus—algunes intermitents—, visita gairebé obligada pel seu encís: amb bells racons, paradís de pintors, fotògrafs... i gormands. L'antic moli de les Fonts ha esdevingut una piscifactoria de truites.

Algunes riberes del riu Fluvià estan poblades de lliris de neu (*Galanthus nivalis*), planta herbàcia que generalment es fa en boscos i prats humits del Pirineu, i que floreix per primavera, un cop foses les neus. A Olot, ho fa durant els mesos de gener i febrer, i les seves flors de corol·la blanca afegeixen un nou encís als bells racons olotins.

És interessant el fenomen del Noc (noc, equival a deu) d'En Cols, situat a la ribera esquerra del Fluvià, a mig camí d'Olot a la Canya. És una galeria excavada a través dels terrenys volcànics, que presenta la particularitat de donar més aigua en temps de sequera. Els geòlegs ho atribueixen a l'existència d'un llac interior que

desguassa al Noc (ara canalitzat).

Tot i que els arbres predominants a la contrada són el roure—el martinenc i el pèrol—i l'alzina, té també força importància el faig, el qual, gràcies a l'elevat grau d'humitat comarcal, creix en indrets obacs per damunt dels 700 metres i, excepcionalment, a la Fageda d'En Jordà, que ho fa a uns 500 m d'altitud.

Aquesta fageda té l'entrada principal al quilòmetre 4 de la carretera a Santa Pau, a l'altra banda de la caseta de peons caminers. Un monòlit, inaugurat el 1932, i un medalló recorden el cantor de la Fageda, en Joan Maragall.

Hom recomana de no deixar els camins assenyalats als arbres amb pintura de color butà, per tal de no perdre's; però, si hi aneu al matí, potser val la pena deixar-vos-hi perdre per tal de gaudir d'aquell encís que fa dir al poeta:

*Saps on és la fageda d'En Jordà?
Si vas pels volts d'Olot, amunt del pla,
trobaràs un indret verd i profund
com mai cap més n'hagis trobat al món;
un verd com d'aigua endins, profund i* [clar:

*el verd de la fageda d'en Jordà.
El caminant, quan entra en aquest lloc,
comença a caminar-hi a poc a poc;
compta els seus passos en la gran* [quietud,
*s'atura, i no sent res, i està perdut.
Li agafa un dolç oblit de tot lo món,
en el silenci d'aquell lloc profund,
i no pensa en sortir, o hi pensa en va:
és pres de la fageda d'En Jordà,
presoner del silenci i la verdor.
Oh, companyia! Oh, deslliurant presó!*

BIBLIOGRAFIA

Dins la nombrosa bibliografia sobre Olot i els seus volcans, assenyalarem, com a més importants:

La ciutat d'Olot, dos volums, per Antoni Noguera; *La comarca d'Olot*, per Maria del Tura Bolòs; *Història d'Olot*, per J. Danés i Torras; *Els volcans olotins i el seu paisatge*, per Josep M.ª Mallarach i Miquel Riera; i *Los volcanes extinguidos de la provincia de Gerona*, per S. Calderón; M. Cazorro i L. Fernández.

També assenyalarem els mapes: *Garrotxa*, de l'Editorial Alpina; i *Carta geològica de la regió volcànica d'Olot*.

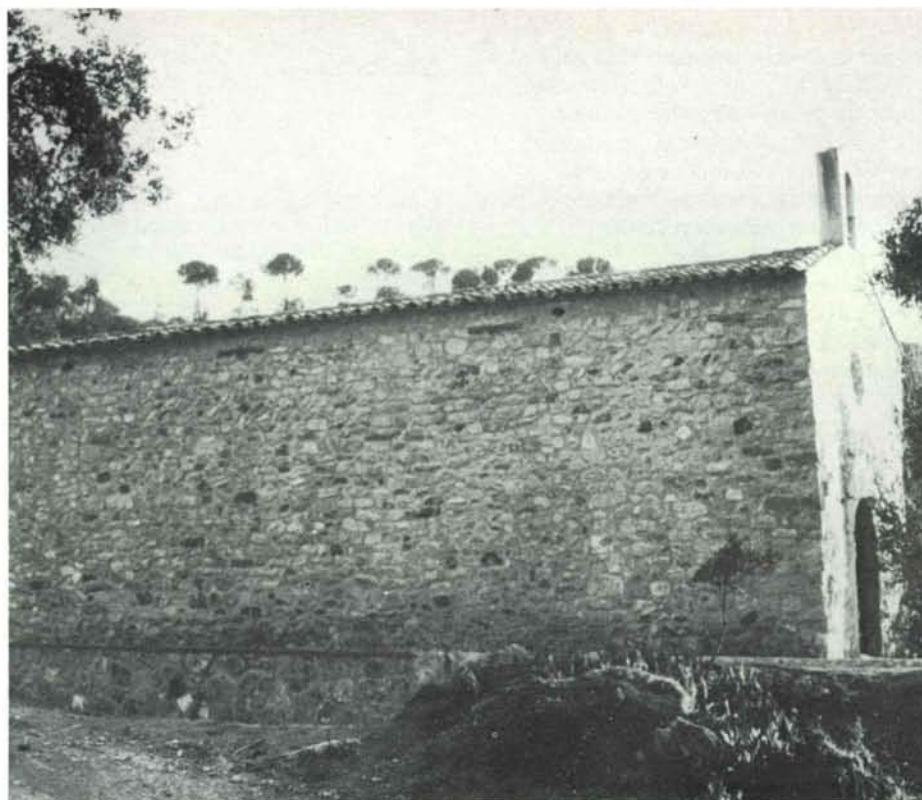
1. A part del conjunt volcànic de les Illes Canàries, cal assenyalat: el del Campo de Calatrava, a la Manxa, entre els Montes de Toledo i el vessant septentrional de la Sierra Morena; el del Cabo de Gata, a Cartagena; l'arxipèlag dels Columbrets, enfront de les costes de Castelló de la Plana; així com el de les altres comarques gironines: Alt i Baix Empordà, la Selva i el Gironès, tots ells més vells que el d'Olot.

2. Com ja hem dit, la major part del subsòl de la contrada està format per basalts, que són impermeables.

SANTA MARIA DE MALANYANES (La Roca del Vallès)

Joan Rais i Soriano

Santa Maria de Malanyanes. Mur nord, (Foto: Joan Rais)

Primer que res hem de fer constar que, en el cas de no haver tingut la convicció que les desviacions axials dels presbiteris pre-romànics no són degudes a la seva mala construcció, sinó que tenen el seu significat en el sentit que el temple és la materialització de Crist a la creu amb el cap decantat*, no hauriem arribat al punt que anem a exposar. Afegirem que (així ho creiem) és una realitat, sempre, és clar, que no se'ns demostri el contrari.

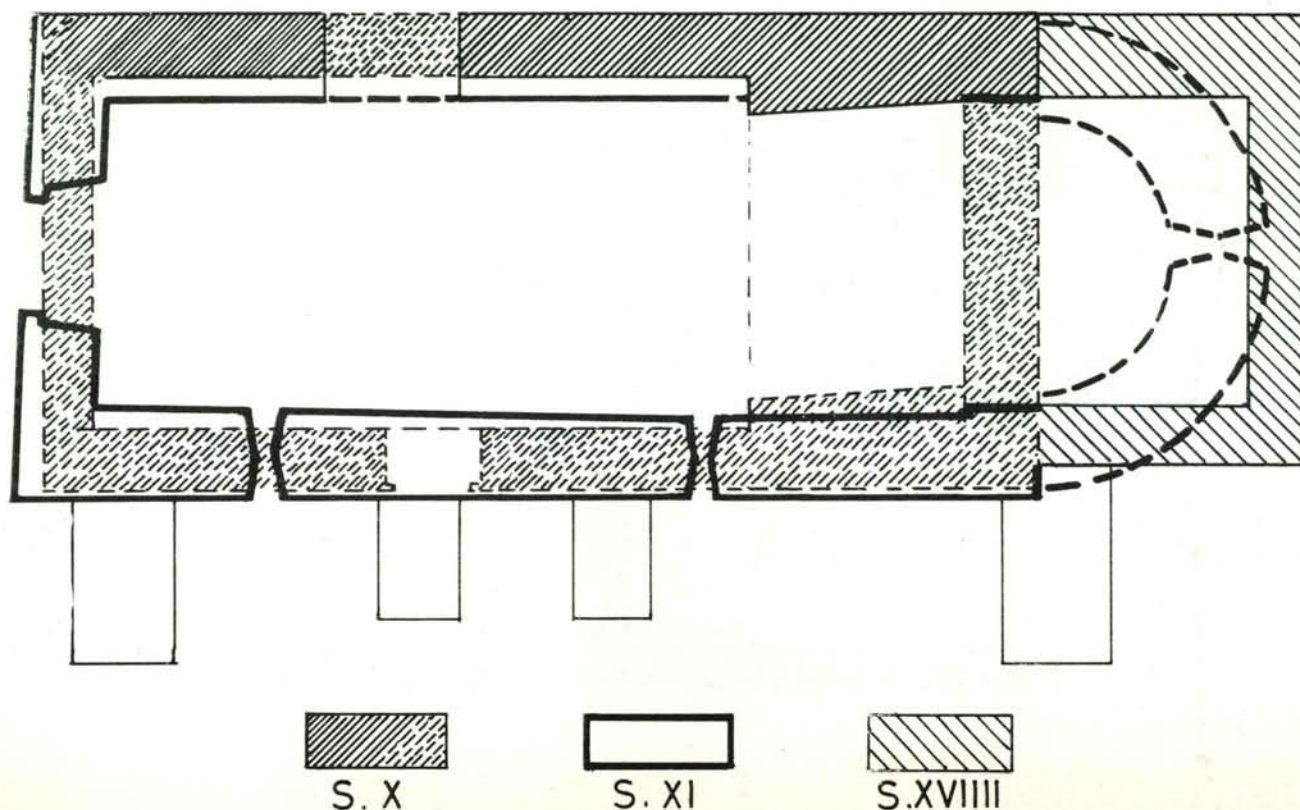
El temple en qüestió és avui rectangular. En el mur N apareix visible, a la nau, un sortint d'un metre aproximadament d'alt; la resta, que sobresurt uns 10 cm, i que per la seva desviació amb la resta de la nau es fon a l'Est amb el mur, fou suprimida.

De vegades, uns indicis detectats en el seu just valor ens poden donar la pauta per poder concretar o suposar la

* Aquesta teoria la venim divulgant ja des de les nostres conferències a l'Auditori del Museu Arqueològic de Montjuïc, ressenyades en el seu Boletín de Información Arqueológica N.º 11-1973, n.º 16-1975 i n.º 19-1976, a la revista «Catalunya Comtal», al «Diplomatari I», i a la Revista MUNTANYA, n.º 960, abril 1977. Al «Full inform. del Romànic» n.ºs 16, 17, 18, 19, 20 i 23 hi ha escrits a favor i en contra.

STA. MARIA DE MALANYANES

J. RAIS LA ROCA DEL VALLÈS

forma que va tenir un temple i, amb això, lògicament, saber-ne la cronologia sense tenir cap dada documental a mà.

Creiem que, en aquests cas, es tracta d'un temple pre-romànic, en el sentit estricte del mot; és a dir, entre l'època carolíngia i la romànica. Per la nostra part, gosem catalogar-lo (encara que aquest és amb planta rectangular) com a contemporani dels temples pre-romànics de coberta de fusta amb capçalera ultrapassada com Sant Moí, Sant Silvestre de Bugonyà (Vallirana) (Full inf. del Romànic n.º 16) o Sant Joan Salerm. És més, creiem que és bessó dels de Sant Lluch d'Anyus, Sant Martí de Biscarbó de Cantó i Sant Julià de Bestracà, amb la diferència que Santa Maria de Malanyanes tenia el presbiteri amb desviació axial.

Com ja hem dit abans, l'indici important per creure haver trobat el fil és precisament la desviació que té el tros del mur esmentat, per considerar-lo restes del presbiteri pre-romànic. El primer temple, per tant, fou rectangular; i, en ell, per l'exterior no es reflectia el presbiteri. Aquest era més estret que no pas la nau i donava lloc a un pla frontal que el delimitava, del qual

Santa Maria de Malanyanes, Mur sud. (Foto: Joan Ràis)

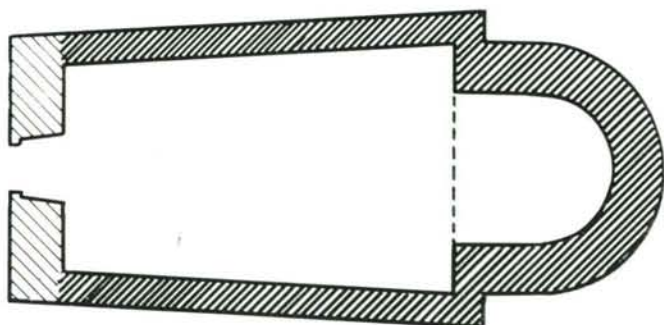

és l'única cosa visible que encara resta avui. Tot fa pensar que, en el segle XI, el temple es va reconstruir tot aprofitant en la mesura del possible allò existent, reforçant per l'interior el mur N i utilitzant allò que pogués haver-hi del mateix en el del Sud. En aquest costat es van deixar dues finestres a dues

llums, amb arc de diverses pedres rústegues. Cal suposar, i és lògic, que a més a més es va construir l'absis semicircular, tot prescindint de les restes del mur E que quedaven del presbiteri pre-romànic. Possiblement, al segle passat, com va passar en molts casos, es va modernitzar la capçalera

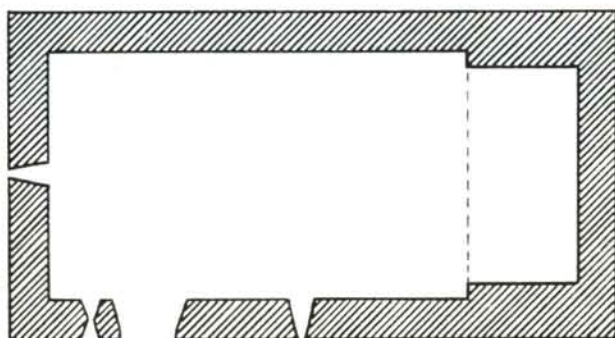
SANT MOI RIPOLLÈS

J. RAIS

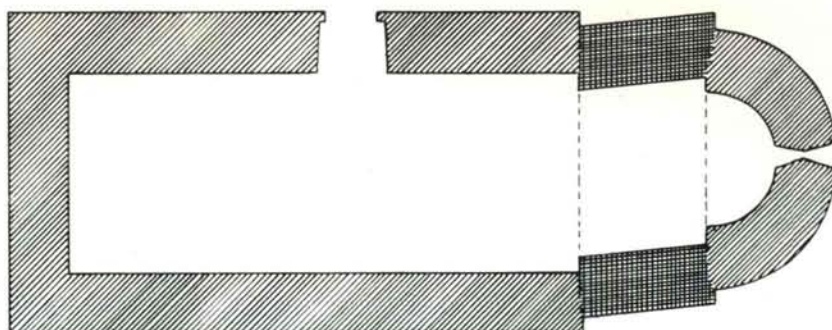
ST. MARTÍ DE BISCARBO

ALT URGELL J. RAIS

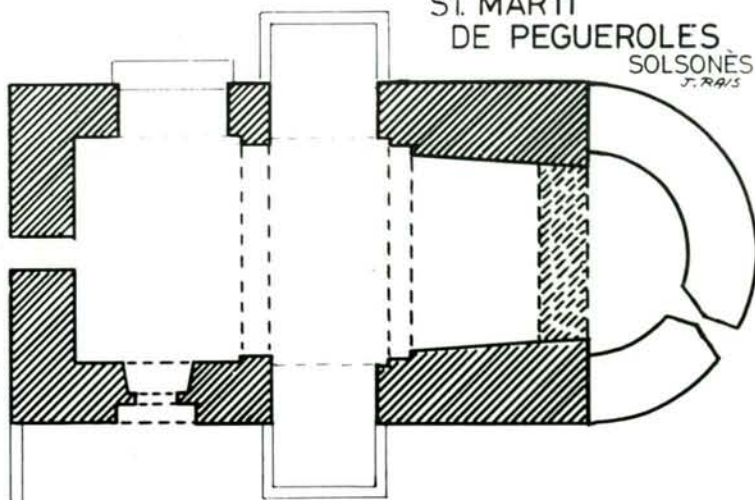
ST. FRUCTUÓS DE QUADRES

J. RAIS OSONA

ST. MARTÍ DE PEGUEROLES

SOLSONÈS J. RAIS

que fou substituïda per una altra de rectangular, que és l'actual. El santuari només està delimitat ara per dos esglaons. Per l'exterior N, s'aprecia el límit del temple original i l'indicat darrer allargament. En aquest mateix costat té un portal tapiat amb arc pla, fruit de les reformes hagudes. Actualment, l'entrada és a ponent.

El temple romànic podria haver continuat tenint coberta de fusta (altres casos n'hi ha); però, malgrat no haver-hi indicis concrets d'això, ens inclinem a pensar que va tenir volta de canó. En primer lloc, perquè no hauria calgut fer els murs més gruixuts per poder sostenir una coberta de fusta. En segon lloc, tampoc és comprensible que hagués estat necessari adossar més tard, al mur S, quatre contraforts que sens dubte eren per evitar que l'esmentada volta s'ensorrés. Malgrat això, veiem que la volta es va ensorrar, atès que actualment aquesta és de maó a tot el llarg del temple, inclòs el presbiteri sense delimitació. A més a més, sobre les esmentades finestres es veu una línia on s'aprecia que fou reconstruïda la part alta del mur.

Al nostre modest parer, creiem que es tracta d'un temple interessant i poc corrent (ens referim al pre-romànic): és anàleg, quant al santuari, al de Santa Fe del mas Soler (Full inf. de Romànic nº. 16), que també només té la desviació axial a l'interior, i no s'hi aprecia aquesta per fora.

Afegirem que, en aquest fet d'allargar un temple pre-romànic (aquesta vegada ens referim al sentit més ampli del mot), l'epigrafiat no és únic, ja que tenim els exemples de Sant Fructuós de Bages i Sant Andreu Montoriol (Rosselló), que van ser transformats de la mateixa manera. Uns segles més tard es repeteix el mateix cas, amb el temple de Sant Martí de Peguerols,⁴ en el qual el presbiteri rectangular, romànic, es converteix en nau en construir-se posteriorment un nou absis semicircular. Aquests tres exemples han arribat perfectament fins als nostres dies.

Finalment, direm que cal mentalitzar la gent que no s'ha d'emprendre cap restauració, i encara menys la reconstrucció de cap temple de l'Edat Mitjana, sense que cap entès no pugui aconsellar allò que cal o no realitzar. Així, aquest temple de Santa Maria, quan el vam visitar fa uns cinc anys, no feia gaire que l'havien «restaurat», tot resseguint totes les pedres amb ciment Portland. Ignorem si fou ara, o quan es va construir l'actual presbiteri, que van rectificar tot el possible els sortits, i els detalls importants que definien les construccions anteriors, amb l'única il·lusió de deixar una nau més moderna, llisa de parets.

LA SERRA FERRERA I EL SEU ENTORN

Kildo Carreté i Bisbal

1. La serra Ferrera i el seu entorn
2. Breu pinzellada geogràfica
3. Cop d'ull des de la Collada
4. Campament de Pasqua a l'obaga de la Garona
5. Excursions des del Campament:
 - 5.1. Peña Montañesa
 - 5.2. Peña Montañesa-La Tuca
 - 5.3. La Tuca, pujada directa
 - 5.4. Cotiella
 - 5.5. Travessia de la Serra Ferrera
6. Itineraris turístics, amb base a Laspuña:
 - 6.1. Manantial de la Fuensanta
 - 6.2. Volta a Peña Solana
 - 6.3. Tella i el seu dolmen
 - 6.4. Vall del riu Irués
 - 6.5. Puértolas i Bestué
 - 6.6. L'Aínsa

Memòria –Activitats–Bibliografia i Cartografia.

1. La serra Ferrera i el seu entorn
Les festes pasquals d'abril brinden

L'oportunitat de tornar a la serra del l'Estazo, coneguda també com a serra Ferrera o de Las Ferrerías. Aquesta muntanya, ben segur que més d'una vegada l'heu observada amb curiositat, tot seguint la carretera C-140 que, amb 30 quilòmetres, enllaça Campo amb Aínsa. Passat el coll de la Foradada (1.020 m), la serra Ferrera es pot veure gairebé del tot, amb boscos de roure a mig aire, i encinglerada a mesura que ens apropem a l'esquenall carener.

Ací i allà descobrim petits nuclis d'edificis, tots de pedra, plantats al repeu de la serralada, entre pollancres i clapisses de conreu on el sòl és més generós. Les masies queden mimetitzades amb el paisatge dominat pels ocres; i entre tanta solitud, encara és possible descobrir-hi la fumerola d'alguna xemeneia que s'enfila cel amunt, com volent testimoniar, amb aquest senyal, la lluita constant d'unes famílies amb la naturalesa magra, pobre

i seca. Estan arrelades a l'aspresa del Sobrarb, però ja no pugen amb els ramats a les carenes de Selva Plana: ja no arranjaran més l'antic camí que mena a la Collada del Santo, del qual desapareixen senyals i fonts. La serra Ferrera, abans plena de vitalitat, ara és la ruta del silenci; com ho és la serra de Guara i tants racons de la bella geografia oscenca.

Conversant amb un pastor de Samper, antic conegut de La Estiva, recordo els noms de poblets i llogarrets, quasi tots abandonats: La Cabezónada, Torrelisa, Samper, San Lloriés; i els manantials de La Fuensanta, Molinillas, Los Molinos; i també el que fou famós monestir de San Victorián de Asán, anys enrera espoliat i, actualment, en completa ruïna. Tots aquests poblets i masies escampades a mig aire d'aquesta serralada, són el mut testimoni d'un passat ple de vida, no massa llunyà, arreu del triangle Foradada del Toscar-Laspuña-Aínsa.

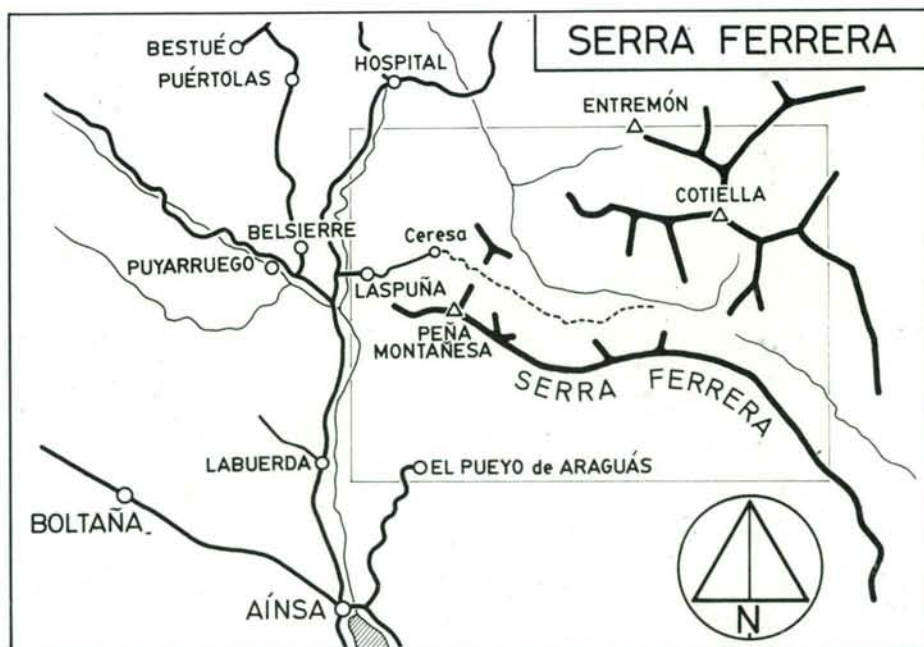
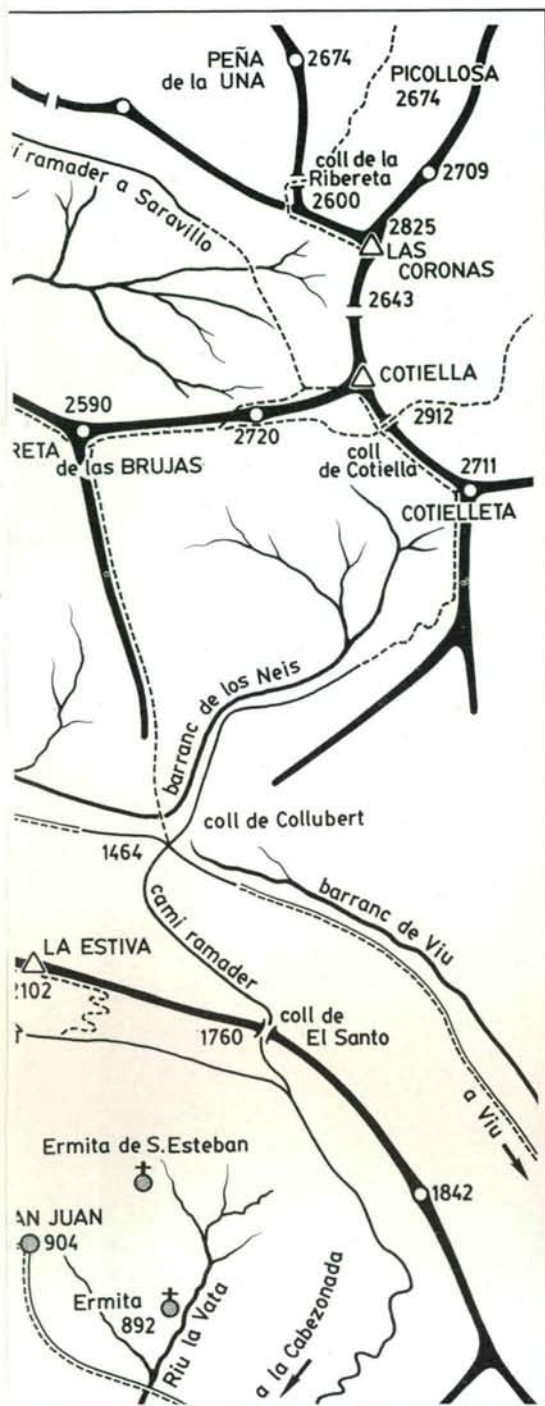
Aneu-hi en primavera, quan les fonts ragen i les canals i crestes careneres encara mantenen les darreres neus. Les càlides llums del Sobrarb us acompanyaran quan resseguireu aquests camins, ara solitaris i mig perduts entre les esquifides rouredes, als solells de la serra Ferrera.

2. Breu pinzellada geogràfica

Per anar al Pirineu central mediterrani des de les zones planeres de la depressió de l'Ebre hi ha dues opcions: creuar un seguit de serralades paral·leles que dificulten constantement el pas, o bé anar riu amunt pels congostos, aprofitant aquests passos oberts per les aigües en el decurs de mil·lennis. El

La serra Ferrera, amb les bessones Peña Montañesa i la Tuca vistes amb teleobjectiu, des de la serra de Guara. (Foto: Kildo Carreté.)

Peña Montañesa i Torre Bèlits, des de la Collada. (Foto: Esteve Musuy.)

La Peña Madrid és l'inici de la travessia que ens ocuparà tota la jornada. (Foto: Kildo Carreté.)

accidentada carena calcària que voreja quasi sempre els 2.000 metres, i s'estén des del riu Éssera al Cinca.

3. Cop d'ulls des de la Collada

Un autocar especial ens ha traslladat a l'enlairat poblet de Laspuña, després d'una breu parada a Labuerda per proveir de pa (que té la fama, justa, de ser el millor de la comarca). A Laspuña, els propietaris de la fonda «Casa Sidora» ja ens esperen amatents, amb la simpatia a la mirada i la taula a punt.

La cuina aragonesa d'aquest lloc agrada a tothom; i la senyora Sidora, ja àvia, continua mantenint aquell punt d'honor davant les cassoles, com ja ho feia quasi mig segle enrera. Ben dinats, i ja relaxats del viatge, el vehicle encara

ens puja fins a prop de Ceresa, final de la ruta asfaltada. Ací, un tractor s'enduu tot el bagatge, per traslladar-lo fins el Pla d'Ostacho.

Dues hores de camí per la ben conservada pista forestal de la Garona i els cinc-cents metres de desnivell ajuden a païr l'apat, tot pujant, camí de la Collada. A cada revolt, s'ofereixen noves perspectives de l'alta vall del Cinca: descobrim ben aviat el massís del Mont Perdut, que sobressurt damunt l'eixam de cims pirinencs.

L'esguard descobreix poblets de pessebre, plantats a mig aire d'aquestes grans muntanyes oscenques i, a sota, gorges desconegudes per la majoria de nosaltres. Tothom està sorprès de l'amplitud panoràmica, afavorida per una tarda lluminosa.

Arribats a la Collada, s'obre davant nostre la vall de la Garona, atapeïda de bosc i vestida encara amb les darreres neus d'una primavera tardana. A l'obaga s'alça la cresta calcària de la serra Ferrera, llarga com una gegantina serp, que es mulla la cua a les aigües de l'Éssera, vint quilòmetres més enllà, a prop de Campo. Enfilant-se serralada amunt, amb una lleugera contorsió a l'oest, es perllonga per l'espinal de La Estiva i Selva Plana, i planta la testa damunt la Peña Montañesa, a l'aguait de la conca del Cinca.

La Collada és un lloc privilegiat, que mereix dedicar-hi una bona estona, especialment a l'hora baixa, quan les darreres llums juguen a fet amb les ombres que ja van dominant l'altre costat de la vall del Cinca. Tot enfilant-nos entre els matolls punxosos de l'erínàcea que encatifa els pendents a la Peña Solana guanyem alçada. La perspectiva de la serra Ferrera es torna més completa, i es domina quasi del tot. La Peña i la Tuca, separades per una cresta impracticable, presenten unes parets calcàries encara cobertes de neu nova, amb una munió de canals, escletxes i agulles d'estructura molt inestable.

L'aresta NE de La Peña Montañesa es distingeix dels altres accidents geogràfics i s'hi endevina una ruta d'escalada molt àeria, elegant i mitjanament difícil, que es pot observar des d'Escalona fins a Tella, i també des de Fanlo estant, a dalt la capçalera de la vall de Vió.

Ja fa molt anys que els escaladors comparteixen emocions a l'ombra d'aquestes parets aspres. Em ve ara a la memòria un llunyà 19 de juliol de 1957 quan, amb l'amic Albert Font, obriem la primera via d'escalada a la Peña, per l'aresta NE. Carregats amb les feixugues cordes de cànem de 12 mm i amb un feix de pesada ferramenta, pujàrem a peu d'Escalona i férem bivac a les

balmes de damunt la Collada, entre boixos i munts de fems dels ramats que hi solen dormir. La vall de la Garona era una selva quasi del tot verge, amb una pista que ratllava l'obaga a mig aire, entre gegantins avets i faigs centenaris. Caminar per aquesta pista, que s'acaba a prop del Collobert, era un passeig constant dins d'un forat de verdor, sense veure el cel; i els animalets salvatges hi vivien en pau. Hi abundaven el gall fer i també el porc senglar. L'any 1956, els boscaters bascos hi construïren un telefèric amb els mateixos troncs, i traslladaren la fusta des del pla de Brocal fins a prop de Ceresa. Començà l'explotació massiva d'aquest racó meravellós. Després de quasi trenta anys, l'home ha conseguit canviar la imatge d'aquesta obaga. Ja no hi sentirem més el cant del gall de bosc,

ni la fressa del senglar...

Situats a la Collada, ens girem al nord-oest on, entre ombres, s'hi esdevina el Castillo Mayor, una muntanya solitària, de cim pla i inclinat cap a l'est, entre Besteué d'Escoain, damunt les gorges del riu Yaga. Darrera de tot, encara apunta el llom allargassat de Cestrales Altos, que forma el cingle oriental de les gorges d'Añisclo. I, dominant-ho tot, les Tres Sorores, amb les tres gorges més boniques d'Espanya als seus peus. Evidentment, som al rovell de l'ou.

La font de la Collada convida a romandre-hi una bona estona i, millor encara, a fer-hi un bivac entre la gespa i la boixeda, per aprofitar les darreres llums damunt el Sobrarb i, l'endemà, estar amb els ulls ben oberts quan surti

El campament al pla d'Ostacho. (Foto: Pere Parera.)

La Tuca i la serra Ferrera, des de la Peña Montañesa. (Foto: Esteve Musuy.)

el sol. Un crepuscle a la Collada, combinat amb una llarga passejada fins Collobert, és el sùmmum que la natura pot oferir a la sensibilitat dels qui l'estimem.

4. Campament de Pasqua a l'obaga de la Garona: abril, de 1984.

La Secció de Muntanya de C.E.C. ha organitzat aquest campament per facilitar les activitats a la serra Ferrera i muntanyes de l'entorn. Som a 12 quilòmetres de Laspuña, i aprofitem un dels dos llocs plans que hi ha a l'alta vall de la Garona. Aquesta petita vall, a l'obaga de serra Ferrera i ofegada pel vessant sud del massís de Cotiella, és coberta de boscúria: s'hi troba l'avet i el faig a mig vessant de l'obaga, i més dens a les proximitats del Collobert. El pi rajolet encara hi és abundant, i el pi

prop hi ha la font, d'un cabal molt magre en temps d'estiu. Al pla d'Ostacho hi ha cabuda per unes cinquanta tendes. Continuant pista enllà, al cap de pocs minuts, un trencall davalla al riu, i passa pel pla de Brocal, ample, grandíols i amb un refugi de pedra construït per I.C.O.N.A., amb una font propera. Aquest lloc queda més allunyat dels itineraris clàssics, i és més a prop de la ruta a Cotiella pel pla de Las Brujas. La pista davalla en direcció oest i, passant entre camps i cabanes, dóna el tomb a la Peña Solana pel repeu, i fa cap a Laspuña, a prop del cementiri, on s'uneix a la carretera que puja a Ceresa i la Collada.

5. Excursions des del Campament

5.1. Peña Montañesa (2.291 m)

desnivell és de 741 m. Horari: Campament a la Collada, 0 h. 45 m.; Bretxa, 2 h. 45 m.; cim, 3 h. 10 m.

5.2. Peña Montañesa-Tuca

Aquesta travessia és sols recomanable a caminadors experts, perquè el terreny és molt accidentat, amb diversos passos de dificultat II.

En baixar de la Peña, situar-se sota la bretxa que comunica els dos vessants, i baixar uns cent metres pel vessant sud, per flanquejar la cresta, que és inaccessible.

Després de salvar aquest obstacle, cal enfil·lar-se per les canaletes i relleixos que baixen de la Tuca fins al mateix cim bessó de la Peña Montañesa.

Si esteu familiaritzats amb les dificultats, podeu tornar el campament per la carena de la serra Ferrera.

Des de la Peña Montañesa estant, es descobreix bona part de la serra Ferrera. Més allunyats, els cims de La Forquella i Estiva, precedits per la carena de Selva Plana, amb l'obaga de la vall de la Garona i el pla d'Ostacho. A primer pla, la cresta que uneix la Peña amb la bessona Tuca, cim d'accidentat accés. (Foto: Kildo Carreté.)

negral cal buscar-lo al cim del bosc, a prop de la roca calcària de la serra. La seva presència ens acompanya mentre anem carenant, entre la neu i les roques nues dels cims.

A la vall de la Garona hi ha dos únics indrets on es pot acampar: els plans d'Ostacho i els de Brocal. El primer és horitzontal, molt ample, i és creuat per la pista forestal que segueix tota la vall a mig aire, amb varies bifurcacions per extracció de troncs, que arriben fins prop de Collobert. El pla d'Ostacho és situat al centre de la vall i és el punt idoni per anar a Cotiella, serra Ferrera i Peña Montañesa. Hi ha una gran cabana-refugi construïda pels llenyataires de Laspuña. És una obra sòlida, amb parets de ciment i vestida a l'exterior amb fusta; té llar de foc, estable i cabuda per unes trenta persones, sense cap mena d'equipament per dormir-hi. A

Situats a la Collada, on hi ha una abundosa font, al damunt mateix s'inicia un camí molt fressat, que s'enfila tot seguit, entre bosc i en diagonal a llevant, i passa per sota la paret nord de la Peña, fins arribar a la tartera que baixa de la bretxa Peña-Tuca. Cal deixar el camí que creua el pedregam de la tartera i enfil·lar-se per la dreta, procurant petjar sòl estable a la vora dreta, on creixen herba i matolls.

La pujada és molt dura i, quan som prop de la paret, cal passar a la vora esquerra per no petjar la pedra menuda de la tartera.

Agafats al rocam, arribem a la bretxa sense gaires dificultats. Passada la bretxa, es continua pujant, ara pel vessant sud, i fem cap al cim de la Peña Montañesa sense cap mena de dificultats. El pendent mitjà és d'uns 45° en quasi toda la pujada, i el

Després de la roca nua del cim, cal anar uns 30 minuts per la carena accidentada, fins a descobrir sota nostre una zona de bosc en forma d'embut.

La baixada és dificultosa en els primers cent metres de desnivell; després caldrà localitzar un camí de bosc que ens conduirà al revolt més enlairat de la pista que neix al mateix pla d'Ostacho en direcció a serra Ferrera, i mor al barranc obac de Peña Madrid.

El pas de més dificultat és a la bretxa que trenca la regularitat de la carena, a uns 30 minuts de la Tuca. Recomano de pujar primer a la Tuca, per aquest ambigu itinerari, i tornar a la Collada després de pujar a la Peña Montañesa. L'excursió és més entretinguda i menys fatigosa, amb un descens ràpid per la tartera.

Horari: Campament a l'últim revolt de

la pista de treure fusta, 0 h. 45 m; final del bosc, sota la canal que puja a la cresta, 2 h. 30 m.; cresta cimera, 3 h. 30 m.; bretxa Tuca-Peña, 3 h. 55 m.; Collada, 4 h. 30 m.

5.3. La Tuca: pujada directa.

És segueix el camí descrit per pujar a la Peña, fins a trobar la tartera, la qual hem de travessar. El camí es perd i cal enfilar-se entre pedregam i els pins de la vora.

Som sota la vertical de la Tuca. Abandonem la proximitat de la tartera i anem a cercar una canal ben oberta, amb gespa. És l'última a l'esquerra, i diverses fites assenyalen la ruta de pujada. Aquest racó és un meravellós jardí penjat, amb una flora sorprenent.

Arribem al coll est de la Tuca, amb una ferma perspectiva de la Peña i la seva paret nord, amb el Mont Perdut com a fons. Cal seguir aquest simulacre de camí, tot flanquejant horitzontalment el sud fins a un collet amb gespa, molt acollidor.

Ara, cal pujar pel dret, rumb oest i, tot seguit, retrobem el camí. Per damunt la

roca cimera arribem al cim sense cap dificultat.

Horari aproximat: unes 2 h. 30 m. des de la Collada, amb pendents de 45° a 55°.

5.4. El Cotiella

Una pista forestal ens conduirà fins el mateix riu la Garona, deixant de pas el pla de Brocal i, més avall, la font i cabana d'El Rallero, amb cabuda per a 12 persones. La pista de treure fusta va baixant suaument, i fa cap al llit del riu, sec i amb una gran quantitat de còdols que ho cobreixen tot. Cal creuar-lo i enfilar-se pel vessant oposat, on hi ha un inici de pista.

Després, cal cercar un camí que, en forta pujada, ens condueix en un coll amb gespa i vàries cabanes. I, sempre pujant fort, arribarem a la cabana dels pastors del Cubilar de la Manzanera, nom d'un avenc proper, amb aigua a l'interior però molt difícil d'arribar-hi. Es continua pujant, quasi sense rastres de camí, per entre matolls i lleugerament en diagonal cap a la dreta, fins al primer collet, ja a la carena de Las Brujas, i a la cota 2.112 m.

Ara caldrà anar sempre per la carena, ampla i nua de vegetació, en direcció est, camí del Cotiella. Aquesta ruta és poc coneguda, i caminar-hi fa la sensació d'estar volant, si bé ens queden encara 800 metres de desnivell fins el cim de Cotiella.

A mesura que s'avança, cal anar salvant petits turons, per evitar sifons, tot flanquejant a dreta o esquerra. Passada la carena de Las Brujas, s'alça davant nostre el darrer turó, que cal flanquejar pel vessant nord.

Per terreny pedregós, de mal caminar, s'arriba el coll de Cotiella, passat el segon collet. La pujada al cim és curta i per camí dolent. Aquesta caminada és molt dura ja des de l'inici, perquè cal pujar als plans de Cotiella pel vessant sud d'aquesta carena descarnada i sense abric de cap mena. Són mil metres de desnivell, sense camins, esperant sempre l'arribada a la carena de las Brujas. Total, uns 1.800 metres de pujada. Es recomana el retorn pel mateix camí d'anada i no caure en la temptació de baixar per la conca del Neis, que mena al Collobert. És un desert pedregós, amb sectors on hi han graus inesperats i de mal baixar.

La cabana del Cubilar de la Manzanera, té cabuda per a 4 persones.

Es recomana de baixar amb vehicle fins al llit del riu de la Garona, perquè pel retorn al Campament, ens serà d'utilitat, després de la caminada.

5.5. Travessia de la serra Ferrera

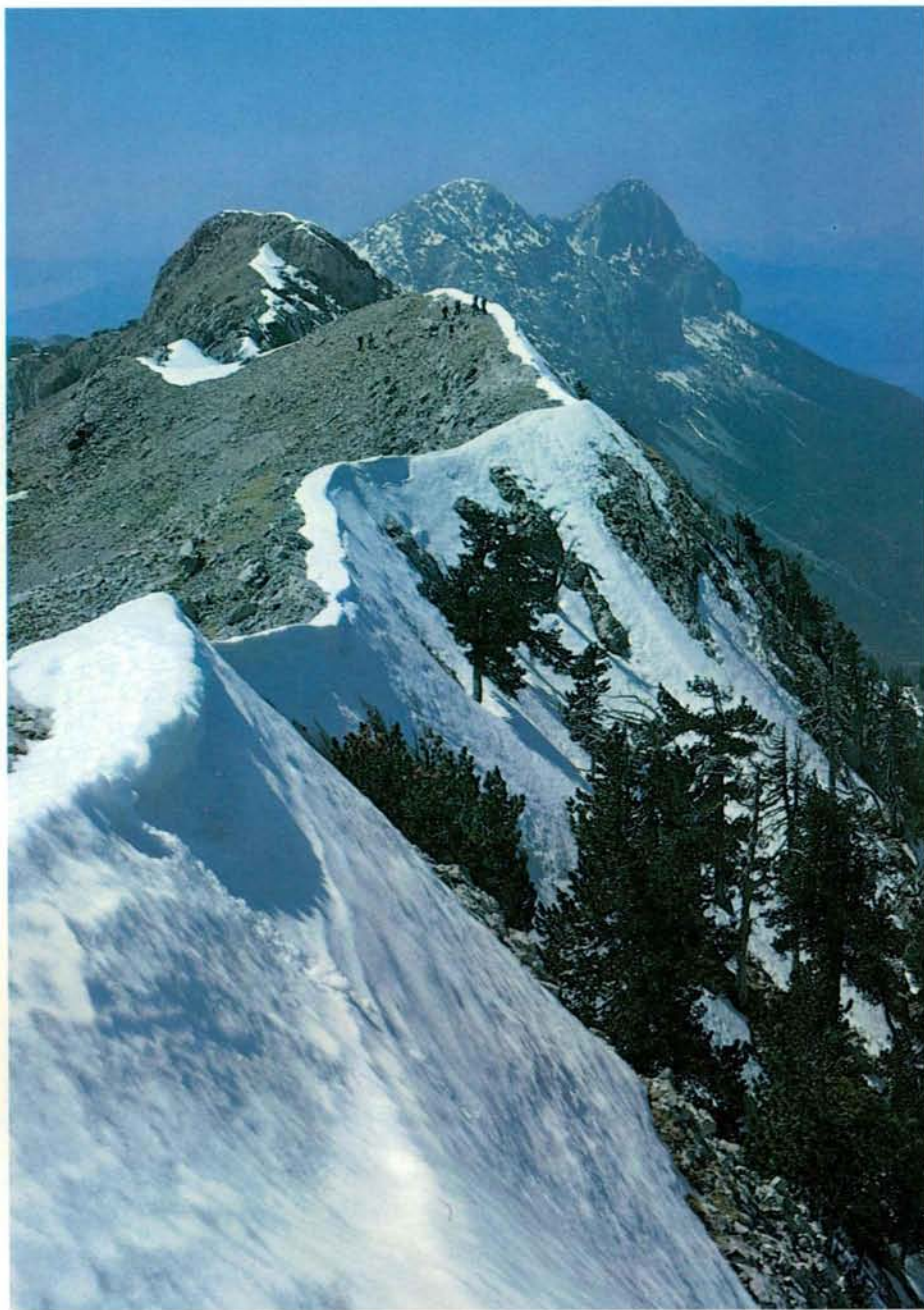
Aquest itinerari segueix el fil de la carena des de la Peña Madrid fins a La Estiva, i davalla a Samper pel vessant

HORARI D'ANADA

0 h. 0 m.	Campament Pla d'Ostacho
1 h.	riu la Garona
1 h. 40 m.	collet herbós amb cabanes
2 h. 40 m.	Cubilar de la Manzanera
4 h. 15 m.	coll primer (Ereta de las brujas)
4 h. 50 m.	coll segon
5 h. 10 m.	coll de Cotiella
6 h. 05 m.	Cotiella

HORARI DE RETORN

4 h. 30 m.
3 h. 10 m.
2 h. 55 m.
2 h. 15 m.
pla i avall
0 h. 15 m.
0 h. 15 m.
0 h. 0 m.

El jovent del campament, camí del Cotiella. (Foto: Jordi Mengual.)

sud de la muntanya.

Se surt del pla d'Ostacho per una pista forestal que, en quatre fortes marrades, ens deixa al barranc que baixa de Peña Madrid; però pujant pel dret, s'escurça aquest passeig i es fa cap al final de la pista, passant per un bosc, espès, de pins i faigs.

Acabada la pista, un camí molt antic ens conduirà sense pèrdua fins a la carena, ampla i alternada amb gespa i lapiaz. Un pi en forma de V indica el bon camí. A la dreta, i a uns deu minuts, la Peña Madrid sembla voler despendre's de la carena que puja a la Tuca. És un bony que sobresurt de la carena.

En direcció a llevant, descobrim l'allargassada i accidentada carena de la serra Ferrera i, al davant nostre, el primer cim, Selva Plana, ens permet de fer la primera parada d'una excursió que promet ser entretinguda, perquè la carena cimera està vestida de neu nova, cosa que dificulta la marxa dels 22 caminadors.

El terreny es presenta més accidentat a mesura que ens apropem a La Forquiella, i cal fugir de la cresta, flanquejant sovint pel vessant sud de la carena, lliure de neu.

Sense cap més dificultat que el ròssec de vint-i-dues persones que no caminen massa sincronitzades, s'assoleix La Forquiella, possiblement no visitada mai per un grup tant nombrós. Resta la incògnita de la continuïtat, després de La Estiva, al proper cim.

Ara caldrà pujar al cim, l'últim d'aquesta serra, i tot seguit buscar un baixador, perquè més enllà és impossible d'anar carenant fins el Collado del Santo, com era la nostra intenció.

Sortosament, el baixador hi és, però cal desgrimpar-lo amb molta atenció, ja que el terreny és difícil en un pas determinat. Adéu, carenes, neus i vents del cim!

Ara cal anar a cercar una pleta que es descobreix molt avall, que té una cabana al bell mig. Ací s'inicia un bon camí ramader que ens conduirà a La Cabezonada. És un camí de ferradura que, de primer, davalla entre boixos, i segueix després planer, en direcció est. De dalt la carena ja es descobreix aquest sender, molt llunyà.

Més enllà, i en un planell entre boixos, hi ha d'haver una grossa pedra que assenyalava l'inici del camí que s'enfila cap al coll del Santo. No trobem aquest senyal i continuem pel camí de ferradura que, més endavant, inicia una forta davallada, en contínues marrades, i ens condueix a la Cabezonada, ja al repeu de la muntanya, Poc més de 2 km i ja som a Samper, a la carretera Campo-Ainsa, des d'on tornem a Laspuña amb l'autocar.

Horaris

- 0 h. 00 m. Campament Ostacho.
- 1 h. 0 m. Peña Madrid.
- 1 h. 50 m. Prat i arbre en forma de V.
- 2 h. 45 m. Cim de Selva Plana.
- 3 h. 00 m. Collet de la Forquiella.
- 3 h. 15 m. Cim de la Forquiella.
- 3 h. 35 m. Cim d'Estiva.
- 4 h. 05 m. Canal de baixada, desgripmada.
- 4 h. 45 m. Cabana de pastors, en un pla elevat.
- 5 h. 30 m. Cruïlla a coll El Santo.
- 5 h. 45 m. Inici de la davallada.
- 6 h. 45 m. La Cabezona.
- 7 h. 05 m. Samper.

Salinas, una bona pista asfaltada s'enfila cap a Tella, un poblet enlairat damunt el Cinca (1.341 m), però passa abans per Cortalaviña. Ací ja s'observa el tall de Escoain, que domina el paisatge meridional de la serra de las Cutas. La Peña Montañesa ens farà sempre companyia, en aquesta pujada a Tella. Al coll es localitza fàcilment el dolmen, un dels rars testimonis coneguts fins ara de la prehistòria alt-aragonesa. La ruta se'n va amunt i, fent un tomb, s'enfila cap a l'entrada del poblet, situat damunt la serra de las Cazcarras. Cal seguir a

peu i fer un curt passeig a l'entorn del poble per visitar les restes del poble antic, amb l'ermita de Fajanillas, fa poc temps restaurada, que és situada a l'altra vessant del turó. La vista damunt el Cotiella i altres cims pirinencs és única.

6.4. Ruta 4: Vall del riu Irués

Per la ruta de Bielsa, al km 20, just a l'entrada del nucli urbà de la Central Elèctrica «La Fortunada», se segueix un carrer, a mà dreta, que baixa ràpid fins al passeig que voreja el riu. Deixar-hi el vehicle. Una passera permet de creuar el riu Cinca. Vorejar el canal i continuar pel camí, que puja fort, fins al poblet de Badain, a 15 minuts de La Fortunada. És un petit nucli arraulit a l'entorn de l'església totacoberta d'aura (720 m), amb un gran atractiu visual. El camí va per la vall del riu Irués, molt per damunt del riu, i sempre pujant. Al cap de 60 minuts de caminar, som a l'aiguabarreig amb el riu de la Garona, un lloc molt interessant per a fer-hi fontades. Hi ha un pont trencat, i el camí continua pel cantó contrari. Nosaltres, però, abans d'arribar al riu prenem un senderó un xic perdedor i, anant-hi pel mig del bosc uns deu minuts, arribarem al manantial anomenat El Chorro (950 m). L'aigua cau d'una alçada de 70 metres, escalonadament: és la font del riu Irués. L'espectacle impressiona, perquè l'aspecte dolomític dels rocs de la muntanya de Fornós i Lavasar, que tanquen la vall, sobten l'ànim per la solitud i salvatgia.

6.5. Ruta 5: Puértolas i Bestué

Poc abans d'Escalona, cal entrar a la pista d'Añisclo, que aviat caldrà deixar, i prendre'n una a mà dreta, que s'enfila tot seguit. Deixarem per altres ocasions la visita a la vall de Vió, amb els pobles

6. Itineraris turístics, amb base a Laspuña

6.1. Ruta 1: Manantial de la Fuensanta

És a 3.200 metres de Ceresa, per una pista en direcció sud. Consta d'una edificació junt a una ermita i és un manantial amb quatre dolls d'aigua que brollen d'una llosa amb inscripció commemorativa. L'aigua és canalitzada per al subministre a diversos pobles de l'entorn. Bonic bosc de roures i grans plans per acampar-hi. La pista continua cap a San Llorenç.

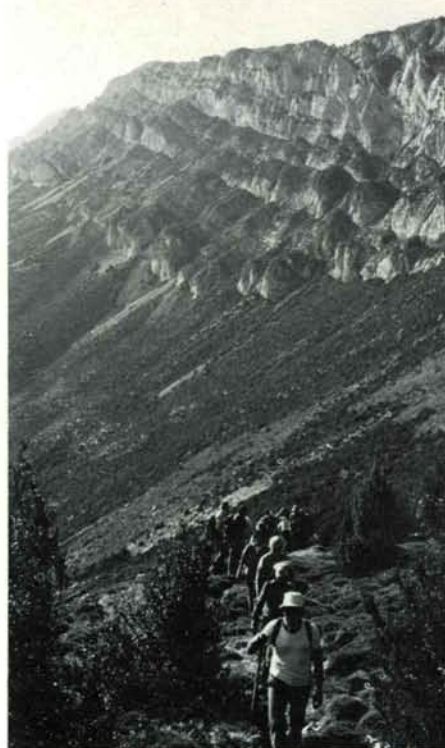
6.2. Ruta 2: Volta a Peña Solana

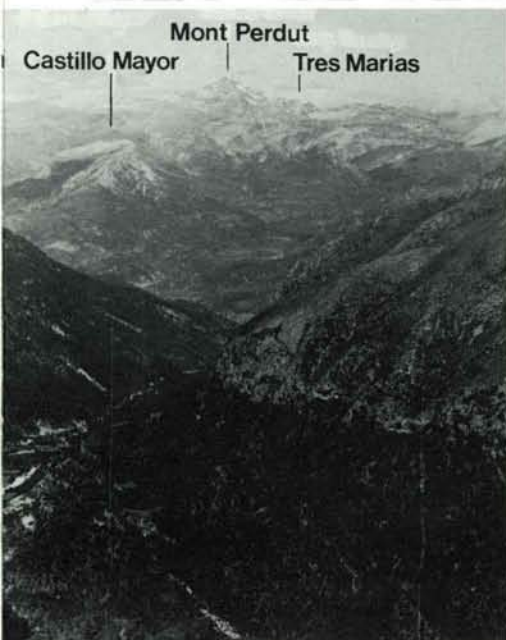
Prop del cementiri de Laspuña, s'inicia aquesta pista; de primer, és asfaltada, i, després, de terra. Fent un gran tomb, passa per sota de la Peña Solana i s'enfila, per la Valle i el plans de Brocal, a la vall de la Garona, continuant al pla d'Ostacho, la Collada i, tot seguit, devalla a Laspuña en contínues marrades.

6.3. Ruta 3: Tella i el seu dolmen

Per la ruta de Bielsa, i poc abans de

La serra Ferrera, camí de Samper, a mig aire del vessant sud. (Foto: Pere Parera.)

de Buisàn, Nerín, Sercuè, Vió i Fanlo, ja al capdamunt de la vall.

Una carretera estreta i acabada d'asfaltar s'enfila per guanyar els 500 metres de desnivell, fins entrar a Puértolas, a cavall d'un turonet despenjat de Castillo Mayor. Una torre quadrada, «la càrcel», s'alça misteriosa, al mig del poble, habitat actualment per quatre famílies.

Pista enllà, un collet inicia el trencall a Escoain, amb mal camí, i la carretera continua fins a Bestué, final del trajecte rodat. Som a 1.228 metres d'alçada, al racó més isolat de tot el Pirineu aragonès, on unes famílies s'esforçen en una lluita constant contra els elements i la incomprensió dels qui haurien de vetllar per mantenir aquests llocs rurals més confortables.

Fins l'any 1965 no s'aconseguí una pista de terra i fang que comunicués amb Escalona; el telèfon hi arribà el 1981, i s'asfaltà la pista l'any 1983, després de nombroses queixes reivindicatives: «Bestué no quiere morir», s'hi llegia, camí del poble. Ara esperen l'arribada de l'electricitat i l'aigua als domicilis. He conviscut amb aquests autèntics muntanyencs en dies crus d'hivern i, de debò, la vida és ací molt dura. En temps millors, Bestué estava poblat per 150 persones, malgrat no posseir llum ni carretera.

Un testimoni d'aquells temps ja llunyans és la casa fortificada d'Anton Barrau, una de les més interessants i millor conservades del Sobrarb (s. XVI), amb una gran façana de matemàtic renaixentisme, amb porta adovellada, escut en clau i molts altres detalls arquitectònics, com ho són les espilleres circulars i longitudinals.

També hi són importants la casa Petí (ss. XVI-XVII) i algunes obres més, com ho

Bestué és un poblet plantat dalt la carena veïna de Cestrales Altos. (Foto: Kildo Carreté.)

són les pedres armeres i les xemeneies característiques de l'alt Aragó. A més de l'església parroquial, molt robusta, damunt el poble hi ha les ermites de Sant Joan i Sant Martí i, a baix, junt a les darreres cases, hi ha l'ermita de la Verge del Barrio, encara sencera.

Adolfo Castàn descriu Bestué com un poble encongit per una geografia esquincada, amb els casalots edificats en rigurosa fila de direcció nord-sud, i a l'est de l'imponent carener calcari de Cestrales. Bestué no té carrers amb caràcter; sols té algun carreró amb porxada, moltes cases tancades i d'altres restaurades pels antics veïns, que hi passen les vacances. Així és Bastué, el niu d'àguiles mantingut per 22 habitants i amb quatre ramats de xais, i base d'excursions a llocs tant interessants com Tres Marias, Fuen Blanca, Cestrales Altos, Castillo Mayor, Gorges d'Añisclo, etc. Una pista, de 15 km, molt dolenta, condueix sota mateix de les Tres Marias, tot flanquejant el Castillo Mayor, el Corral de Vacas i la proximitat del Collado Viceto o d'Escuain. Una cabana dels pastors assenyalava el final de la pista i l'inici de camins de muntanya cap al coll d'Añisclo i a la Fuen Blanca.

6.6. Ruta 6: Aínsa

Tanco aquest breu esquema turístic a l'entorn de la Peña Montañesa tot recomanant la visita a Aínsa, una vila de 781 habitants i antiga capital del territori del Sobrarb, situada just a la confluència dels dos rius més importants de tot el Pirineu aragonès: l'Ara i el Cinca. La vila fou cremada per les tropes de Felip V, a la guerra de la Successió; l'any 1965, el barri antic és declarat Conjunt Històric-Artístic, i s'inicia la restauració total del poble antic. La importància

d'aquesta vila cau fora d'una breu descripció. Dediqueu-hi tot un matí, i l'estada encara us resultarà curta, mentre contempleu l'església, el claustre i la cripta; la plaça, les voltes i els carrers... Quan torneu al Pirineu aragonès, pugeu a Aínsa i descobrireu una vila, l'antiga, que no té cap semblança amb l'Aínsa de baix.

Activitats

- Un nombrós grup pujà a la Peña Montañesa, malgrat la gran quantitat de neu acumulada a la canal central.
- Cotiella, per la Manzanera i Ereta de la Brujas.
- Cotielleta per la coma del Neis, sense esquís, pel grup de Jovent.
- Carena de Cotiella fins el Reduno, amb esquís, per Rafa i fill.
- Peña Montañesa, escalada per l'aresta NE. Cordada Rafa i fill.
- Travessia Peña Madrid-Tuca, pel grup del Jovent.
- Travessia de la serra Ferrera, de Peña Madrid a La Estiva i Samper.

En aquestes activitats, hi han participat 51 assistents. El Campament ha estat animat amb 53 acampadors, 19 tendes, 7 vehicles particulars i un autocar, que es quedà a Laspuña.

Organitzadors i coordinadors:
Francesc Beato i Kildo Carreté.

Vocals del Campament i d'activitats:
Kildo Carreté i Andreu Rafa.

Cartografia

- ORDICETO-BACHIMALA-COTIELLA. R. de Semir i Montañeros de Aragón.
- HUESCA. CONJUNTOS PROVINCIALES. Mapa Oficial de España 1:200.000.
- Fulles n.º 179 (Bielsa) i n.º 222 (Campo).
- ORDESA-VIÑAMALA-MONTE PERDIDO. Ed. Alpina.

Bibliografia

- SOLÉ SABARÍS, Luís. *Los Pirineos*. Ed. Alberto Martín 1951.
- GEOGRAFIA DE ARAGÓN. Guara Editorial. Zaragoza 1980.
- GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA. Vol. 13. Barcelona 1979.
- E. DE SALAMANCA, Cayetano. *Por el Pirineo aragonés*. (vuit tomos). Huesca 1973.
- CARDÚS LLANAS, José. *Turismo alto-aragonés*. (vuit toms). Huesca 1973.
- BRIET, Lucien. *Bellezas del Alto Aragón*. Ed. Huesca 1977.
- MONTAÑA. N.º 48 i 51. Centre Excursionista de Catalunya.
- JOLIS, A. i ARMENGAUD A.-C.E.C. *Posets-Maladeta (guia)*.
- BELLEFON, P. de. *Los Pirineos*. Ed. R.M.

EL TEATRE DE TRÉLATÊTE

Pep Ollé, Pere Giró i Mònica Verge

Farà ben bé uns quatre anys que, tot fullejant una «Montagne & Alpinisme», em vaig fixar en un «raid» amb esquís al massís del Mont Blanc. S'hi diferenciaven diverses parts: una era unes ascensions a cims com Les

Grandes Jorasses, l'Aiguille d'Argentière..., una segona al nord del massís i, una altra, explicava la travessa del Mont Blanc, d'Itàlia a França. La vaig arxivar.

S'acostaven les vacances i, rumiant un

itinerari interessant, ensopego altra vegada amb aquell escrit. Comenta el fracàs de diversos intents de fer el *raid* complet, sempre per mal temps i condicions adverses, i qualifica la travessa d'alta dificultat, destacada per la seva solitud. Doncs bé: tips i farts de les clàssiques altes rutes alpines, d'extenses i planes glaceres, on una fonda traça no permet de veure l'horitzó, decidim seguir els passos de Pierre Merlin, l'autor de l'esmentat article.

Mapa en mà, comprovo que s'hi troben zones penjades, molt escarpades, amb crestes i esquerdes. M'hi imagino un còctel deliciós.

El temps passa ràpid, sense contemplacions, i, de sobte, ens situem al peu de l'escenari: Contamines-Montjoies. Dotze hores de carretera (ara condueixes tu, ara em toca a mi) ens han acostat al teatre on hem d'actuar. La primera escena es desenvolupa dins del sac; estem cansats del viatge i «piltrem» una estona. Mals somnis: en aquesta època, als refugis no hi ha guardià; o sigui que, manduca i estris, a l'esquena.

Primer acte:

Acció! «Armari mirall», «fustes» als peus: avancem. Sota unes llums un xic grises —el guió ja ho deia— comença un monòton pedaleig. Ep! Canvi brusc quan ens enfilem pels forts pendents d'un bosc dantesco; una veu en *off* ens ho assenyalava: «*débardage*». Arbres immensos i troncs caiguts, monòlits...: realment, una «gimcana»...! No molt lluny de l'escenari, s'escolten aplaudiments... Per fi, l'hotel-refugi de Trélatête. Descans.

Continuem i, ara, el camí ens ha fet una petita mala jugada: estem penjats a

Pujant per la glacera del Dôme; les agulles Grosses a l'esquerra. (Foto: P. Giró.)

Pòster:
Travessa dels Dômes de Miage. (Foto: P. Giró.)

Descens per la capçalera de la glacera de Miage.
Al fons els Dômes de Miage i part de la ruta de
descens. (Foto: P. Giró.)

sobre d'uns espadats. Els observem quan deambulem per la glacera de Trélatête. Mentrestant, un sol tímid ens enlluerna i un pas tranquil ens situa al final de l'escena. Sense adornar-nos-en, entrem al refugi dels Conscrits. Allí trobem els primers i últims personatges: gent del país. A partir d'ara, l'assistència de «basca» no serà gens massiva; més ben dit, nul·la del tot.

Segon acte:

La clapada ha estat excel·lent per apaivagar algun que altre mal d'esquena, i podem comprovar l'espectacle, sense cap núvol, a ritme de «Bossa Nova». El sol comença a picar quan remuntem cap al Col des Dômes. I el primer dels Miage és assolit amb esquís, els quals passen a ser un objecte més a la motxilla, per jugar amb una entretinguda cresta que ens acostarà al refugi-bivac Durier. Fer aquest paper resulta un xic difícil i perillós (per la sensació d'estar penjat), però val la pena poder gaudir del Brouillard, de l'Aiguille de Bionassay, de l'Aiguille de Trélatête...

Tercer acte:

Avui omplirem bé el dipòsit, i podrem resistir una tempestat que, de sobte, ens amenitza la festa. Canviem d'escenari fins a migdia de l'endemà. Sigui com sigui, hem de davallar cap a la gelera del Dôme per un itinerari que el mapa marca amb puntets...; amb el cor encongit i les pells ben enganxades, cavallquem per la del Miage. L'esguard es desvia cap el Col Infranchissable, part dels voltants feréstecs d'aquest vessant del Mont Blanc, i deixem enrera la gelera del Bionassay Italien que, per un moment, ha estat la nostra temptació; però... ¿per què no, augmentar l'adrenalina una estona, tot

Descens de la part cimera del Mont Maudit. (Foto: P. Giró.)

dansant com tres titelles enmig dels séracs, sobre fosques esquerdes i ponts de neu? Les Aiguilles Grises contemplen aquest magnífic balanceig, guardades pel nostre proper «hotel», el refugi Gonella. Final del tercer acte, amb uns quans litres de te aigualit a l'estómac.

Quart acte:

Escena no massa reconfortant: «el burro» dalt del majestuós Mont Blanc. Ah! Quart dia i ni una ànima: encara sols!! Avui, el guió indica que la feina serà dura, és «l'étape clé». Amb un divertit pas ens presentem al Col des Aiguilles Grises; esquís «al clatell», mentre els nostres ferros dels peus torturen la fulla del ganivet blanca i verda del Piton des Italiens. De sobte,

s'obre el teló i ens ofereix un altre quadre: Dôme de Gouter, pendents «trop raides» i el monstre metàl·lic de l'Aiguille de Gouter, on engolim els darrers queviures. Les últimes llums fan que entrem a l'habitable. Si tot va bé, demà acabarem el cinquè i últim acte.

Cinquè acte:

Les cinc, les sis, les vuit... la «potoleria» i la mandra continuen enganxades dintre nostre...; però, tant és! Tornem a saludar el gran Dôme per un pas ràpid que la Mònica ha trobat... (intuïció femenina?). Evidentment, ja muntanya més alta del país sempre és molt concorreguda; de totes maneres ja ens tocava de veure cares noves! L'aresta de Les Bosses es deixa

«matxucar» per damunt d'un mar blanc que ofega tota la Itàlia; de tant en tant, una illa... Impressionants magnituds, la satisfacció, el vent ens acompanyen a 4.807 m. Cap avall, que el terrible *Mur de la Côte* ens prepara un bon vermut, amb glaçons massa glaçats, pel gust de tots. *Col de la Brenva*, i joc de corda en un flanqueig un pèl peril·lós, almenys per al personatge femení del grup. El dia ens empaita. A la fi, el *Mont Maudit*.

Ràpid, ràpid, que ja s'acosta el final del conte...: cap el *Mont Blanc de Tacul* Descens pronunciat (ja amb les «fustes»), amb algun pas de S4. Un rappel, la lluna plena i la «barraca» dels *Cosmiques*. Estem inflats com a galls!

Últimes escenes, lliscant per una *Vallée Blanche* dura i fastigosa. Un plor

trenca el silenci i la solitud. Cau el teló i s'encenen les llums. Alegres, nosaltres també abandonem el «teatre».

Chamonix, asfalt, formatges, iogurts, crêpes, pâtés, xampany... Penedès!

Resum tècnic:

Mapa: IGN 1:25.000 Massif du Mont Blanc n.º 232. Mont Blanc-Iré Trélatête.

Època: abril-maig-juny.

Durada: amb bones condicions, 4 dies.

Material: Per esquiador-alpinista, 1 corda de 40 m, 1 o 2 estaquetes de neu.

Dificultat: alta dificultat: Trams de S3 i S4 al descens del *Dôme de Goûter*, del *Mont Maudit* i del *Mont Blanc de Tacul*.

Refugis: Conscrits (CAF); Bivac Durier (CAF); Gonella (CAI); Goûter (CAF);

Cosmiques (privat). Tots estaven sense guardià. A tots hi ha mantes.

DESCRIPCIÓ

1.ª dia: Contamines-Montjoie (Notre Dame de la Gorpe) (1.210 m), Hotel de Trélatête (1.970 m), glacera de Trélatête, Refugi des Conscrits (2.730 m) 20 places. Obert.

Desnivell: 1.590 m de pujada i 60 m de baixada. 6 hores.

2.ª dia: Refugi des Conscrits (2.730 m), Col des Dômes (3.564 m), Dômes du Miage (3.673 m), Col du Miage (3.367 m), Refugi-bivac Durier (3.358 m). 8 places. Obert.

Desnivell: 940 m de pujada i 340 m de baixada. 5 hores.

3.ª dia: Refugi-bivac Durier (3.358 m), conjunció glacera de Bionassay glacera de Miage (2.925 m), glacera del Dôme (2.400 m), Refugi Gonella (3.071 m): 10 places.

Desnivell: 671 m de pujada i 958 m de baixada. 4 hores.

4.ª dia: Refugi Gonella (3.071 m), Col des Aiguilles Grises (3.815 m), Piton des Italiens (4.002 m), Col du Dôme (4.232 m), Dôme du Goûter (4.304 m), Refugi de Goûter (3.817 m): obert.

Desnivell: 1.300 m de pujada i 550 m de baixada. 6-7 hores.

5.ª dia: Refugi de Goûter (3.817 m), Dôme de Goûter (4.304 m), Refugi Vallot (4.362 m), Mont Blanc (4.807 m), Col de la Brenva (4.303 m), Mont Maudit (4.465 m), Col Maudit (4.035 m), Mont Blanc de Tacul (4.248 m), Col du Midi (3.532 m).

Refugi de Cosmiques (3.613 m): 3 places.

Desnivells: 1.180 m de pujada i 1.380 m de baixada. 9-10 hores.

6.ª dia: Refugi des Cosmiques (3.613 m), Vallée Blanche, Chamonix (1.050 m).

Desnivell: 0 m de pujada i 2.560 m de baixada. 3-4 hores.

Nota: Hi ha la possibilitat de fer alguna variant, com també de seguir cap al Nord del massís, un cop arribats a la Vallée Blanche.

BIBLIOGRAFIA

BAUD, Anselme. *Les alpes du nord à skis*. Ed. Denoël.

MERLIN, Pierre. *Guide des raids à skis*. Ed. Denoël.

MERLIN, Pierre. *Le massif du Mont Blanc à skis*, «La Montagne et l'Alpinisme», n.º 123, 1.ª trim. 1981. Pàgs. 4 a 15.

Travessa realitzada per: Pep Ollé, Pere Giró i Mònica Verge del 31 de març al 5 d'abril de 1985.

PIC DE MAINERA, PER LA VALL DEL FLAMICELLA

Josep de Tera i Camins

En el meu afany de divulgar itineraris poc recorreguts, també hi haig d'inscriure el pic de Mainera; i no pas per poc conegut ni poc visitat, sinó per l'oblit descriptiu que hi ha del seu coll S, via normal des de l'estany Gento i, a la vegada, la via més accessible i fàcil de totes.

A la guia «Pallars-Aran», el pic de Mainera queda partit, per raons de situació, entre dos mapes parcials. Això fa que no s'en pugui treure una idea clara de conjunt; i, en l'aspecte d'itineraris, després de l'esclat de detalls de les vies d'accés als pics de la regió del refugi J. Mª Blanc, s'entra en la pobresa de la zona de Cabdella.

El pic de Mainera no n'és una excepció; i després de parlar de les seves crestes del coll de Saburó (vessant N), i de la de l'Avió (també N), totes dues difícils, es parla de les tres canals, també del vessant N, i fins i tot es parla de les canals de la vall de Berasti (Llessui; però... i de la cresta que uneix el pic de Mainera amb la Pala Pedregosa?... Doncs, per parlar d'això, escric aquesta curta ressenya.

Del final de la carretera, al pla de Sallent, fins al refugi de la Colomina, prou conegut per tots, poca cosa hi ha a detallar pel que respecta a l'itinerari. Però cal fer una menció especial a les obres hidroelèctriques del complex

Sallent-Estany Gento.

Primer que res, s'ha d'assenyalar el telefèric, últim crit de la tècnica: capaç de pujar 55 tones sense contrapès; és a dir, amb un sol cable. Es veu que aquesta gent no ha de pagar el rebut de la llum! Què pot consumir el «motoret», capaç de pujar 55.000 quilos en aquestes condicions?

Després, també cal fer ressaltar la resclosa de Sallent, feta «per l'article 24»; és a dir, unint els dos costats de la vall, sense que hi hagi cap estret, ni congost, ni res.

També cal destacar la canonada (de 4 metres de diàmetre) que, en caiguda lliure de 400 metres de desnivell, uneix

Regió d'Estany Gento, des del pic de Mainera; en primer terme, l'estany de Frescau (glàçat) i el de Colomina. (Foto: Josep de Tera.)

els dos estanys.

Per acabar, cal parlar de la central de Sallent, amb les turbines reversibles, que han de «pujar» l'aigua a l'estany superior aprofitant l'excedent d'energia elèctrica durant les hores de baixa demanda.

Tot plegat, és un complex d'enginyeria on caldria dir: *chapeau!*, si no fos per la

destrossa del paisatge que tot això representa.

També podria parlar (superficialment, perquè no voldria estendre-m'hi massa) sobre els dos tipus de treballadors que hi ha en aquestes obres.

Un tipus és aquell qui, a la pregunta d'on surt el camí a la Colomina, et

respón: «Camino, a la qué...?»; i l'altre, és el qui, a la mateixa pregunta, es desfà en explicacions i detalls, i, a més a més, et diu que ell els dies de lleure, també hi ha pujat, i et pregunta a quin cim penses pujar.

Tot un exemple dels mots «integrat» i «no integrat».

Refugi de Colomina. (Foto: Josep de Tera.)

Però, tornant a l'excursionisme, que és el tema que ens ocupa, cal dir que el refugi està una mica «atronitat», si bé sembla que la F.E.E.C. pensa reformar-lo durant l'estiu de 1985.

Els «passarells» que ens havien precedit (perquè de segur que no eren excursionistes, per més motxilles que portessin a l'esquena) havien deixat la porta i la contraporta obertes; de manera que, al passadís del refugi, hi havia dos pams de neu.

Afortunadament, aquest hivern restava oberta la part tancada; i, per això, ens vam poder instal·lar còmodament en una de les habitacions de la part superior.

Una vegada descansats, i abans de sopar, vam entrar novament «en calor» tot traient la neu, per tal de poder tancar les portes. En aquesta «operació» vam esmerçar mitja hora, aproximadament.

Però la «gràcia» de deixar les portes obertes hauria estat irreparable si la neu hagués estat gelada, o bé sí, en

Des del pic de Mainera, el llunyà cim del Mont-roig presideix els estanys Tort de Peguera (glaçat) i Negre. (Foto: Josep de Tera.)

L'esvelt pic de Peguera, des del pic de Mainera. (Foto: Josep de Tera.)

comptes de dos pams, el vent n'hi hagués fet entrar un metre o més, cosa més que probable a ple hivern.

I tot, per no tancar una porta en marxar-ne!

Un cas semblant ens va passar a Coma de Vaca; i, aquella vegada, no dúiem piolet: anàvem amb esquís, i no vam aconseguir de trencar la crosta de glaç de sota la neu. Vam dormir, doncs, a ple corrent d'aire, format entre la porta mig oberta i els forats del sostre.

Era tot un «espectacle» de veure, a la penombra, com la neu queia per la teulada i la boira entrava pel forat de la porta. Una bona imatge de pel·lícula de por!

Entrant de ple a l'itinerari al pic de Mainera, la via és molt evident des del refugi estant, perquè es veu tota la cresta que uneix els pics de Mainera i la Pala Pedregosa. En aquesta cresta hi ha un marcat coll, que podríem anomenar coll Sud de Mainera; a la dreta (S)

d'aquest coll, la cresta puja fàcilment a un avantcim, i continua després molt trencada fins a la Pala Pedregosa. A l'esquerra (N) del coll, la cresta és un xic inclinada i ampla de llom, i puja fins al pic central de Mainera (2.906 m).

Des del refugi de Colomina (2.400 m), per anar a cercar el coll S de Mainera s'ha de sortir en direcció E. De primer, cal remuntar uns metres per sortir enlairats a sobre de l'estany de Frescall; es continua, ara davallant, fins a la resclosa de l'estany Mar; la qual es pot passar per sobre.

Des d'aquest lloc, és millor vorejar l'estany per tal d'anar a buscar la part N de la petita valleta que forma la coma de l'esmentat coll (la part sud, està omplerta per una gran tartera).

La pujada final fins el coll S de Mainera (2.730 m) és ja evident i no presenta cap dificultat.

Des del coll, obert ja a la vall de Berasti, cal remuntar la fàcil carena en direcció N, fins a assolir directament la punta central del pic de Mainera (2.906 m), finestra oberta a les valls de Berasti, Flamicella i Peguera.

De les panoràmiques d'aquestes tres valls, potser cal ressaltar, per l'angle de visió, la de Peguera, perquè es veu en tota la seva extensió; mentre que la de Berasti queda, en part, amagada pels estreps del Monterroio i del Montsent de Pallars. Quant a la del Flamicella, s'ha d'anar a la punta O per tal de tenir-ne la millor panoràmica.

Però el fet que em feu més contrast, del pic de Mainera estant, és el bigarrament de cims que hi ha al nord i a ponent; es veuen tots: estan tan sotjats que, de vegades, fins i tot es fa difícil distingir-los.

Aquesta munió de muntanyes contrasta fortament a llevant, perquè hi ha la gran depressió del Noguera Pallaresa; i, al darrera, isolats i perfectament diferenciats, hi ha els cims de l'esquerra del Noguera: Mont-roig, Ventolau, Montabona, Certascan, Tres Comtes, Broate, Pica d'Estats, Baiau, Monteixo, Salòria, Torreta de l'Orri i ...Cadí.

Per acabar aquesta breu ressenya, i per completar els itineraris del pic de Mainera, només em resta a dir que el coll S també és accessible des de la llarga vall de Berasti i, més concretament, des del més inferior dels solitaris estanys de Mainera.

(Excursió realitzada els dies 24 i 25 de novembre del 1984, per l'autor, juntament amb els companys Albert Mans i Xavier Prat).

Horaris: Del refugi de Colomina al coll S. de Mainera: 1 h. 45 min.
Del coll al pic de mainera: 30 min.
TOTAL: 2 h. 15 m.

Cada poble presenta un patrimoni cultural propi, amb unes arrels sovint molt extenses i profundes; una de les més importants és el sentiment religiós. Dins cada país hi ha àrees, en les quals aquest sentiment ha anat deixant marques pregones, i aquestes marques contribueixen a formar la personalitat típica de cada nació. Creiem que una àrea important en el desenvolupament de Catalunya és la que s'estén a l'entorn d'Organyà.

L'evolució general de l'espècie humana ve marcada per la por, deguda als perills que ha anat afrontant: les feres, la fam, les inclemències, les malalties i l'hostilitat dels altres grups humans. La por genera la necessitat de trobar, o de crear-se, un recer on hi hagi una certa seguretat gràcies a la protecció d'uns éssers sobrenaturals que combatin i conjurin els perills, reals o no. Ben aviat, l'home prehistòric va anar creant un llenguatge per a comunicar-se, tant amb els del seu propi clan com amb els seus esperits protectors.

Durant el Paleolític, l'home era un nòmada; i, per aquest motiu, ell i els seus déus es desplaçaven constantment. A partir del Neolític, l'home s'estableix en àrees on cerca de viure del conreu o del pastoreig, i es col·loca sota la protecció de déus locals, per tal d'assegurar i de perpetrar-hi l'assentament sedentari. Cada lloc presenta uns factors ambientals, climàtics, geològics i tel·lúrics, que el fan més o menys favorable. Com és lògic, a les àrees favorables s'ha anat afermant el sentiment religiós derivat del reconeixement del poder benèfic dels déus protectors. Així, va formant-s'hi un sediment que resisteix el pas del temps i la superposició de noves religions, i hi apareixen notables diferències amb zones que no disposen d'un passat tan ric. El sentiment religiós s'hi fa palès, sigui per la persistència de formes arcaiques que hi queden marginades com a «màgia», sigui per la força de les religions més o menys oficials. De fet, doncs, religió oficial i màgia poden entrar en conflicte, però mostren l'existència de creences molt arrelades en determinats punts on tenen una antiga tradició: així, Xavier Fàbregas parla de la rica «Geografia Màgica» de Catalunya, i Atienza descriu itineraris per regions que tenen un profund sentit màgico-religiós.

Considerem que, per a recobrar la nostra personalitat com a poble, també és de gran interès anar descobrint

EL PATRIMONI MÀGICO-RELIGIÓS D'ORGANYÀ

Rafael Battestini i Pons

Sant Miquel del Vilà, cristianització d'Hermes, l'enviat dels déus, dominador de la serp, protector dels comerciants i mestre de coneixements «hermètics».

Sant Serni de Cabó, una cristianització de Saturn, déu de pobles de pastors, eminentment masculistes, que adoraven el toro, que encara es recorda en el «Boumort». Saturn era la romanització del «pare comú».

aquests llocs on arrela una bona part del nostre patrimoni cultural.

El fons religiós d'un poble es pot mesurar per la resistència a adoptar noves religions, tot rebutjant-les, transformant-les o acceptant-ne aspectes parcials que s'han d'adaptar al tarannà autòcton. Així, podem veure com a determinades regions proliferen heretgies amb significacions profundes o devocions a sants «impossibles» que, de fet, són l'adopció de divinitats arcaïques per part de la nova religió, en un reconeixement de la importància local del substrat religiós. Podem veure pelegrinatges d'origen molt antic, on es fa un recorregut difícil tot cercant la purificació personal, la iniciació en sabiduries amagades o el record de

camins cap a civilitzacions ara engolides per l'oceà.

El pastoreig genera societats patriarcalcs en les quals predomina el paper de l'home (potser imitant la importància del mascle en els ramats i del sexe masculí, com a factor actiu, en la biologia animal). Aquesta preponderància es tradueix en la família: de cara al matrimoni, veiem com el nuvi lliura les arres als pares de la núvia; és una compra simbòlica —o real— en monedes i amb un valor proporcional a la categoria social i econòmica del nuvi, que afirma la submissió de l'esposa; en el cas de repudi d'aquesta, les arres s'han de tornar al marit. L'esposa dona fills al marit, que és l'únic cap de la família; si la muller és estèril, pot ésser

repudiada; entre els germans hi ha una marginació de les noies i una jerarquia favorable a l'hereu. La poligàmia no és infreqüent en els pobles de pastors; s'arraconen les dones dins la casa, destinant-les a tasques poc apreciades. La política queda a mans dels «homes forts», que prenen totes les decisions en grups reduïts; si es tracta d'una monarquia, impera la «lleï sàlica» que exclou la successió femenina. El masclisme es patentitza, també, en el terreny de la religió: la litúrgia es reserva als homes i s'hi adora un «pare comú» que pot adoptar diverses imatges, passant del Sol a Cronos-Saturn o a Jahvé. A l'art, hi ha representacions de braus i danses fàl·liques.

L'agricultura genera societats que tendeixen a ser matriarcalcs, potser en descobrir el paper determinant del sexe femení en el regne vegetal, i tot reconeixent la major eficàcia de les dones que actuen, tant ajudant al camp, com organitzant a la casa i educant en la família on, sovint, s'admet la poliandria. En el moment del matrimoni, la núvia aporta una dot, proporcional a la seva categoria socio-econòmica; la dot ve a augmentar la riquesa comuna de la nova llar i, en el cas d'un trencament, torna a la família de l'esposa. Aquesta té fills que vénen a enfortir la família i entre els quals no hi ha marginació per motius de sexe; si es fa una jerarquia per edat, s'estableix un hereu o una pubilla. En política s'admet el paper de la dona i se li ofereixen llocs de responsabilitat, admetent-se perfectament el seu paper com a reina. Les religions matriarcalcs tenen una nombrosa participació femenina entre la casta sacerdotal, sovint fins i tot dominada per sacerdotesses. Es venera una «mare eterna»: la Terra, la Lluna, Donnan o Isis-Ceres i Diana. Les estatuets femenines, com la famosa «Venus de Willendorf», sovint enterrades com a ofrena per augmentar la fertilitat dels conreus o de la família, són un exponent artístic i religiós d'aquest tipus de societat. També s'hi venera la Serp, símbol d'astúcia, d'intel·ligència, i guardiana de tresors, tant de coneixements com de riqueses.

En societats culturalment més avançades es tendeix a intel·lectualitzar i humanitzar allò que era diví: aleshores sorgeix la noció d'un Fill que faci d'intermediari entre el Pare i nosaltres. Aquest fill es pot quedar a l'Olimp, en situació predominant, com Zeus-Júpiter, o venir entre nosaltres com a enviat ric de coneixements (Buda), com a «Fill del Sol» i educador (Quetzacoal i l'Inca), o com a Messies que segueix participant de la mateixa divinitat del Pare (com és el Crist).

L'Antic Testament és l'afirmació d'una religió patriarcal pròpia de pastors i

Santa Maria d'Organyà, cristianització de la «Mare Eterna», pròpia de pobles agrícoles amb societats matriarcalcs.

nòmades: en ell trobem el conflicte entre un pastor, Abel, i un agricultor, Caïm, que és explícitament rebutjat i condemnat pel Pare. Aquest, guia i protegeix el seu poble en un llarg pelegrinatge, transhumant, que el porta a xocar amb pobles agrícoles sedentaris, com Egipte, Babilònia, els filisteus... La dificultat per assolir la «Terra Promesa» podria derivar del que comportaria l'obligació d'adoptar un tipus de vida més estable i, per tant, propi d'agricultors. L'Islam, on «sols Alà és gran i Mahoma n'és el Profeta», és un altre exemple de religió patriarcal.

El Cristianisme eleva el Fill al mateix nivell que el Pare, en el Misteri de la Trinitat, i en Maria venera la «mare eterna»; va xocar amb els cultes saturnians dels pastors, que eren un terreny adobat per una sèrie d'heretgies (com l'ariana, l'adopcionista i la càtara) que negaven la divinitat essencial de Crist. En canvi, no tingué dificultats amb grecs i romans, que ja veneraven el Fill en Zeus-Júpiter, i tampoc en tingué amb pobles agrícoles que retien culte a la «mare eterna» en Isis-Ceres-Donnan, assimilada a la Verge Maria a Czestokowa, Fátima, Guadalupe o Montserrat. (Per cert, sovint la Verge és «trobada» per pastors, en un possible intent que aquests descobreixin el culte a la Mare.)

Si intentem descriure la importància d'un enclau màgic-religiós, com és el d'Organyà, cal definir el que pot ser un d'aquests. Atienza ha sistematitzat en seixanta paràmetres les possibilitats que puguem assegurar o no la tradició místic-religiosa d'un lloc. Entre ells, trobem: l'existència de megàlits, inscripcions o cavitats amb vestigis d'ocupació humana, com a signe d'un poblament estable ja a partir de la Prehistòria; llegendes sobre animals sobrenaturals, fonts màgiques i éssers extraordinaris, benefactors o malignes, com el dimoni; presència dins l'àrea d'ordes religioses, cristianes o no, preferentment dedicades a l'estudi (com benedictins, templaris o sufites); i també notícies d'eremites i/o d'heretges, com a índex de l'arrelament del sentiment religiós local.

Atienza reuneix aquests paràmetres en set grups:

(1) Toponímies arcaiques amb referència a divinitats com Saturn, Donnan, Isis, Hermes, i amb símbols com la serp, el toro, la roda i la llum, o genis (Ginestar...).

(2) Cultes populars, on es veneren les esmentades divinitats i símbols.

(3) Sepulcres que són el testimoni de poblacions prehistòriques estables i ja amb sentiments de transcendència religiosa sobre la mort i la vida.

(4) Arquitectura megalítica, mozàrab o romànica, amb un significat

Santa Fe, ermita que domina la plana d'Organyà. A l'interior hi ha, com a ex-vot, unes serps penjades a la paret, en una reminiscència dels Mites Serpenteris propis de la religió de la «Mare Eterna». A Santa Fe, així com a Santa Pelaia, Santa Carràima i Sant Germà, s'hi fan aplecs, el dilluns de Pascua Granada, on es reuneixen gent de la plana, agricultors, i pastors de les terres altes.

Dolmen de Pedracabana, al Vilà. La tradició popular no associa els dòlmens a monuments funeraris: són «cabanes de pedra», construïdes i habitades per éssers sobrenaturals.

complementari al dels sepulcres.

(5) Llegendes, que són el residu oral i simbòlic de fets o cultes molt antics.

(6) Fets històrics escrits, que tenen un significat anàleg al de les llegendes, però que són més recents i objectius.

(7) Fenòmens actuals de tipus paranormal, amb «aparicions» i «miracles», que encara poden ser notícia en revistes.

La regió que ens interessa envolta Organyà, on hi ha un expandiment de la vall del Segre, que limita al nord amb el Congost de Trespunts i, al sud, amb un grau a Coll de Nargó, comunica a l'est amb les valls de la Vansa i Alinyà, i a l'oest amb la de Cabó. La Vall del Segre ha estat una ruta tradicional de migracions i d'invasions, les quals van repercutir en tota la regió; permet les comunicacions del Segrià cap a la Cerdanya i, passant pel coll de la Perxa, descendir la Tet cap al Rosselló. En el Paleolític, les migracions procedents del sud de la Península envan aquesta regió, però en el Neolític hi hagueren migracions importants, procedents del

Nord, i en resultà una població estable, com ho demostra la proliferació de dòlmens, superior a la de l'Empordà, l'altra entrada.

Arran de la Segona Guerra Púnica, Anníbal passà per Organyà, procedent de Sagunt i després de reclutar ilergets, mentre anava cap a Elna, on es reagrupà. La victòria final dels romans va significar llur penetració en els països catalans, on el dret i la cultura de Roma han deixat una empremta profunda.

La «Via urgel·litana» tingué un paper determinant en la romanització del país: *Organiano* fou un important punt de relleu en aquesta via. Les vies de comunicació foren determinants, tant en la guerra civil que enfrontà Cèsar i Pompeu, com en l'extensió del Cristianisme, que va arribar a l'Alt Urgell de la mà de sant Ermengol. També hi tingueren accés les heretgies, com la de l'arrianisme que acompanyà els visigots. L'Islam va estar de passada per l'Alt Urgell, però va motivar-hi la invasió de Carlemany i a la posterior creació de la «Marca Hispànica», un enclau franc fins

Sant Bernabé, a Ares. Aquest sant, que fou escorxat en el seu martiri, és la cristianització del mite de la serp, ja que va perdre la pell per passar «de mort terrenal a vida eterna».

El Còdex gironí; comentaris a l'Apocalipsi del Beat de Liébana, figura importantíssima en la condemna i ulterior repressió de l'heretgia adopcionista, molt important a l'Alt Urgell, deguda als monestirs de Sant Sadurní de Tavèrnoles i Sant Andreu de Trespunts.

que els comtes d'Urgell asseguraren la personalitat de l'Alt Urgell.

Si bé hi ha un substrat vasco, que es patentitza en la toponímia (Asnurri, Ares, Arfa, Valldarques, etc.), la romanització hi deixà una marca profunda. Posteriorment, la presència dels francs va completar els ingredients racials, lingüístics, religiosos, socials i culturals que, ja en l'Edat Mitjana, donarien naixença a Catalunya.

Centrada en l'església d'Organyà, dedicada a Santa Maria (la mare eterna), hi ha una regió on podem traçar un eix unint les ermites de Santa Pelaia, Santa Fe i Santa Carrànima, les «tres germanes», col·locades en punts elevats i de manera que, des de cadascuna es poden veure les altres i, també, el «germà», l'ermita de Sant Germà, a Tost. A les quatre ermites s'hi va en aplec tradicional el dilluns de la segona Pascua, la «granada». Recordem que els aplecs acostumaven a reunir, en un lloc elevat, poblacions de les terres baixes i altes, agricultors i pastors respectivament, aprofitant una època de

Imatge de Sant Miquel del Vilà, representació dualista del Bé dominant el Mal, pròpia del pensament càtar. Sant Miquel presenta el genoll esquerre nu i avançat, en una actitud pròpia de mestres en coneixements ocults; com Sant Cristòfol o Sant Roc, era un «iniciat».

l'any en la qual coincidien festes comunes a ambdós tipus d'activitat: la Segona Pascua n'és una. Les tres «germanes» tenen un significat força místic: Santa Pelaia procedeix del mar —de fet és «Pelagia»— i té una ermita a l'Empordà; aquí cura el mal de dents i se la representa amb unes tenalles i un queixal, com Santa Apolònia, patrona dels dentistes. Santa Fe pot representar la santificació de la fe religiosa; cura el mal d'orelles, i, de sempre, a la paret de l'ermita hi ha, com a ex-vot, una gran serp, potser com a reminiscència dels cultes serpentaris primitius. A l'ermita de Santa Carrànima es venera una Verge trobada per pastors, que pot ser la readaptació del culte a la «mare eterna».

Dins aquesta àrea, trobem dòlmens a Montanissell, Ares i, en una interessant alineació, de llevant a ponent, a la Vall de Cabó; abunden les «pedres de llamp», o sigui les destrals de pedra polida, emprades com a estris i com a armes, però, sovint, enterrades intencionadament com a ofrenes, particularment en terrenys que es consideraven sagrats. Això és una possibilitat que podria ser confirmada per la presència, a la Vall de Cabó, d'un important lloc d'enterrament a la «Vinya dels Morts». És curiós de comprovar que, en la tradició popular, no s'han considerat mai els dòlmens com a tombes, sinó com a cases o cabanes construïdes per «genis» o per «moros», en una referència a temps llunyans, i com a deformació del nom euskera *mairuk*, uns gegants salvatges de la mitologia vascona, que haurien bastit els megàlits. També hi trobem cavitats naturals adaptades per l'home, com són les «esplugues» arrodonides al Vilà, l'Atmetlla i Figols. Hi ha fonts medicinals, com la «Font del Sofre», al Pujalt, i fonts amb personalitat gairebé màgica com la «Bordonera», a Organyà. També s'hi troben roures, oliveres i vinyes, arbres i cultius sagrats a l'antiguitat; cal recordar, que, segons Oriol de Bolós, és precisament en aquesta regió on els cultius de la vinya i l'olivera assoleixen les cotes màximes a Catalunya, concretament els 1.000 metres per la vinya, a Montanissell i els 1.200 metres per l'olivera, a Hortonedà; aquest fet pot reflectir una poderosa raó que justifiqui l'esforç per aclimatar uns cultius propis de climes més benignes.

Pel Congost de Trespunts passa el «Camí de sant Ermengol», que fou guia espiritual i constructor d'esglésies i de ponts; en una roca es veu la «pixarada del Diable», deguda a una enrabada del «Banyeta» en no poder temptar el sant. Aigües avall del congost, i junt al desembocament de la riera de la Vansa, hi ha runes de l'antic Monestir de Sant Andreu de Trespunts, que depenia de Sant Sadurní de Tavèrnoles; ambdós

La Vall de Cabó, vista des de Cabó, s'obre cap a llevant i desemboca al Segre, prop d'Organyà; a mà dreta, al sud, es veuen les carenes de La Roca, que acaben a Santa Fe, ermita on hi ha serps com a ex-vots. Dominant els conreus del centre de la Vall, sobresurt el Tossal de Pomajor, clàssic mont cònic sagrat, actualment coronat per una creu, i des del qual, cada any, per Pascua, es beneeixen les collites i els camps.

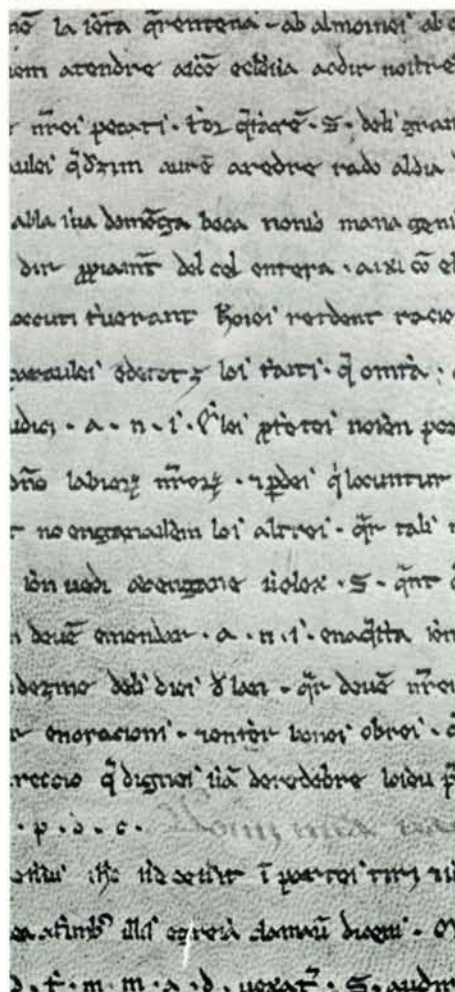
eren cenobis benedictins, una orde dedicat a la meditació i a l'estudi, que s'establí en zones de forta religiositat, encara que aquesta fos pre-cristiana. En temps de Carlemany, aquest monestirs protagonitzaren l'heretgia «adopcionista»; segons ella, Déu-Pare, molt per damunt del Bé i el Mal, hauria «adoptat» el Crist. Aquesta heretgia, de base patriarcal, deriva del sentiment profund d'un Pare comú a divinitats i homes, com és Cronos-Saturn; cal recordar que, a l'Alt Urgell, hi abunden ermites i esglésies dedicades a Sant Sadurn i Sant Serni, com els propis Sant Sadurn de Tàrragona i Sant Serni de Cabó, en una adaptació per part del Cristianisme de cultes ancestrals.

Els càtars també admetien la superioritat de Pare sobre el Bé i el Mal, representats per l'antitesi Crist / Dimoni; foragitats d'Occitània per Simó de Montfort, foren acollits a l'Alt Urgell per Arnau de Castellbó, senyor de la Vall de Cabó i d'Organyà. A l'església del Vilà, de Cabó, encara es venera una imatge de sant Miquel dominant el Dimoni, que reflecteix una tradició dualista (Bé / Mal) típicament càtar. Per cert que sant Miquel, patró dels comerciants, és considerat com la cristianització d'Hermes-Mercuri, el déu dels vianants i comerciants, i mestre en coneixements ocults, «hermètics», en Hermes-Trismegist, equiparat al Thot egipci. A Ares hi ha l'ermita de sant Bernabé màrtir, que fou escorxat de viu en viu i perdé la pell per passar de la vida terrena a la vida eterna, en un símil de la serp, que canvia de pell per cobrar nova vida; així, el culte tradicional de la serp enllaça sant Bernabé i santa Fe, a ambdós costats de la Vall de Cabó.

Sant Joan Baptista té dedicades una ermita a Montanissell i una muntanya que domina aquesta vall; la seva festa coincideix amb el solstici d'estiu, tot recollint una tradició que s'inicia ja al Neolític, i que ha persistit, no sols als

Països Catalans, sinó també entre altres pobles. El Cristianisme va dedicar els solsticis d'hivern i d'estiu al naixement de Crist i al seu baptisme per Joan, donant a ambdós fets una importància rellevant en el pas de l'Antiga a la Nova Aliança, i recordant el significat còsmic dels solsticis en el cicle vital de l'astre-rei. L'altre sant Joan, l'Evangelista,

Les Homilies d'Organyà, primer text escrit en llengua catalana reflecteixen un arrelat sentiment religiós, poc inclinat a les plàtiques en idiomes foranis.

té la seva festa el 27 de desembre, molt a prop del solstici d'hivern; així, com un «Janus Bifronte», Joan té dues personalitats que miren cap al passat (Antic Testament) i al futur (Evangeli).

Dels elements que, segons Atienza, permeten classificar una regió com a posseïdora d'un ric substrat màgic-religiós, a l'entorn d'Organyà hi trobem monuments megalítics, coves arrelgades i ocupades per l'home, cultius sagrats, fonts medicinals i sants guaridors, amb aplecs tradicionals, cultes arcaics al «pare comú» i a la «mare eterna», junt als de la serp i el toro-bou (en la mateixa toponímia de la Serra del Boumort), aparicions del Dimoni, tant al Congost de Trespunts com a la casa del Favà, a la Vall de Cabó. Al centre d'aquesta vall hi ha un monticle «sagrat», el Tossal de Pomajor, al qual fins fa poc es pujava en processó el divendres sant per benehir-hi els conreus. De sempre s'hi han practicat formes de màgia, més com a defensa contra les plagues i malalties que no pas com a agressió contra persones, un fet que es reflecteix en la proliferació del curanderisme en els llocs més apartats, com passa en altres indrets.

La religiositat tradicional dels habitants d'aquesta zona pot explicar que no s'avinguessin gaire a les plàtiques en llengua forània, com fou el llatí; i, així, trobem que era lògic que s'hi escrivissin els primers textos sagrats en llengua catalana: les homilies d'Organyà, les quals respondrien a un anhel dels fidels, ben correspost per un cultivat sacerdot autòcton.

BIBLIOGRAFIA

- ABADAL, R. d': La Catalunya merovingia.
- ATIENZA, J.: Guia màgica de España.
- ATIENZA, J.: Los Santos imposibles.
- BATTESTINI, R.: El dolmen de Cabó.
- VÉRTEX. 1970.
- BURÓN, V.: Esglésies romàniques de Catalunya.
- CORBEROS, J.: El Camino iniciático de Santiago.
- CURA, M. FERRAN, A. M.ª: Sepulcros megalítics de la Vall de Cabó.
- ESPAR, J.: Coses d'Organyà, d'ahir i d'avui.
- FÀBREGAS, X.: El fons ritual de la nostra vida quotidiana.
- GIRARD, R.: Des choses cachées depuis le début des siècles.
- GRAN ENCICLOPEDIA CATALANA:
 - Vegeu: Adopcionisme, Andorra, Cabó, Caboet, Càtars, Homilies d'Organyà.
- MARINGER, J.: Los dioses de la Prehistoria.
- PLADEVALL, A., CATALÀ, F.: Els monestirs de Catalunya.
- RACIONERO, L.: Cercamón.
- ROVIRA i VIRGILI, A.: Història Nacional de Catalunya.
- XAVIER, A.: La Precataluña.

MEMÒRIA DE SALVADOR ESPRIU

La vida és com un cistell de cireres. Del cistell de cireres, quan n'agafes una, en segueixen unes quantes més. A la vida, quan fas amistat amb una persona, això t'és l'ocasió per fer-te amic de tota una colla d'altres.

Amb aquest preàmbul pretenc explicar una mica el com i el perquè de la meua coneixença i amistat amb Antoni Verge, Gonçal Lloveras, Josep M.ª Subirachs, Jordi Pujol i Salvador Espriu. I, de retruc, quina relació han tingut amb el Centre Excursionista de Catalunya i, més concretament, amb la celebració del actes commemoratius del Centeneri del C.E.C., els anys 1976 i següents. Els dos personatges centrals seran l'Antoni Verge, la cirera que va fer seguir les altres, i Salvador Espriu a qui, amb aquest article, el Centre vol retre homenatge amb motiu de la seva mort.

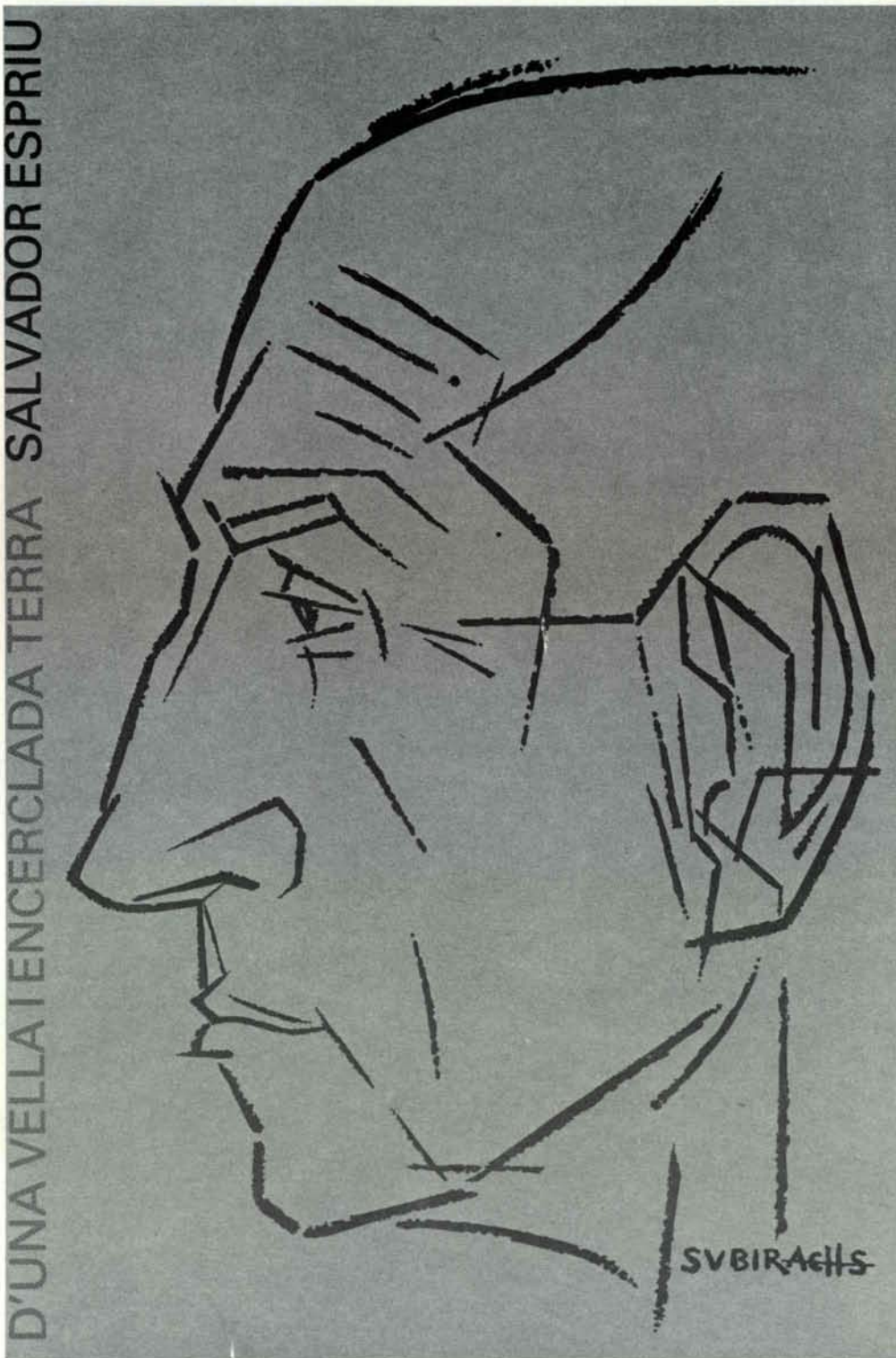
En el pròleg que vaig escriure al llibre *Homenatge (al C.E.C.) dels Artistes catalans*, publicat el novembre de 1976, explicava la meua relació amb el pintor Jordi Mercadé i com em vaig fer soci del Centre Excursionista de Catalunya, el novembre de 1942.

Quan comença aquesta història ja sóc soci del Centre i, el 29 de novembre de 1942, participo en una llarga excursió que, partint de Ripoll, s'enfilà a El Catllar, anava fins a Sant Esteve de La Riba i, a les envistes de Sant Jaume de Frontanyà, pel Coll de la Creu d'en Soler baixava cap a Gombreny i finia a Campdevàrol. Un dels participants en aquesta excursió era l'Antoni Verge amb qui, d'ençà d'aquell moment, he continuat sortint d'excursió i conservant l'amistat.

L'Antoni Verge, soci del Centre des del 1941, em va introduir en un grup que es deia «Els moros», que el Dr. Jeroni de Moragas reunia sota l'advocació de Sant Tomàs Moro i que discutien de temes culturals que abraçaven camps molt amplis. Concretament, en aquest grup em va tocar parlar-hi, l'11 d'octubre de 1960, sobre Cuba i Angola que, en aquell moment estaven molt de moda. Un del puntals del grup era, el Dr. Gonçal Lloveras: molt bon metge, gran conversador i amb inquietuds culturals notables.

Com a resultat de les sessions a casa

Agustí Bou i Tort

SALVADOR ESPRIU

BARCELONA, 16- II - 63.

Sr.

AGUSTÍ, BOU I TORT.

CIUTAT.

DIESTRENT AMIC,

LI ARRIBAREM MOLT LA SEVA AMABLE CARTA, LA QUAL EN SERVEIX D'ENCOLATRAMENT, SEMPRE TAN NECESSARI. EN SERVEIX ENDELLA LA SOLUCIÓ LINGÜÍSTICA DONADA AL PROBLEMA QUE ES PLANTEJA EN LA IDENTITAT DE LA SEUA FAMILIA, PER L'ORDRE ANCALÚ DE LA SEUA SÍMULA, I ADMIRABLE QUE AQUESTA HAGA RECONeixUT DE LLERDA I ENSEI ENTUSIASMES EL CATALÀ. TANT MÉS DE QUE TOTHOM SABEM TROBAR UNA POSICIÓ TAN INTEL·LIGENT I, A LA VECADA, TAN PLENA DE SENSIBILITAT A SITUACIONS COM LA DE VOSTÈS! POTRIA ES RESOLDR-EN D'UNA MANERA DEL TOT CIVILITZADA I UN EVANT, DELS NOSTRES TALLACOLLS QUE MÉS ENS PREOCCUPEN.

RESTARANT EL MEU AGRAÏMENT, QUEDA SEMPRE UN AFEC.

ESPRIU.

del Dr. Moragas, el Dr. Lloveras va encarregar, a l'Antoni Verge, unes classes al C.I.C., on eren professors tant en Lloveras com en Subirachs. L'Antoni Verge no va poder-les acceptar per motius de feina, i me'n vaig encarregar jo: vaig començar a donar-les el 5 d'octubre de 1961. (Faig constar que, a hores d'ara, abril 1985, encara les hi dono.)

L'escultor Josep M.ª Subirachs era molt amic del Dr. Lloveras. Tant amic que, l'abril del 1962, van publicar un llibre intitulat *Mals pensaments a favor de l'home*. El Dr. Lloveras va escriure'l, i en Josep M.ª Subirachs el va il·lustrar. El llibre és un al·legat a favor de l'home urbà, i manté que, en certa manera, la natura es gairebé contrària a l'essència de l'home. Com que tots dos tenen bon sentit de l'humor, ens el van donar, a en Verge i a mi, perquè en féssim la crítica des del punt de vista de gent que, com a bons socis del Centre Excursionista de Catalunya, creïem en les virtuts de la natura.

La discussió va ser divertida i cordial: no els vam convèncer, però tampoc no ens van convèncer ells a nosaltres, i hem continuat amics sempre. Ambdós, en Lloveras i en Subirachs, al seu torn, eren molt amics d'en Salvador Espriu qui, fins a l'hora de la seva mort, els ha tingut en gran apreciació i estima. Gràcies a ells vaig conèixer l'Espriu, no sé exactament a quina data; però el 27 de gener de 1963 em va dedicar la seva *Obra Poètica* que, feia molt pocs dies, havia editat Santiago Albertí. Al cap de tres setmanes, el 16 de febrer de 1963, ja em va escriure la primera carta (la

reprodueixo gràficament per a donar una mostra de la seva característica cal·ligrafia).

Des de feia anys que em rodava pel cap la idea d'erigir un monument a Pompeu Fabra, ja que considerava que, sense la seva obra, el català no hauria pogut sobreviure. Recordeu que, en els locals del Centre, el professor Eduard Artells, en moments molt difícils, va impartir cursos de català. Aquesta idea del monument a Pompeu Fabra la vaig discutir amb en Verge, en Lloveras i en Subirachs. I, aquest últim, es va oferir a

portar-la a la pràctica. Vam examinar-ne diversos projectes i, després de vèncer moltes dificultats, el 9 de setembre de 1965, col·locàrem el projecte escollit al jardí de la casa que tinc a Planoles.

Amb en Jordi Pujol ja hi havia tingut relació, sobretot amb motiu del comitè pro-Nobel a Espriu, que ell impulsava i del qual jo formava part, encara que malauradament, no n'he guardat gaire documentació.

Aquesta relació amb en Jordi Pujol va culminar el 18 d'agost de 1968, dia en què, juntament amb la seva esposa, Marta Ferrusola, Alexandre Cirici i

Un document gràfic de l'anada de Salvador Espriu a Planoles, el dia vuit de setembre de 1968. D'esquerra a dreta, Carme Olivé, Joan i Agustí Bou, Antoni Verge, Salvador Espriu i Maria Maqueda.

I, d'ençà de llavors, la correspondència va ésser més freqüent. Com a mostra reproduïxo la tarja que va escriure, a en Verge i a mi, després del recital de poesia del Price, el 30 d'abril de 1970.

Tarjeta escrita el dia 30 d'abril de 1970.

I arribem a la gestació del llibre *Homenatge dels artistes catalans al Centre Excursionista de Catalunya*. En aquell moment, la Secretaria Professional, per a les coses relacionades amb el Centenari del Centre, la portaven en Jaume Casademont i en José-L. Vergara. El Comitè del Centenari va tenir la idea de tirar endavant la proposta dels pintor Roca Sastre, Tharrats i Jordi Mercadé de fer una exposició de pintures; i, a en Vergara, se li va acudir que amb les obres que es recollissin se'n podria fer un llibre. A més, ell i en Casademont van trobar una persona disposada a editar-lo pel seu compte: va ser en Martí March qui, a més, coneixia molts artistes perquè editava col·leccions especialitzades en el tema. La idea es

Carta de Salvador Espriu, del 5 d'abril de 1976, anunciant la tramesa del text definitiu de la narració «Tarda a muntanya»

SALVADOR ESPRIU

[illegible]

Reproducció de la pàgina núm. 5 de la narració «Tarda a muntanya».

- Perdonin. Jo, gerlant, i vostès sense descansar, sense asseure's. Advertiré la germana.

Allegria em pressa. L'home es queixava:

- Si és d'hora!

Ens acompanyava, pregat per nosaltres, a l'església, que estava tancada. Grinyol de claus. Interior. Imatges galdudes ingènues, camperoles. Planta de creu llatina. Rera l'altar major, cobert de taranyines, es distingien, com a únic detall d'interès, les restes d'unes pintures murals. La curta estada acabava. Sortíem. Ja tardiejava, i el sol deia l'últim adéu als cims de la muntanya i s'enfonsava a l'horitzó, entre.lleganyes. Ens acomiadàvem del senyor rector i empeníem la tornada. A mitja llum repassàvem el mal camí del torrent sec i ara deixàvem Vilmarau i el camí aigualí darrera nostre. Havia sobrevingut la nit, una nit sense lluna, però les estrelles eren tantes, que tota la nit resplendia amb el tremolor de la llum. Un concert de tòtils venia, compassant, i era respost pel ritme dels grills i els esbufecs de les xibeques. Aquella serenor s'apoderà dels nostres esperits, i iniciàvem un semi-religiós col·loqui. Les nostres mateixes paraules ens entendrien, i sentíem una emoció de pau entre i franciscana. A poc a poc vàrem callar i adoràvem, enmig d'un exaltat silenci, l'harmonia de l'univers i la infinita creació de Déu: ens confortàvem recordant les alambinades doctrines de l'Estengre. Avançàvem mirant les estrelles i períem perillosament la sensació de realitat, sota el d'un somniieg gairebé místic.

Despertàvem esbaldats daltabaix d'un marge. Havíem sortit del camí sense notar-ho. La fosca era densa. Les estrelles, molt llunyanes. Ens costà d'orientar-nos. Orient aquí, alçent-nos allà, perdut amb violència l'esguard contemplatiu, plens de pols, d'esgarrinxades, de cops i de fatiga, prosseguíem el retorn. Aquella nit ja no vàrem observar més l'espai estrellat. Arribàvem coixejant a casa.

Saturated Fat: 1g

SALVADOR ESPRIU

BARCELONA, tres de maig de 1976

Molt estimat amic Agustí Bou,

Perquè ja tinc el que voste em va demanar per a la publicació independent - estic a la seva disposició per a l'edició.

Esperant les seves notícies, amb els meus cordials saluts de sempre.

Salvador Espriu.

Passatge de Gràcia, 118, 2n. 118 - BARCELONA - 8.

va ampliar ja que, a més d'artistes pintors, es va decidir demanar la col·laboració de literats, entre ells Salvador Espriu, Joan Oliver, Jordi Rubió i Balaguer, Estanislau Torres, Pau Vila i d'altres.

El 5 de maig de 1975, jo escrivia a Salvador Espriu per dues coses: per demanar-li la seva col·laboració en el llibre esmentat, i per pregar-li que ens adrecés la paraula al Saló de Cent de l'Ajuntament de Barcelona, la diada de San Jordi de 1976.

L'Espriu passava un moment delicat de salut, com malauradament tants en va passar i, el 23 de juny del 1975, em responia el seu germà Josep en els següents termes: 1.ª Que, de part del seu germà Salvador, ens autoritza a fer servir el que creguem més convenient de tota la seva obra ja publicada. 2.^{on}, que declina parlar en públic ja que, segons que diu, no ho ha fet mai.

Ja millorat en el seu estat de salut, tinc una entrevista amb Salvador Espriu, el 18 de març de 1976, i em recomana que reproduxi en el llibre dels artistes la seva narració «Tarda a muntanya», que es troba en el seu llibre *Anys d'aprenentatge*, publicat per l'Editorial Selecta.

En una carta manuscrita del 5 d'abril de 1976, em confirma el text escollit, però anuncia que el vol corregir i redactar de nou (vegeu la reproducció d'aquesta carta).

El 10 de juny de 1976 m'envia una breu targeta per acompanyar la nova redacció que m'havia anunciat. Per a tenir idea del treball que hi va esmerçar, acompanyo una reproducció de la pàgina n.º 5 d'aquesta narració «Tarda a muntanya».

En comunicació manuscrita del 4 de gener de 1977, em dona les gràcies per

la tramesa del llibre dels artistes, que ja havia estat editat i, amb el seu sentit de la meticulositat, esmenta que hi ha trobat algunes errates. I aprofita la ocasió per a parlar de *D'una vella i encerclada terra*, de la història de la qual dissertaré tot seguit.

Tornant una mica enrera, en nota del 3 de maig de 1976, que reproduïxo, parla d'una publicació independent que ja té enllestita. Aquesta publicació independent no és altra que *D'una vella i encerclada terra*. Com veieu, en un primer moment, i atès el seu estat de salut, va autoritzar que publicuéssim una cosa que havia estat editada anteriorment. Però el seu afany de

quedar bé li rosegava la consciència i es va veure obligat a fer quelcom més.

L'11 de maig de 1976, faig una nota detallada a la Junta Directiva del Centre sobre l'estat de les converses amb en Salvador Espriu referent a aquesta publicació independent, que es pensava poder regalar als socis amb motiu de la commemoració del Centenari del Centre Excursionista de Catalunya, previst per al novembre del mateix any. Com veureu més endavant, això no va ésser possible. Però l'obra va aparèixer, encara que no va ser fins al cap de quatre anys.

El mes de maig de 1976 m'envia l'obra manuscrita amb una primera redacció del seu pròleg.

Salvador Espriu continua donant mostres de la seva meticulositat i, el mes de juny de 1976, em parla d'unes correccions a efectuar en uns versos de Marià Villangómez i del fet que l'obra que em proposava havia estat pensada originalment per a ésser musicada per en Manuel Valls, i dedicada a l'esposa d'aquest, però que els demanava permís per a enllestir-la i dedicar-la també al Centre.

Malgrat una tan bona disposició per part de Salvador Espriu, li haig d'escriure el 15 de febrer de 1977, i dir-li que trobo dificultats per editar l'obra. Immediatament en respon, per mitjà del seu germà una altra vegada, ja que tornava a estar malalt, i em diu que ho deixi córrer. Vegeu la reproducció d'aquesta carta. Tan bon punt millora una mica la seva salut, em confirma en tarja manuscrita aquest desig i que ho

Carta de Salvador Espriu, del 18 de febrer de 1977.

ASISTENCIA SANITARIA COLEGIAL
Baixes, 127, baixos - BARCELONA - 8
Tel. 254 98 00

Barcelona, divuit de febrer de 1977.

Sr. AGUSTÍ BOU I TORT.
Ciutat.

Molt estimat amic,

Acabo de rebre la seva amable carta i la contesto de seguida.

Moltes gràcies per la seva felicitació. Sí, cal tenir molta paciència.

Quant a «D'una vella i encerclada terra», li prego de deixar-ho córrer des d'ara, no s'hi amoini més. L'afer és claríssim: s'ha celebrat el centenari del "Centre Excursionista de Catalunya" i ja ha passat el moment de la publicació de la meua petita obra.

Vulgui quedar-se el meu manuscrit com un record i una prova de la meua invariable amistat.

Accepti les més cordials salutacions del meu afm.

Salvador Espriu

Salvador Espriu

deixi estar.

Malgrat tot, jo no havia perdut l'esperança i, el 17 de març de 1977, li replico que, si puc solucionar el problema econòmic, persisteixo en la idea que el Centre editi *D'una vella i encerclada terra*. Amb la seva dèria de no deixar mai sense resposta a qui li escrivia, em torna a contestar, el 22 de març de 1977, dient-me que no m'hi amoïni.

Passen uns mesos i, el 17 de novembre de 1977, li torno a escriure dient: a) que en Subirachs manté la seva promesa d'il·lustrar el llibre; b) que en Martí March està disposat a fer-se càrrec de l'edició; c) però que el llibre no es podrà regalar als socis tal com era la primera idea, sinó que s'haurà de vendre encara que, això sí, com a últim acte de la commemoració del Centenari del Centre Excursionista de Catalunya; i d) que li demano el seu acord sobre aquest nou plantejament.

La resposta no es fa esperar, i el 24 de novembre de 1977 em dona la conformitat encara que, una altra vegada per motius de salut, en carta no manuscrita. Vegeu-ne la reproducció.

Malgrat aquesta carta, passen dos anys sense que l'edició es materialitzi i, mentres tant, el 27 d'octubre de 1979 l'obra s'estrena al Palau de la Música Catalana amb el text de l'Espriu i la música de Manuel Valls, tal com estava pensat des d'un bell principi.

Novament li escric, el 29 de novembre de 1979, encara que per aquells dies en Salvador Espriu havia estat internat a la Clínica Sant Jordi a causa de la primera manifestació greu de la malaltia que el portaria a la mort.

Una vegada més dona mostres de la seva exquisidesa i, en carta de pocs dies després, em diu que de l'edició de l'obra ja en parlarem i que, de moment, el que haig de fer és recuperar-me plenament ja que, per la meua part, també passava un moment difícil de salut.

I em devia recuperar perquè, el 15 de gener de 1980, li torno a demanar per a tirar endavant l'edició. Em respon textualment, el 25 del mateix mes i any, dient-me: «Faci el que li sembli, al seu lliure criteri, amb la sola condició que no s'hi anguniegi gens ni mica».

La possibilitat d'edició es veia molt a prop. En Josep M.ª Subirachs mantenia l'oferta de col·laboració, il·lustrant el llibre. En canvi, en Martí March passava moment de dificultats encara que, providencialment, ens va posar en contacte amb en Josep M.ª Benach, de Tipografia Empòrium, qui, a més, acabava de crear una societat de nom «Àmbit Serveis Editorials» i que s'oferia per a fer-se càrrec de l'edició de l'obra.

Això em va permetre d'escriure novament a en Salvador Espriu amb tots

El 24 de novembre de 1977, Salvador Espriu dona, en la carta reproduïda, la seva plena conformitat al projecte sobre el llibre «D'una vella i encerclada terra».

Barcelona, 24 de novembre de 1977.

Sr. Agustí Bou i Tort.
Ciutat.

Molt estimat amic,

moltes gràcies per la seva tan amable carta del disset del corrent -que no he pogut contestar abans: vulgui perdonar-me- i per tot el que m'hi diu.- Dono la meua plena conformitat al projecte sobre el llibre, i tant de bo que es pugui realitzar.- He estat en contacte amb en Subirachs, però no hem parlat sobre aquest afer, almenys que jo recordi.

Molt agraït per l'interès de vostè sobre la meua salut, mai no massa bona.

Saludi de part meua la seva distingida família.- Sempre molt cordialment seu afm.

Salvador Espriu.

En la tarja escrita el 6 de juny de 1980, Salvador Espriu diu que li agraden la tipografia i l'editorial escollides per a la publicació de l'obra «D'una vella i encerclada terra». Es refereix també a la magna aportació de Subirachs.

SALVADOR ESPRIU

Barcelona, 6 de juny de 1980.

Sr.

Agustí Bou i Tort.
Ciutat.

Molt estimat amic,

li reitere el meu agraïment per la seva amable carta i per tot el que m'hi diu.

M'agraden la tipografia i l'editorial. Espero que, al seu moment, veureu proves compaginades -no em calen les gal·lerades- de l'obra.

D'acord amb vostè en els "copyrights". - Espereïda la magna aportació d'en Subirachs. Vulgui fer-

la meua abraçada de part meua.

Corregiu el nombre d'exemplars. En firmare, al meu torn, els que se m'indiquin.

Aprovo la sortida passat l'estiu. Ara ja no és bon temps per publicar res.

Que les calorcs de l'agost llueix molt records a la seva senyera i a tota la seva família. Cregui en la invariable amistat del seu afm.

Salvador Espriu

Passeig de Gràcia, 118, 1ª planta, 1^a - Barcelona-8.

disegni i completar el molt que faltava, perquè successives malalties m'ho varen impedir. $\perp$ ss

Quan per l'últim març la meua salut es restablí a poc a poc, un altre estimat amic, Agustí Bou i Tort, avui President del «Centre Excursionista de Catalunya», em va demanar, per a la commemoració del primer Centenari de la fundació del «Centre», un escrit, per fer-ho arribar a les moltíssimes persones addictes al «Centre». En acudir-se'm que les peticions de Manuel Valls i d'Agustí Bou eren no sols compatibles sinó complementàries, em vaig apressar a arrodonir la meua col·laboració, paralitzada a menys de mig camí del seu terme. Callaré el que això em va costar, però me'n vaig sortir, em penso, amb un mínim d'ofici i amb un màxim de respecte pel públic. Llegit el breu llibre a Maria Antònia Aubert i a Manuel Valls, el varen aprovar, molt bondadosos, i em varen concedir, sense cap mena de reserves, que el donés a conèixer, prèvia l'adequada explicació, a Agustí Bou. Aquest i els altres directius del «Centre», i a l'igual d'ells els senyors que integren la Comissió organitzadora dels actes per solemnitzar el Centenari de referència, varen consentir al meu oferiment i el varen acceptar amb una generosa comprensió. I heus aquí com «D'una vella i encerclada terra», en una edició il·lustrada pel gran artista Josep Maria Subirachs —mantenint la particular dedicatòria a Maria Antònia Aubert i als seus fills—,

COMPATIBLES

DES ESPALS

DIRECTIVS

disegni i completar el molt que faltava, perquè successives malalties m'ho varen impedir.

Quan per l'últim març la meua salut es restablí a poc a poc, un altre estimat amic, Agustí Bou i Tort, avui President del «Centre Excursionista de Catalunya», em va demanar, per a la commemoració del primer Centenari de la fundació del «Centre», un escrit, per fer-ho arribar a les moltíssimes persones addictes al «Centre». En acudir-se'm que les peticions de Manuel Valls i d'Agustí Bou eren no sols compatibles sinó complementàries, em vaig apressar a arrodonir la meua col·laboració, paralitzada a menys de mig camí del seu terme. Callaré el que això em va costar, però me'n vaig sortir, em penso, amb un mínim d'ofici i amb un màxim de respecte pel públic. Llegit el breu llibre a Maria Antònia Aubert i a Manuel Valls, el varen aprovar, molt bondadosos, i em varen concedir, sense cap mena de reserves, que el donés a conèixer, prèvia l'adequada explicació, a Agustí Bou. Aquest i els altres directius del «Centre», i a l'igual d'ells els senyors que integren la Comissió organitzadora dels actes per solemnitzar el Centenari de referència, varen consentir al meu oferiment i el varen acceptar amb una generosa comprensió. I heus aquí com «D'una vella i encerclada terra», en una edició il·lustrada pel gran artista Josep Maria Subirachs —mantenint la particular dedicatòria a Maria Antònia Aubert i als seus fills—,

els detalls de l'edició projectada i ell, en lletres del 27 de maig de 1980 i 6 de juny de 1980, hi va donar l'acceptació definitiva.

Una nova carta de l'Espriu, aquesta del 24 de setembre de 1980, ja parla d'una entrevista amb en Josep M.ª Benach, i de les proves de la seva obra.

Allargaria molt la història si hagués d'explicar tot el que va passar durant aquell xafogós estiu del 1980: les reunions a l'estudi de Josep M.ª Subirachs per a triar l'obra gràfica que s'adeia més a cada capítol, i les posteriors entrevistes al despatx de Salvador Espriu, al Passeig de Gràcia, per demanar-li la conformitat, tant a la disposició del text com a l'obra gràfica triada. En un moment donat em va fer anar personalment a l'estudi d'en Subirachs per intentar que modifiqués un dels dibuixos que trobava massa atrevit. (Entre parèntesi, diré que en Subirachs no va acceptar-ho.)

Per fi vam començar a tenir proves i, si fins llavors havíem discutit sobre els dibuixos que acceptava i els que no, ara va començar una meticulosíssima correcció. Com a mostra, vegeu una reproducció de la pàgina 13 de les proves originals comparades amb la fotocòpia d'aquesta mateixa pàgina de l'obra definitiva.

Com recordareu, de l'obra se'n van fer 3.000 exemplars en paper offset «Tres Torres» i 226 exemplars signats per l'autor i numerats del 0 al 225 en paper fil «Fabriano». La primera idea era que en firmés 25 però, una vegada més, el

seu amor per al Centre es va imposar i es va estendre fins a 226 encara que el primer exemplar, el n.º 0, era per a ell mateix. I, novament amb un gest d'atenció i delicadesa, el va lliurar com a ofrena a la biblioteca del Centre Excursionista de Catalunya.

Aquests exemplars signats anaven acompanyats d'una reproducció, grandària 320-438, del retrat de l'escriptor, fet per en Subirachs i signat per aquest artista.

El novembre de 1980, el llibre ja és al carrer i rep elogis i molt bones crítiques. Entre d'altres, en surten ressenyes a «El Noticiero Universal», «El Periódico», «La Hoja del Lunes», el setmanari «L'hora de Catalunya» i un comentari radiofònic de Radio Espanya de Barcelona. Hem de destacar «La Vanguardia» on, en Robert Saladrigas, el 18 de desembre de 1980, li dedica una pàgina sencera amb il·lustracions. I el diari «Avui», del 23 de novembre de 1980, on en Joan Triadú li dedica una extensa crítica.

L'amistat i la correspondència amb en Salvador Espriu van continuar fins a la seva mort, el febrer d'enguany. Sortosament, aquesta correspondència fa referència als honors que, encara que una mica tard, li van ésser atorgats tant per part de Santa Coloma de Farners, Arenys de Mar i Barcelona com per l'Ajuntament i la Universitat d'aquesta última ciutat, entre d'altres.

Pel Nadal del 1984 encara em va enviar la seva felicitació però, malauradament, amb poca esma per a signar-la. Com a mostra del canvi que

els anys havien portat, reproduïm una tarja que em va adreçar el 24 de febrer de 1984, o sigui, un any abans de la seva mort. Si la compareu amb una carta que tinc d'ell del 16 de febrer de 1963, reproduïda abans, el canvi es fa ben palès.

La targeta escrita per Salvador Espriu el 24 de febrer 1984. La seva cal·ligrafia, tan característica, ha canviat molt...

VOIÉ SEMPRE TAN ATENT, MOLT ESTIMAT AMIC SENYOR BOU ACONPLEIX TOT EL QUE PROMET. — MOLT GRÀTIES PER LA TRAMESA DE L'EXCEL·LENT ARTIL·LE DE JOAN TRIADÚ, SOBRE "L'OBRA DE SIVERA", QUE SENSE VOIÉ NO HAVRIA CONEGUT — BONS VIATGES I BONS NEGOCIS.

AMB UNA MOLT CORDIAL ABRAGA DA.
SALVADOR ESPRIU

SALVADOR ESPRIU
ADVOCAT / 24-II-1984

Passeig de Gràcia 118, pral. 1.ª
Telèfon 237 96 74

BARCELONA-8

Espero, per mitjà d'aquest article, haver posat de relleu l'amor que va tenir a la nostra Entitat. Un amor que li venia del reconeixement de l'obra que el Centre havia fet, al llarg dels cent anys de la nostra existència, en defensa de les coses que ell estimava més en aquest món: la llengua i l'esperit de Catalunya.

ALPINISME

Joan Quintana

PIRINEU. Activitat hivernal

- *Encantat petit*. 1.ª ascensió hivernal per la via «Cerdà-Pokorsky, el 10 de març de 1985, per Jaume i Carles Lalueza (CADE), en 9 hores.
- *Montardo d'Aran; paret N*. 1.ª ascensió hivernal a cura de David Bertràn i Albert Ibàñez (CADE), el 6 de febrer de 1985, en 15.30 h. d'escalada efectiva.
- *Cadí*. Jaume Matas i Carles Lalueza (CADE) remuntaren tres itineraris nous al vessant N d'aquesta serralada: la canal central, 1984, i Panamà oberts durant el darrer hivern (1984-1985).
- *Vinhamala: «Pique longue»*. Joan Martínez i Leo Vegué (CADE) han fet la 1.ª escalada estatal d'hivern a la

via «Pellejón» de la paret del Gran Vinhamala. Aquest itinerari és considerat com a un dels més durs del Pirineu, i només s'hi havia fet una escalada en període hivernal. La dels membres del CADE fou feta el darrer dia del mes de febrer de 1985.

Penya Telera.— Primera ascensió d'un nou corredor a la Penya Telera a càrrec d'en Teo Palacin i Javier Olva. Corredor Maria Luisa MD inf 550 m (16-3-85).

ALPS SUÏSSOS

Oberland Bernès: Eiger. Paret Nord. 1.ª asc. hivernal, en 10 hores, per Christophe Profit.

ALPS FRANCESOS

Massís del Mont Blanc. L'activitat hivernal al massís del Mont Blanc durant, el darrer hivern (1985), ha estat molt intensa:

● Mont Blanc, «vessant Brouillard»

24 de febrer: J.M. Boivin i E. Bellin obren una nova *goulotte* a la dreta del Pilier Rouge, Brouillard Givran, ED, 7 hores, 400 m.
24 de febrer: 1ª hivernal i 1ª solitària de la cascada Notre Dame, per Benoit Grison, qui continuà fins al Mont Blanc.
25 de febrer: J.M. Boivin i E. Bellin obren un altre itinerari a l'esquerra de la cascada Notre Dame, «Dix De Der», ED. 5 hores, 400 m.
25 de febrer: 1ª hivernal i 2ª absoluta de la Hipergoulotte 600 m, ED, per Eric Escoffier i D. Lacroix.

● Grandes Jorasses

20 de gener: 1ª hivernal, 3ª absoluta de la «via Eslovena» a la punta Croz, 1000 m, ED, 13 hores, per Eric Escoffier i Daniel Lacroix.
9-14 de març: Renato Casarotto realitza la 1ª hivernal de la via Gervasutti per la part Est 750 m, MD

Sup.

27 de febrer: P. Gabarrou i F. Marsigny fan la 1ª hivernal del Super Couloir de la cara sud de les Jorasses.

● Encadenaments

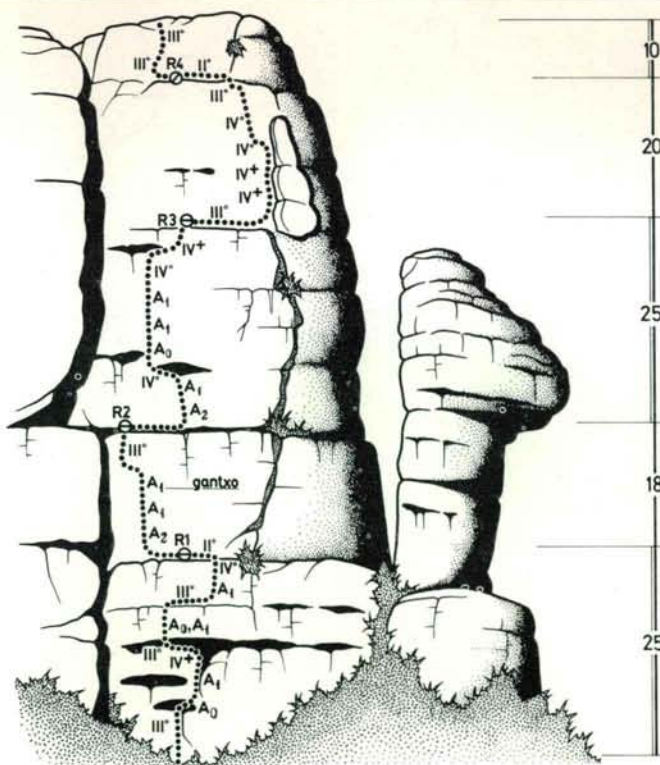
El 14 de març, Jean Marc Boivin realitza el següent encadenament en solitari: Gaberrou-Albinoni, de pujada; descens amb esquís del *couloir Combe Maudite*; pujada de l'aresta Kufner, i descens amb esquís del *couloir Androsaqué*.

CASCADES DE GEL

Durant el darrer hivern, i aprofitant les excel·lents condicions que hi ha hagut al Pirineu, s'han obert diverses cascades de gel, tant a la regió del Berguedà com a la de la Vall Ferrera. Trobareu informació detallada d'aquestes activitats en el número especial sobre el

MONTSERRAT

(La Foradada)

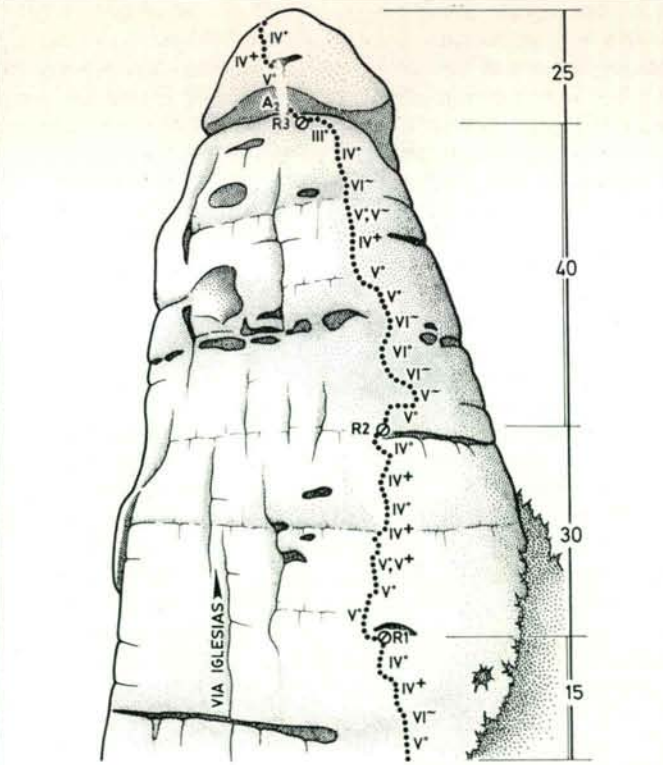

Via «Estel Màgic»
100 m MD^o A₂

1.ª asc.: 22 setembre 1984
per: Xavi Vidal i B. Sèculi

MONTSERRAT

(La Bessona Inferior)

Via «Antonio Garcia Picazo»
110 m. ED^o

1.ª asc.: Maig 1985
per: Antoni G. Picazo, solitari

glac català de MUNTANYA (d'octubre vivent).

Als Alps francesos. Bourg d'Oisans.

● Grup de St.-Claude.

Cascada de Fornet, 120 m, MD inf., 75° (per Vincent Mirad i Joan Quintana. Primera asc. estatal), el 9 de gener de 1985.

● Gru d'Alpe Huez.

Cascada Bondissat, 100 m, MD inf. (Joan Quintana, sol) el 10 de gener de 1985.

I també, pel mateix Quintana, sol:

– *Grotte*, 60 m, D sup,
– *Ice Bille*, 80 m, MD sup
(1er ressalt fins a 90°, i

– *Super Misère*, 60 m, D. sup.: totes tres el 10 de gener 1985, i com a primers estatals.

– *Symphonie d'automne*, 120 m, MD (Carles Vallès, Vicents Sánchez i Joan Quintana) el 23 de febrer de 1985.

COMBE DE MALAVAL

– *Lerie*, 150 m, MD, 80° Joan Quintana, Vincent Mirad, 1ª estatal l'11 de gener de 1985.

– *Cascada dels Moulins*. (Alçada total de 600 m, però se'n solen escalar només els primers 200, sempre en condicions i anotat com a MD. Fins al cim, la dificultat és ED sup, amb una estalactita escalada només una vegada). Joan Quintana i Antoni Tora. El 29 de gener de 1985 (El 15-12-1984, ells mateixos n'havien fet la 1ª estatal).

– *Mini Carturgeas*, 100 m, MD; per Joaquin Quintana, l'11 de gener de 1985, sol, com a 1ª estatal.

– *Carturgeas*, cascada de 600 m (però només són interessants els primers 200 m, MD), per Vincent Minrad i Joan Quintana, el 12 de gener de 1985 (1ª estatal), i per Carles Vallès, Vincent Sánchez i Joan Quintana, el 24 de febrer de 1985.

– *Galeas*, 100 m, amb un pas a 85° MD, per Joan Quintana, sol, com a 1ª estatal, el 12 de gener de 1985, i per Carles Vallès i Joan Quintana, el 24 de febrer de 1985.

– *Cascade du Grand Clot*, 250 m, ED, amb 90° molt

mantinguda (per Antoni Tora i Joan Quintana), 1ª asc. estatal, el 28 de gener de 1985.

GRUP DE LA GRAVE

Cascada de La Pylone, 100 m, MD, sup., amb 90° en el segon llarg, per Antoni Tora i Joan Quintana, el 17 de desembre de 1984.

IV CURSA D'ESQUÍ DE MUNTANYA AL TUC DE MOLIERES (3.010 m)

El diumenge, 24 de març, es va fer la IV Cursa d'Esquí de Muntanya al Tuc de Molieres, organitzada per la Secció de Muntanya – C.A.D.E. de la nostra entitat i puntuable per a la «Copa Catalana d'Esquí de Muntanya».

La neu caiguda durant la setmana anterior va permetre que la prova es realitzés amb molt bones condicions de neu, i que es fés tot el recorregut amb els esquís als peus. Hi destacà l'espectacular arribada al coll de Molieres, on gairebé sempre cal pujar amb els esquís a l'esquena durant els darrers metres.

A un quart de vuit del matí van sortir els 29 equips participants. Hi hagué un temps molt variable, des de fer sol a nevar amb facilitat. La traça oberta pels controls va permetre que els primers equips empressin menys d'una hora a fer els 730 m de desnivell fins al refugi de Molieres.

A partir d'allí, el vent ja va acompanyar els participants durant tota la prova, i féu més dura la pujada final al cim. La baixada es va realitzar pel coll Alfred i la Vall del Riu Nère, amb els seus quasi 1.600 m de desnivell. L'arribada, amb molt bona neu, era al pont del Riu Nère.

El primer equip classificat va ser el format per Lluís Capdevila i Jordi Canals, que van trigar 1.55 h a realitzar els 1.400 m de desnivell fins al cim, i un temps total de 2.28 h, millorant així la millor marca de la prova, obtinguda dos anys abans, amb 2.41 h,

PONCHO

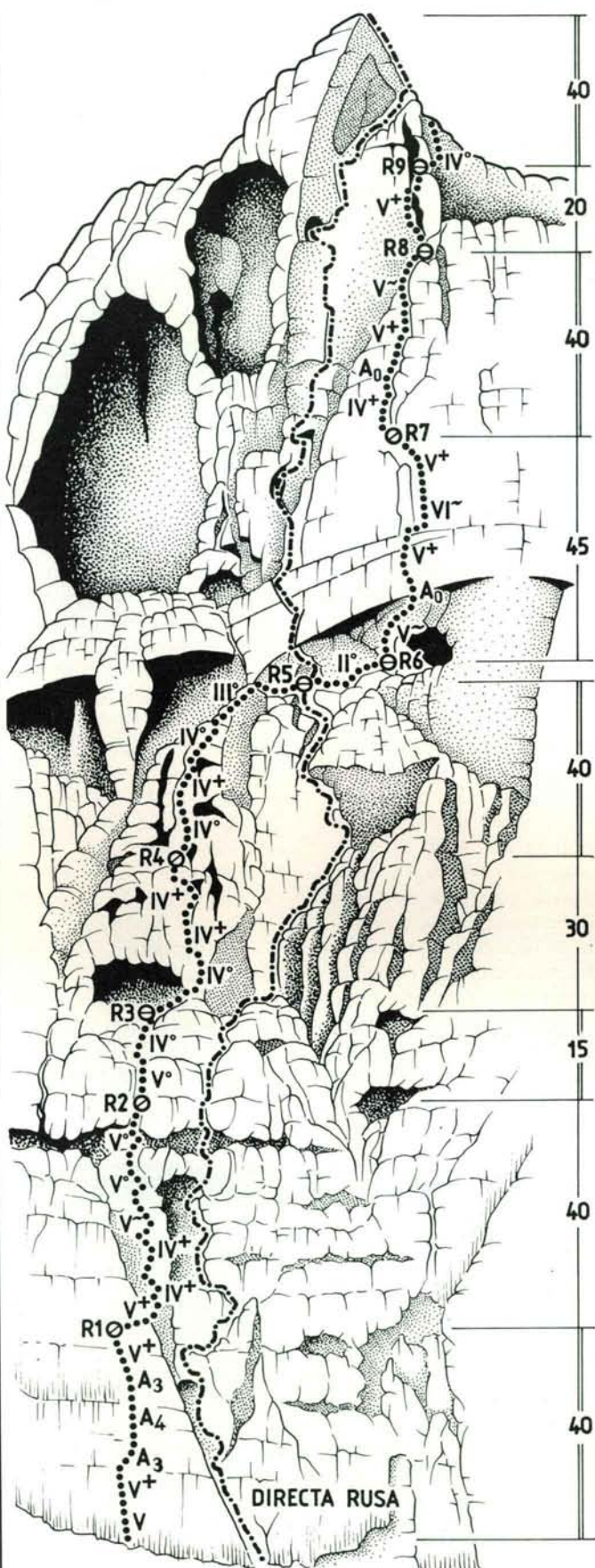
(Cara Sud)

Via «Albatros
450 m. ED- A₃

1ª asc.: 8, 9, 10, 11 abril 1985
per: Armand Ballart, Josep
M.ª Codina i Antoni Bou

(Cara Sud-Est)

1.ª asc.: gener del 985
per: Rafael Garvin en solitari

Equips accidentats: Judith Valldosera i Sònia Celades.

Cinc són les cavitats en sal
que superen el mig
quilòmetre de recorregut, i

també cinc les que depassen els 50 m de desnivell. Cal tenir una gran reserva, però, sobre aquestes dades, ja que la informació sobre aquest tipus de cavitats no corre amb la fluïdesa que seria desitjable:

Pel recorregut:

ICR Cave (Israel)	2.300 m
Pestera GS de Minzalesti (Romania)	1.220 m
Sedom Cave (Israel)	1.063 m
Gruta del circ Bolchoi (URSS)	1.029 m
Forat Micó (Catalunya)	600 m

Pel desnivell

ICRC Cave (Israel)	-130 m
Gruta del circ Bolchoi (URSS)	-120 m
Sedom Cae (Israel)	-70 m
Grotta della Grande Dolina (Israel)	-67 m
Avenç El-Outaya (Algèria)	-55 m

ESTAT ESPANYOL

L'expedició anglesa Matienzo '84 (Cantàbria) va descobrir prop de 6 Km de noves galeries en varies cavitats.

A la Cueva de la Uzueca s'exploraren 2,2 Km dins les anomenades *Trident Series*. El seu caos final es situa sols a 30 m de fondària (per ràdio-localització) sota la depressió de Matienzo, cosa que ha fet renèixer les esperances d'obrir una nova entrada a la cova.

A Azpilicueta s'exploraren 500 m de galeries, amb la intenció de connectar-la amb el Sistema Coterón-Reñada, de 15,5 Km de recorregut, del qual només dista 50 m.

Malgrat tot, les descobertes més importants es produïren a la galeria Mostajo, el desenvolupament de la qual ha pasat de 1,3 a 6 Km, amb nombrosos pous i continuacions sense explorar.

FRANÇA

● A Saint-Pe de Bigorre (Départament des Hautes Pyrénées) el Puts dets Tachous ha estat explorat fins a la cota -725 aprox., on una rescuda de 500 l/s obligà a abandonar l'atac. L'avenc ha estat topografiat fins a -600 i l'exploració hi

continua.

● El 22 de setembre passat, el Sorgonaute tornà a submergir-se a la Fontaine de Vaucluse, aquest cop amb 800 m de cables i reforçat per a poder descendir fins a -450 m. Però, després de diversos problemes tècnics, l'aparell va explotar quan es trobava a -235 m. L'ona de xoc colpejà fortament els tres bussadors d'assistència i el poble de la Fontaine de Vaucluse quedà a les fosques durant uns quants minuts. Els equips de superfície només pogueren recuperar el cable. Ben segur que, aquest cop, el Sorgonaute ha arribat al fons; però nosaltres continuem sense haver-lo vist.

INDONÈSIA-JAVA

Una expedició conjunta d'espeleòlegs anglesos, australians i indonesis ha explorat més de 20 Km de galeries a la zona est del massís de Gunung Sewu. La principal descoberta de l'expedició és Luwang Jaran amb més d'11 Km de desenvolupament. L'expedició va aturar-se degut a l'arribada de les pluges, quan la cavitat encara prometia molts Km i fins i tot una altra possible entrada.

ISRAEL

Durant l'abril de 1983 i el de 1984, un interclub italià ha explorat 43 cavitats amb un recorregut total de 7.677 m al Mount Sedom. Es tracta d'un diapir salí (pur en un 95 % aprox.) situat al costat sud de la depressió del Mar Mort.

Entre les cavitats explorades destaquen: la Sedom Cave, de 1.063 m, amb 5 entrades: el complex ICRC (2.300 m/-130 m) que té 15 entrades i inclou un P-76; i la Liquid Crystals, amb un recorregut de 346 m i un altre gran pou en sal, un P-70.

IUGOSLÀVIA

Les cavitats més profundes del país són:

Brezno pui gansova	
glavici	-780 m
Poloska Jama	-685 m
Majska Jama	-600 m

La més llarga és la Postojnska Jama, seguida de la Poloska Jama.

MÈXIC

L'exploració de 7 sifons, i l'escalada i el descens de diversos pous han permès a un equip americà d'explorar 9,5 Km a la Cueva de la Pena Colorada, acostant-se a l'Altiplà de Huautla, on hi ha el sistema del mateix nom, de 1.245 m de desnivell. Una connexió donaria un nou rècord del món, amb uns 1.550 m.

L'expedició s'aturà en el sífo 7, essent necessàries 45 botelles per tal que dos bussadors poguessin arribar-hi. Per aquest motiu es planeja de tornar-hi amb unitats Heliox. Aquest sífo es troba al fons d'un pou de 55 m, cosa que obliga a equipar-se a dalt i rappelar fins al nivell de l'aigua per, després bussar fins a 50 m de fondària. En tornar, cal fer una llarga descompressió i estar-se més d'una hora al pou per evitar el perill del canvi de pressió (*bends*)

PÀPUA NOVA GUINEA

Possiblement passaran força anys abans que algú vegi el veritable final del riu subterrani de Nare. L'expedició britànica superà l'Apocalypse Now, punt final de l'expedició francesa de l'any 1980, però s'aturà en uns nous ràpids, anomenats Armaggeddon. En ells, el riu, corrent a 60 milles per hora (prop de 100 Km/h) sobre un pendent de 10°, omplia tota la secció de la galeria de 5 x 3 m, i hi deixava un espai de menys d'un metre que les aigües enfurides cobrien cada pocs segons.

L'equip també descobrí i explorà Kille, un seguit de pous molt mullats que porten a una galeria horitzontal i a un sífo terminal molt actiu. La fondària és propera als 300 m.

REGNE UNIT

Les principals cavitats de Gran Bretanya són actualment:

Pel recorregut:

1. Ease Gill Cave	
System	52.400 m
2. Ogof Flynnon Ddu	43.000 m
3. Ogof Agen	
Allwedd	29.000 m
4. Dom yr Ogof	15.000 m
5. Gaping Gill Cave	
System	14.300 m

6. Ogof Craig y Flynnon	12.500 m
7. West Kings dale System	11.600 m
8. Mossdale Cavern	10.000 m

Pel desnivell:

Sols una cavitat assoleix els 300 m de desnivell, i altres dues superen els 200 m: són:

200 m: són:	
1. Ogof Flynnon Ddu	308 m
2. Gian's-Oxbow Syst	214 m
3. Gaping Gill Cave System	203 m

E.U.A.

La nova llista de cavitats amb gran recorregut (més de 3.000 m) dels Estats Units inclou 311 coves excavades en calcàries i guixos, ja que els tubs volcànics, les coves en gel i les esquerdes de despreniment tenen llistes particulars.

Aquestes són les vuit cavitats que depassen els 40 Km de recorregut:

1. Mammoth Cave System	484.300 m
2. Jewel Cave	115.000 m
3. Friars Hole Cave System	66.788 m
4. Wind Cave	64.000 m
5. Organ Cave Syst. (Greenbrier)	59.486 m
6. Fhisher Ridge Cave System	46.000 m
7. Cumberland Caverns	45.500 m
8. Crevice Cave	43.895 m

ACTES

DIADA DE SANT JORDI

La Diada de Sant Jordi que cada any celebra la nostra entitat, va començar amb l'habitual parada de venda de llibres a l'entrada del nostre estatge social. Els llibres que podien adquirir-se eren els que venim editant. La novetat d'aquest any va ser el llibre *QUERALBS*; no obstant, els llibres més venuts foren les guies, i *D'UNA BELLA I ENCERCLADA TERRA*, de Salvador Espriu.

A les set de la tarda, al Saló de Cent, de

l'Ajuntament de Barcelona, va tenir lloc l'acte acadèmic i de lliurament de les insígnies d'or i argent als qui aquest any acomplien els cinquanta o vint-i-cinc anys d'associats.

L'acte fou presidit pel regidor municipal en funcions de batlle, el senyor Parpal, acompanyat d'alguns membres del consistori i de directius i ex-directius de la nostra entitat. L'obertura va anar a càrrec del nostre President, senyor Josep Mª Sala i Albareda, qui va donar la benvinguda als socis que omplenaven la sala i recordà com s'instituí l'ofrena de les insígnies i com, en no poder aixoplugar el nostre estatge a tots els socis que volien participar en aquest acte tan entranyable, sol·licitaren de l'Ajuntament el Saló de Cent per efectuar-ho amb més solemnitat i una major cabuda. També féu esment de la resposta sempre agradosa que ha trobat la nostra entitat quan s'ha dirigit a l'Ajuntament o als estaments oficials, cosa que demostra un recolzament sincer a la tasca que diàriament desenvolupa el Centre en profit dels seus associats i dels ciutadans de Catalunya, mitjançant l'esport i la cultura.

L'historiador, senyor Josep Mª Ainaud de Lasarte, explicà d'una manera planera, i amb el llenguatge que tots nosaltres solem emprar, quines eren les virtuts de l'autèntic excursionista: amor a la pàtria, esperit de perfecció, voluntat de superació, actuació cívica, honor d'ésser el primer en l'ascensió d'un cim o de fer un descobriment i ser útil al país, ganes de compartir experiències, l'aspiració d'il·lustrar-se, l'afany de comunicar-se, l'anhel de servir el pròxim, etc., qualitats que representen l'ànima de l'excursionisme, de la persona que practica l'excursionisme d'una forma integral, com a escola de bons costums, que genera optimisme i altruisme, i proporciona la veritable amistat, l'amor a la terra, la veneració a la naturalesa i el respecte per a tot allò que

l'home ha creat per enriquir-la o millorar-la. L'excursionista també és l'home que vindica la nostra història, la consciència nacional, els nostres drets, el nostre idioma. Així s'explicà el senyor Ainaud, bon excursionista, historiador, col·leccionista, polític, publicista i consoci.

Tot seguit, el senyor Parpal, ens féu un breu parlament en el qual féu constar la seva satisfacció d'haver presidit aquest acte i que, com a bon coneixedor de les característiques de la muntanya i de la seva tècnica per dominar-la i estimar-la, s'havia identificat amb les paraules del senyor Ainaud. Finalment invità a prosseguir sense defallença i amb el mateix entusiasme la tasca que amb tan d'encert porta a terme la centenària entitat. Acabà recordant que l'Ajuntament era la casa de tots i, per tant, la nostra casa.

A continuació la senyora Carme Jané, membre de la Junta Directiva, va llegir per ordre alfabètic els noms dels socis guardonats, els quals reberen les insígnies de mans dels senyors Parpal i Sala, indistintament.

La cloenda de l'acte, va anar a càrrec de la Coral del Centre i del quartet de flautes dolces «Renaixença», de l'Ateneu Barcelonès. Feren actuacions per separat i conjuntament. S'acabà amb el cant dels «Segadors», amb tot el públic depeus. Els assistents ho aplaudiren llargament i tant llur semblant com els comentaris fets en anar-se'n eren molt satisfactoris.

Una vetllada més de Sant Jordi, d'expressió patriòtica, reflex dels nostres sentiments envers l'entitat i el seu sant patró que, a la vegada, ho és també de Catalunya.

Aquest any, la invitació d'aquesta diada ha seguit la tradicional norma de presentar-la amb una il·lustració sobre Sant Jordi, aquesta vegada obra de J. Serra i Llimona, que reproduïx l'al·legoria de Miquel Blay que figura al xamfrà del Palau de la

Música Catalana. I parlant del Palau, la seu de l'Orfeó Català, hem d'afegir que aquesta entitat musical va estar representada al Saló de Cent, pel senyor Ramon Pujol i Alsina, antic directiu de la nostra entitat.

M. M.

INAUGURACIÓ D'UNA TAULA D'ORIENTACIÓ AL TOSSAL DE LA BALTASANA. PRADES (BAIX CAMP)

El dia 21 d'abril, amb un temps rúfol, la Secció Excursionista del Centre de Lectura de Reus i una munió d'excursionistes d'arreu del Principat varen portar a terme la inauguració oficial d'una Taula d'Orientació instal·lada al Tossal de la Baltasana (1.202 m).

Anteriorment, aquest pedró havia estat una eina útil al Molí de les Eres, d'Ulldemolins, avui extingit. La *curra*, nom que donen a la pedra els entesos en aixafar les olives per fer oli, fou donada pels socis d'aquell molí que restaven, a prec de l'entitat reusenca, i així consta en una placa que es pot llegir al costat de la taula orientadora. La pedra té senyalitzats punts geogràfics destacats: Serra la Llena, Els Motllats, el Montsant, viles, contrades d'interès, etc. L'escut del Centre de Lectura, obra escultòrica en relleu, figura al bell mig de la taula.

Aquest acte representava l'aportació de la Secció Excursionista al 125è Aniversari de la fundació del Centre de Lectura, i va començar a les onze i escaig d'un mati de poca visibilitat, de boires baixes, i de núvols amenaçadors que empal·lidiren un xic la festa. Tot i així, els actes es desenvoluparen com estaven programats. El senyor Mercadé, president de la Secció Excursionista, va obrir l'acte tot posant de relleu el significat del lloc escollit, la procedència de la pedra i la seva utilitat, i agrai el suport rebut de l'entitat «Medi Natural», dels Ajuntaments de Reus i de Prades, i

l'assistència dels representants de les entitats excursionistes allí presents.

També feren ús de la paraula, els senyors: Josep Mª Balañà, president del Centre de Lectura de Reus; Blanchart, regidor municipal de Reus; i Joan Garrigós, president de la F.E.E.C. L'estimat geògraf i excursionista, senyor Josep Iglésies, coneixedor de la zona, féu un abrandat parlament, rigorosament documentat, descriptiu i poètic (no debades és el co-autor de la guia *Les muntanyes de Prades, el Montsant i Serra la Llena*). Tothom aplaudí el «mestre d'excursionistes», ja que quasi tots els que allí érem ens en considerem alumnes.

Acte seguit, mossèn Creus Sàez va celebrar una missa a l'aire lliure i, acabada la cerimònia, el nostre ex-president, senyor Lluís Puntis, va dissertar sobre la Festa de Sant Jordi i de les Roses. Glossà la figura catalanesca del cavaller de Capadòcia, patró de Catalunya, i evocà el significat de la rosa des de diverses vessants. Rosa i cavallerositat, lleialtat i ofrena, fe i coratge, acció i mesura, tota una garba de paraules conjugades per exaltar conjuntament el sant gloriós i la poètica rosa.

Tot seguit es lliuraren a tothom roses i un opuscle-recordatori de la diada.

A les tres de la tarda, i en un restaurant de Prades, va tenir lloc un dinar que reuní prop d'un centenar de persones. El senyor Mercadé, a la sobretaula, lliurà a les personalitats que havien acudit a la invitació una medalla commemorativa, entre elles una que va recollir aquest cronista, que hi havia assistit conjuntament amb la senyora Marga Cardona, en representació de la Junta Directiva. Marga Cardona lliurà al senyor Mercadé un exemplar del llibre *QUERALBS* signat pel nostre president, senyor Josep Mª Sala, i dedicat a la prestigiosa entitat reusenca.

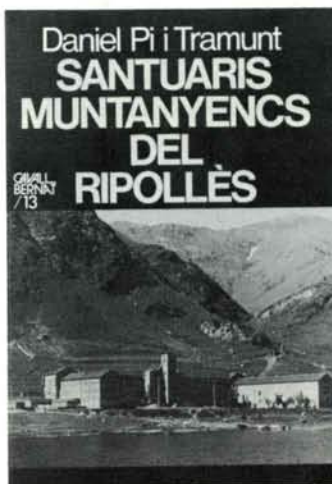
En el transcurs dels actes, actuà la Coral Juvenil del

Centre de Lectura.

Estem convençuts que l'encert del lloc ha de contribuir a una millor promoció de les muntanyes de Prades, i felicitem la Secció Excursionista del Centre de Lectura, per la seva bona idea i l'excel·lent organització de la festa.

M. M.

BIBLIOGRAFIA

SANTUARIS MUNTANYENCs DEL RIPOLLÈS
(Text i fotografies de Daniel Pi i Tramunt. Cartografia de Vicenç Hernández i Ferraz. Col·lecció Cavall Bernat. Publicacions de l'Abadia de Montserrat.)

És amb satisfacció que donem la benvinguda al segon volum del recull comarcal dels santuaris muntanyencs. Fa prop de tres anys que l'amic Pi i Tramunt va fer-nos conèixer els santuaris de la Garrotxa, i ara ho fa amb els del Ripollès. En aquest nou llibre se'ns fa la ressenya detallada dels santuaris de Santa Maria del Catllar (Ripoll), de la Mare de Déu del Catllar (Vilallonga de Ter), Mare de Déu de la Cau, Santa Margarida de Vinyoles, Mare de Déu de Mogrony, Mare de Déu de Núria, Mare de Déu del Remei de Creixenturri, Mare de Déu del Remei (Ripoll), Mare de Déu de la Salut de Vallfogona de Ripollès, i Santa Maria de Vidabona. La descripció de

cada un dels santuaris va seguida d'uns apartats en els quals se'ns dona notícia de les imatges (història i vicissituds), dels goigs, aplecs i llegendes, i, finalment, del itinerari. Voldríem remarcar la interessant informació que ens forneix l'autor dels santuaris de Mogrony i de Núria. Pel que fa al santuari de Vidabona d'Ogassa, ens plau l'al·lusió que en Daniel Pi i Tramunt fa als «Amics del Romànic», de la Garrotxa, invitació elegant als bons amics de Ripoll, perquè facin el possible per a salvar Vidabona.

El llibre ve il·lustrat amb fotografies de cada un dels santuaris, originals de l'autor. Les vuit fulles de cartografia del final, que ens permeten seguir amb facilitat tots els itineraris ressenyats, són obra d'en Vicenç Hernández i Ferraz.

En Daniel Pi i Tramunt va començar una bona tasca, i estem complaguts que la continuï fent amb entusiasme. Esperem, doncs, per a ben aviat un nou recull de santuaris muntanyencs.

Ramon Pujol i Alsina

GUÍA DEL EQUIPO DE EXCURSIÓN Y AVENTURA
(Autor: Wolfgang Uhl. Serie Guías Prácticas. 322 pàgines. Il·lustrat. Barcelona. Ed. Martínez Roca S.A., 1985.)

En planificar una excursió, un viatge, unes vacances o bé un trècking, ens podem trobar que quelcom de necessari se'ns oblidí, o no saber quin equip podria ser

el més idoni. L'autor d'aquest llibre, experimentat excursionista, ens ofereix la possibilitat de viatjar sempre amb tot allò que és imprescindible i necessari. L'obra és una extensa informació sobre tota classe de materials existents avui al mercat quant a qualitat, estructura i utilitat, segons sigui el viatge que hom pensi fer. Wolfgang Uhl sap tot allò que necessitem.

És un manual per aquells excursionistes que volen anar d'excursió (ja sigui en cotxe, tren, moto, bicicleta o a peu) a muntanya, al mar o cap a la neu. Tot resolt al cap de cinc minuts de lectura. Aquest compendi manejable, seleccionat, amb una correcta informació de materials, el recomanem satisfactòriament. De moment, podeu consultar-lo a la Biblioteca; però tenim la seguretat que, una vegada l'haureu fullejat, voldreu tenir-lo més a mà.

M. M.

D'ACI D'ALLÀ

AMER.— Un nou volcà, de més d'un milió d'anys antic, ha estat descobert a la vall del Brugent, a un quilòmetre d'Amer. Es tracta d'un exemplar molt més vell que els de la zona volcànica de La Garrotxa. S'hi arriba per un camí carreter que surt a l'alçada del cementiri i de la carretera comarcal a Girona.

PALAFRUGELL.— El dilluns de Pasqua, més d'un miler de persones varen anar al Santuari de Sant Sebastià de la Guarda, per tal de complir el «vot del poble». Des de l'església parroquial de Sant Martí es va pujar en processó al Santuari, una prometença feta fa quatre segles. Acabà la diada amb actes d'esbarjo i culturals.

MOIÀ.— Els dies 5, 6 i 7 d'abril es va portar a terme, pel Grup Excursionista Moianès, la X Travessa Moià-França, amb un itinerari que travessava les comarques d'Osona, El Berguedà, Ripollès i la Cerdanya, fins a Palau, ja en

territori administratiu francès.

CASTELLAR DE N'HUG.

En el transcurs de les excavacions que s'estan realitzant a l'església de Sant Vicenç de Rus, s'hi han descobert nou tombes antropomòrfiques amb restes d'esquelets. La necròpoli, apareguda damunt l'antiga rectoria, actualment inexistent, podria encara perllongar-se fins a l'interior de la nau.

MANRESA.

— El dia 13 d'abril, l'agrupació Mineralògica del Bages i altres entitats afins feren una excursió a La Noguera. Anaren a les mines de bauxita d'Alòs de Balaguer i, més tard, als afloraments d'ofites de Tartareu i de Vilanova de la Sal, on es recollí aerinita, un mineral quasi exclusivament català.

OIX.— Segons que sembla, el castell d'Oix s'ha restaurat sense el permís de la Comissió del Patrimoni Artístic. Aquest castell, d'estil gòtic català, construït entre els segles XV i XVI, fou adquirit fa uns anys. Ara, el seu propietari ha d'aturar les obres segons una resolució de la Comissió Provincial del Patrimoni Històric i Artístic de Girona. El castell d'Oix és considerat com un dels monuments civils més importants de l'Alta Garrotxa.

COLOMERS.

— 424 marxaires feren un recorregut d'uns 25 km, el dia 22 de març, en motiu de la VII Marxa al Vent, amb sortida des de Viladàsens. Passaren per Vilopriu, Valldavià, Camallera, i feren l'arribada al mateix lloc de sortida.

BLANES.— Com cada any, a l'ermita de la Verge del Vilar es va celebrar el tradicional Aplec del dimarts de Pasqua Florida. Els seus orígens cal cercar-los a principis del segle XVIII.

SANTA COLOMA DE

FARNERS.— L'Aplec del Cor, a Farners, va tenir lloc el dimarts de Pasqua. El Cor, és la Secció Coral del Cercle Cultural Colomenc, que dirigeix el mestre Carbó. L'aplec va celebrar-se a l'ermita de la Verge, i el Cor va fer el popular concert a l'ombra del mil·lennari castell.

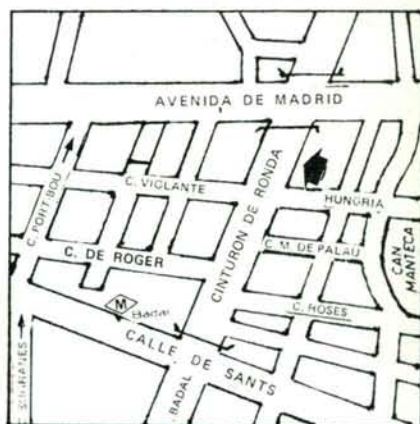
M. M.

Pla del Parany (Montseny). (Foto: J. de Tera.)

PEDRA-NEU

COMUNICACIONS

METRO

LÍNIA-V-BADAL

LÍNIA-III-PL. CENTRE

BUS

15-54-70-72-43-56-57

NOVA ADREÇA

CINTURÓ DE RONDA
AVDA. MADRID

OFERTA D'ESTIU 1985

- COMENÇA A CORRER
- ENTRENAT I
- POSAT EN FORMA

CONJUNT D'ESCALADA

CORDA (9 x 46)

CASC D'ESCALADA

PEUS DE GAT

9.975,-

CONJUNT PER CORRER
SABATILLES PER MARATHON
PANTALONS
CURTS
CINTA PEL CAP

5.450,-

PEUS DE GAT 3.000,-

SETMANA DEL TASCÓ

DEL 2 DE MAIG

AL 10 DE MAIG

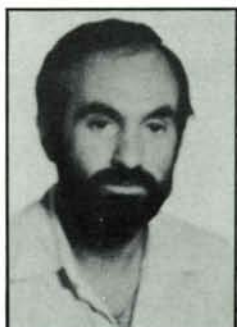
PEDRA-NEU

PEDRA-NEU

NOVETAT

FES EL TEU EQUIP D'ESQUI - DE MUNTANYA - D'ESCALADA - ETC.
APROFITANT EL MOMENT DE CELEBRAR LES TEVES NOCES D'ANIVERSARI
¡¡PREGUNTANTS!!

LLISTES DE NOCES

JOAN OLIVA

LLOGUER DE:
ESQUÍS DE MUNTANYA
ESQUÍS DE FONS
CRAMPONS I PIOLETS

PROFESSORS DE L'ECAM

C/ BRASIL, 48 - CINTURÓ DE RONDA
AVDA. MADRID
BARCELONA 08028 TEL. (93) 330 27 74

PEDRA-NEU

GUILLEM ARIES

**TOTS ELS ÀMBITS DE L'ESPELEOLOGIA
AL TEU ABAST AMB**

speleon

CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA

SUBSCRIU-TE

**PER A LES VOSTRES VACANCES A LA MUNTANYA,
CONSULTEU LES NOSTRES GUIES EXCURSIONISTES**

**GUIES DE MUNTANYA
DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA**

- Cerdanya
- Alt Bergueda i Cardener
- Pallars - Aran
- Posets - Maladeta
- Vignemale - Monte Perdido
- Pirineu Oriental (2 volums)
- Pallars - Alt Urgell
- Travessia del Pirineu

XALETS I REFUGIS DE MUNTANYA DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA I DEL CLUB ALPIN FRANÇAIS

L'acord de reciprocitat entre el Centre Excursionista de Catalunya i el Club Alpin Français, contempla l'aplicació de les tarifes de SOCI, per a tots aquells membres d'una i altra entitat.

Per a gaudir del preu de la tarifa de Soci del C.A.F., cal presentar el CARNET vigent del Centre, als guardes dels xalets i refugis. Demaneu sempre els tiquets de pernoctació, als guardes.

XALETS-REFUGIS, CAF

REFUGI DE BAYSSELANCE (CAF de BORDEAUX). Alt. 2.650 m. Regió: Vignemale, Gavarnie. 70 llits. Obert tot l'any. Guardat des del primer de juliol fins a l'octubre. Des de Gavarnie (Barratge d'Ossoue) 3 h. 30 min.

REFUGI DE HOLLE (CAF de LOURDES). Alt. 1.500 m. Regió: Gavarnie. Guardat i obert tot l'any a excepció del mes de novembre. 50 llits. Accés: per la carretera de Bujaruelo, 3 km després de Gavarnie.

REFUGI DEL SERRADETS (CAF de TARBES). Alt. 2.580 m. Regió: Gavarnie, Brèche de Roland. 80 llits. Obert tot l'any, guardat del primer de juliol a l'octubre. Accés des del final de la carretera de Bujaruelo 1 h. 30 min.

REFUGI DE TUQUEROUYE (CAF de BORDEAUX). Alt. 2.666 m. Regió: Mont Perdu, Gavarnie. Obert tot l'any. En mal estat. Cal portar-se el material per dormir i fer-se el menjar. Accés: des del Barratge de les Gloriettes (poble de Gèdre, carretera a Gavarnie) 3 h. 30 min.

REFUGI DE CAMPANA (CAF de BAGNERES de BIGORRE). Alt. 2.220 m. Regió: Reserva Natural de Néouvielle. 25 llits. Obert tot l'any. Guardat del juliol a l'octubre. Accés: des de la carretera de La Mongie 3 h. (el camí surt 3 km abans d'arribar a l'estació d'esquí).

REFUGI DE POMBIE (CAF de PAU). Alt. 2.031 m. Regió: Pic d'Ossau. 50 llits. Obert des del primer de juliol a finals d'octubre i els caps de setmana des de Pasqua. A l'hivern hi ha 18 llits disponibles.

REFUGI D'ARREMOUIT (CAF de PAU). Alt. 2.305 m. Regió: Arriel, Pallas. 30 llits. Obert tot l'any. Guardat des del primer de juliol al final d'octubre. Per a més informació cal dirigir-se al CAF de Pau, 5, rue René Fournets -64000 PAU.

REFUGI DE LARRIBET (CAF de LOURDES). Alt. 2.070 m. Regió: Balaitous, Frondellas. 15 llits. Obert tot l'any. Guardat els caps de setmana des de Pasqua i tot l'any a partir del primer de juliol fins a final d'octubre. Des d'ARRENS 2 h. 30 min.

REFUGI DE LES OULETTES (CAF de LOURDES). Alt. 2.150 m. Regió: Vignemale. 80 llits. Obert tot l'any. Guardat des de primer de juliol fins a l'octubre. Des del Pont d'Espagne 3 h.

REFUGI DE VENASQUE (CAF, PIRINEUS CENTRALS). Alt. 2.232 m. Regió de Luchon. Tel. (61) 62 89 25. Obert sense Guarda. 12 places, lliteres i llar de foc. Accés amb automòbil en direcció a l'Hospice de France just a la bifurcació de la carretera, 4 hores de camí.

REFUGI DEL PORTILLON (CAF, PIRINEUS CENTRALS). Alt. 2.570 m. Al llac d'Oô, regió d'Oô. Guarda: Mme. Dorche, tel. (59) 30 45 16 a Pau. Guardat del 1.º de juliol al 15 de setembre, i alguns caps de setmana de primavera i tardor. 45 places estiu i hivern, estufes i lliteres. Accés amb automòbil fins a les granges d'Astau. 3 hores de camí.

REFUGI DEL MAUPAS (CAF, PIRINEUS CENTRALS). Alt. 2.450 m. Regió de Castillon de Larboust. Guarda: Mr. Tristan Bane. Tel. (61) (62 89 25), tel. al Refugi (61) (79 16 07). Guardat del 1.º de juliol al 15 de setembre. 25 places. Accés amb automòbil fins a la Central Elèctrica. 4 hores de camí.

REFUGI D'ESPINGO (CAF, PIRINEUS CENTRALS). Alt. 1.967 m. Regió de Luchon. Tel. (61) (62 89 25). Guarda: Mr. Eugène Rives, tel. (61) (79 12 40) a Oô. Guardat els caps de setmana de maig a octubre i de juny a 30 de setembre una part oberta permanentment. Tel. del Refugi: (61) (79 20 01). 70-80 places. Restaurant i lliteres. 20 places a l'hivern. Accés amb automòbil, fins a les granges d'Astau. 2 hores de camí.

XALETS-REFUGIS, CENTRE

XALET DE LA MOLINA

Situació: A la Molina a 1.570 m d'altitud i a 10 km d'Alp. El xalet es troba en un lloc immillorable de la Molina per la seva panoràmica sobre el bosc, la vall i la serralada que prové del cim del Puigmal.

Accés: Amb automòbil per la carretera N-152, fins a la collada de Toses i d'aquí per la carretera que porta a Alp. També s'hi pot arribar amb ferrocarril, línia de Barcelona a Puigcerdà.

Excursions: El xalet, a l'estar situat a la comarca de la Cerdanya, és una excel·lent base d'excursions de tota mena com poden ser: la Vall de Núria, les serres del Monteixo i Cadí, la Cerdanya francesa i a l'hivern és punt estratègic per la seva proximitat a totes les estacions d'esquí de la zona.

Als seus voltants, es troben abundants prats amb tota la flora alpina autòctona de la zona i frondosos boscos on a la tardor és fàcil trobar bolets. Per a més informació consultar les guies del CENTRE, «PIRINEU ORIENTAL» i «CERDANYA».

Serveis: Xalet obert tot l'any, 150 places amb habitacions de dos llits amb dutxa, habitacions amb lliteres, no cal sac de dormir. També disposa de dormitori general amb sac de dormir, amb dutxes i serveis. Servei de restaurant.

Guarda: Sr. Antoni Barnadas.

XALET JULI SOLER I SANTALÓ

Situació: Es troba al poble de Salardú, a la Vall d'Aran, a 1.268 m d'altitud.

Accés: Amb automòbil per la carretera C-412 de Viella al port de la Bonaigua.

Excursions: El xalet és una excel·lent base per a excursions a la Vall d'Aran i les valls veïnes. Consultar la guia del CENTRE «PALLARS-ARAN».

Serveis: Xalet obert tot l'any, 105 places amb habitacions de dos llits amb dutxa, habitacions amb lliteres, no cal sac de dormir. També disposa de dormitori general, amb sac de dormir, amb dutxes i serveis generals. Servei de restaurant.

Guarda: Joaquim Perea.

XALET DE LA BASSETA

Situació: A Sant Joan de l'Erm nou a la divisió de les comarques de l'Alt Urgell i el Pallars, a 1.700 m d'altitud i a 30 km del poble de Castellbó.

Accés: Amb automòbil per la carretera C-1313, agafant el trencall a l'aeroport de la Seu d'Urgell i continuant fins a Castellbó. D'aquí arrenca una pista en bon estat fins al xalet.

Serveis: Obert tot l'any amb habitacions de lliteres amb dutxa. Dormitori general amb sac de dormir. Servei de restaurant.

Excursions: Pels frondosos boscos que l'envolten ascensions al Tossa de l'Orri i a la Vall de Santa Magdalena. Per a més informació consultar la guia del CENTRE, «PALLARS-ALT URGELL».

Guarda: Josep Pratginestós.

XALET D'ULL DE TER

Situació: Es troba en el cercle d'Ull de Ter a la capçalera del riu Ter, a 2.220 m d'altitud i a 15 km del poble de Setcases.

Accés: A peu, 30 minuts des de la carretera que des de Setcases porta a l'estació d'esquí Valter.

Excursions: A Núria, cims de Bastiments, Bassibers, Costabona i Canigó. Per a més informació consultar la guia del CENTRE «PIRINEU ORIENTAL».

Serveis: Disposa de 75 places distribuïdes en habitacions amb lliteres de vuit places, equipat amb flassades, cal portar sac de dormir, té instal·lació elèctrica, sanitaris i dutxes. Servei de restaurant. Obert del primer de juny al 30 de setembre. Resta de l'any, obert els caps de setmana.

XALET JOAN VENTOSA I CALVELL

Situació: Es troba sobre l'estany Negre de Boi, a la vall del riu Tor, a sota les Agulles de Travessany, a 2.220 m d'altitud i a 10 km del Balneari de Caldes de Boi.

Accés: A peu des de la presa de l'estany de Cavallers, fins a la presa amb automòbil per la carretera d'Erill la Vall al Balneari de Caldes de Boi. Des de la presa hi ha dues hores, passant per la pista forestal de riu Malo, llastres de la Morta fins al xalet.

Excursions: Als cims de Beciberri, Contraig, Punta Alta i molts d'altres. Per a més informació consulteu la guia del CENTRE, «PALLARS-ARAN».

Serveis: Dormitori general de 80 places, equipat amb flassades, cal portar sac de dormir. Servei de restaurant. Sanitaris i dutxes. Obert des del 23-6-84 al 30 de setembre. Resta de l'any possibilitat els caps de setmana.

Guarda: Miquel Sánchez.

XALET DE LA RENCLUSA

Situació: A la vall del riu Essera en el desguàs de la glera de la Maladeta, 2.140 m d'altitud i a 25 km del poble de Benasc.

Accés: A peu des del Pla d'Estan. Amb trenta minuts d'automòbil es pot anar des de Benasc fins a l'Hospital, i d'aquí a l'esmentat Pla per pista forestal.

Excursions: Ascensions a tots els cims de la Maladeta i al mateix Aneto. Per a més informació consulteu la guia del CENTRE, «POSETS-MALADETA».

Serveis: Disposo d'habitacions amb lliteres i dormitori general. Cal portar sac de dormir. Servei de restaurant. Obert des del 23-6-84 al 30 de setembre. Resta de l'any, possibilitat els caps de setmana.

Guarda: Antonio Lafont.

XALET D'AMITGES

Situació: Estany d'Amitges a la vall de Sant Maurici, a 2.380 m d'altitud, a 15 km d'Espot.

Accés: Amb automòbil d'Espot a l'estany de Sant Maurici, i a peu per pista forestal (1 h. 30 m.), o bé amb vehicles tot terreny.

Excursions: Ascensions i escalades a les Agulles i Pic d'Amitges, Pic de Basiero, Pic de Ratera, etc.

Serveis: Dormitori general de 80 places equipat amb flassades. Cal portar sac de dormir. Servei de restaurant. Sanitaris i dutxes.

INAUGURACIÓ: 23-9-84.

REFUGI JOSEP M. BLANC

Situació: A l'Estany Tort de Peguera, a la vall del riu Peguera, a 4 hores de camí del poble d'Espot i a 2.350 m d'altitud.

Accés: A peu des del poble d'Espot o amb vehicle tot terreny per la pista forestal que surt de la carretera de Sant Maurici.

Excursions: Ascensions als cims de Peguera i Monastero. Per a més informació consulteu la guia del CENTRE, «PALLARS-ARAN».

Serveis: Dormitori general. Cal portar sac de dormir. Servei de restaurant. Obert des de 23-6-84 al 30 de setembre.

REFUGI CIRIAC BONET

Situació: Poble de Siurana.

Accés: Amb automòbil per la pista que surt de Cornudella de Montsant.

Excursions: A les serralades de Prades i del Montsant.

Serveis: Disposo de dormitori general de 30 places, sanitaris, aigua corrent. La clau es demana al guarda que viu al mateix poble.

Guarda: Sr. Rufino Roig.

A/s seus peus
**calçat
infantil**

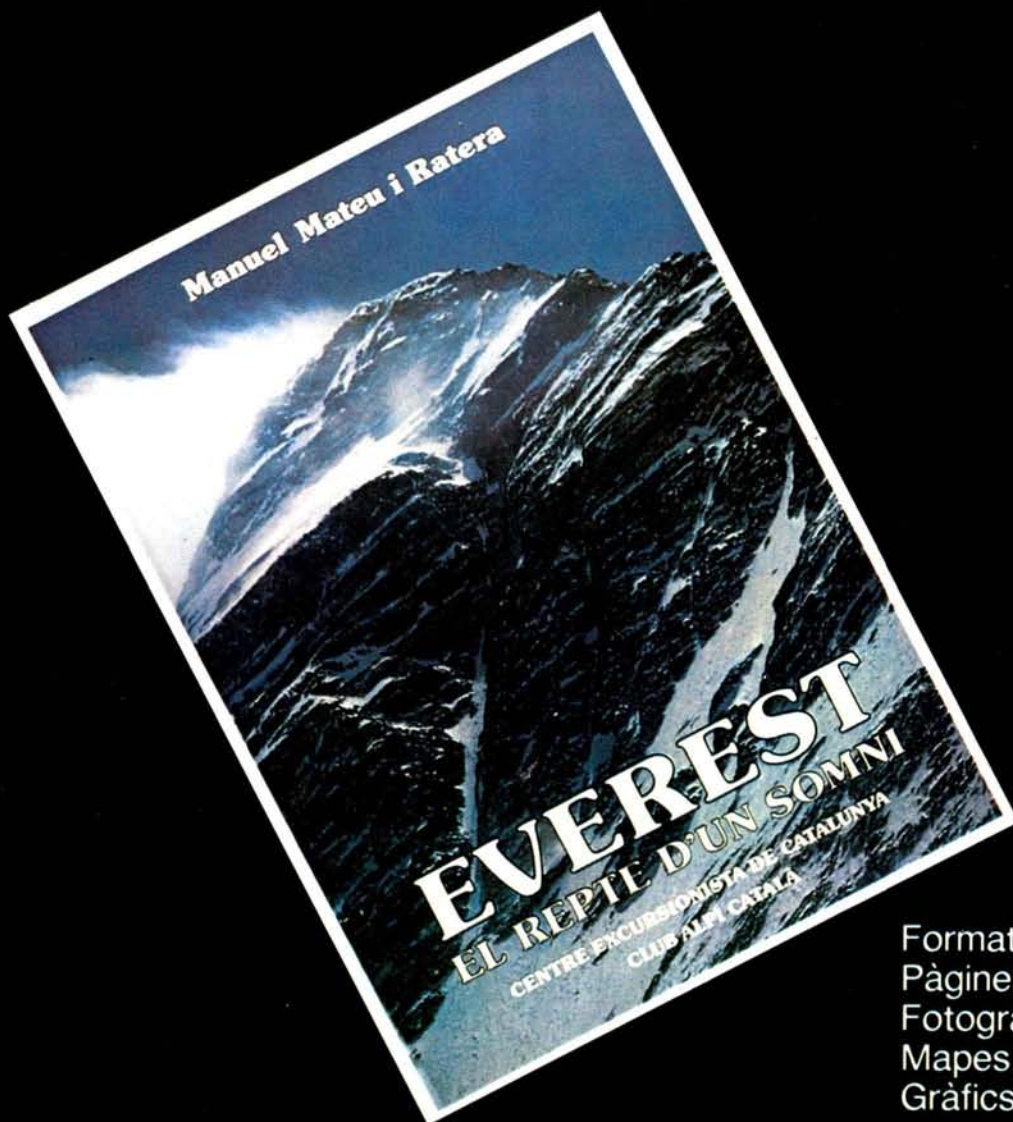

- BALMES
PLAÇA MOLINA
- AVDA.
PAU CASALS, 15
- PASSEIG
SANT JOAN, 139

KATAKROK

Ja és a la venda el llibre de la primera expedició catalana a l'Everest.

Primer intent d'assolir el cim de l'Everest, en la història de l'alpinisme català.

Format 21x29 1/2 cm.
Pàgines 272
Fotografies de color, 70
Mapes, 10
Gràfics de perfils, 2

El trobareu a les llibreries

Socis del Centre Excursionista de Catalunya,
a l'estatge social, carrer Paradís, 10, pral.
08002-Barcelona.